

મંગળ અને મેના-ભાગ ૩જો.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાયિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૪૨૫૪ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ મંગલ અને મેના-૩

વિષય દ- : ૩

મંગળ અને મેના.

ભાગ ૩ નો-છેલ્લો.

સંપાદક અને પ્રકાશક,
મહાદેવ રામચંદ્ર બગુદે-બુકસેલર,
તથા કરવાળ-અમદાવાદ.

આવૃત્તિ ૧લી. સં. ૧૯૮૪. સને ૧૯૨૨. પ્રત ૧૦૦૦

[સર્વ હક સ્વાધીન.]

અમદાવાદ-બી. રામચંદ્ર બુનિયાદી પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં
પરીખ દેવીદાસે છપાવવાયે છાપ્યું.

કીંમત ૮ આના.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કોપીરાઈટ સંસ્થા

૧૪૨૫૪

કામરૂ દેશની કુટિલ કામિની.

[અદ્ભુત અને રૌદ્ર રસથી ભરેલી સચિત્ર
ડિટેક્ટીવ નવલકથા]

પૃષ્ઠ ૨૫૦, પાકું પૂઠું, મૂલ્ય માત્ર રૂા. ૧૧૧, સુંદર ફોટો ચિત્રો.

મનોરમા નામની જાદુ વિદ્યા બળુનારી કામરૂદેશની કુટિલ કામિની અનેક ખૂનો કરીને એક સ્ત્રીની સંપત્તિ મીઠકન પચાવી પાડે છે. દેવેન્દ્રવિજય નામનો ચતુર ડિટેક્ટીવ અમલદાર તેની તપાસમાં ફરે છે. છેવટે તે તેને પકડે છે અને કામિની ઝેર ચૂસીને મરી જાય છે. પછી તેને કબરમાં દાટવામાં આવે છે, પણ કબરમાંથી તે જીવતી થઈને પાછી છટકે છે અને ઉપરાઉપરી ખૂનો કરીને ડિટેક્ટીવને લંકાવે છે. આખી વાર્તા ચમત્કારિક યનાવોથી ભરપૂર છે. કામરૂદેશની કામિની પુરોગને કેવી અજબ રીતે પોતાના પંજમાં લે છે, તેમને પોતાના ગુલામ કરીને કેવી રીતે રાખે છે અને કેવાં સ્ત્રી ચરિત્રો કરીને મોજ માણે છે તેનો ચિતાર જોવો હોય તો આ નવલકથા જરૂર વાંચો. વાંચનાર પ્રકરણે પ્રકરણે અજબગીમાં ગરક બની જાય છે. આ પુસ્તકની આ ત્રીજી આવૃત્તિ થઈ છે તે ઉપરથીજ જણાશે કે આ પુસ્તકે વાંચનારાઓનો કેવો ચાદ મેળવ્યો છે.

મળવાનું સ્થળ—

મહાદેવ રામચંદ જાગુટે, ત્રણ દરવાજા, અમદાવાદ.

મંગળ અને મેના.

ભાગ ૩ નો.

પ્રકરણ ૧ લું.

ચોપાઈ.

મેના મંગળનું રટણ જ કરે, આંખ વિષે આંસુડાં ભરે,
ત્યાં ધુધરા વાજંતા દુરે, મેનાને મન આશા પુરે. ૩૩૧
રથ દોડતો આવે નકી, શીણ ઉડે ઘોડા મુખ થકી,
અસવારો ચાલે બે સાથ, આવે કુંવર પ્રાક્ષણ સંગાથ. ૩૩૨

મેનાકુંવરી મંગળસિંહનું રટણ કરી રહી છે અને આંખમાંથી આંસુ વરસાવી રહી છે, એટલામાં તો દુરથી ધુધરા વાગતા સંભળાય છે અને મેનાકુંવરીના મનમાં આશા ઉપજે છે કે-કુંવરજી હવે આવ્યા ખરા ! રથ દોડતો આવે છે, રથને જોડેલા ઘોડાના ડોકમાંની ધુધરમાળ ધમકી રહી છે, બહુ દોડવાથી ઘોડાના મ્હોંમાંથી શીણ ઉડે છે, સાથે બે ઘોડેસવારો ચાલી રહ્યા છે, જેમાં એક તો કુંવર મંગળસિંહ પોતે છે અને બીજો તેનો પ્રાક્ષણ મિત્ર શિવાનંદ છે. એ બધું મંડળ મંદિર પાસે આવીને અટક્યું એટલે કુંવરી દોડીને મંદિરના ખારણામાં જઈ ઉભી. કુંવર ઘોડા ઉપરથી ઉતરીને જ્યાં મંદિરમાં પેસવા જાય છે, ત્યાં કુંવરી તેની કોટે વળગી પડી અને

બેની છાતી ઉપર માથું મૂકીને આંસુ પાડવા લાગી. મંગળસિંહે પૂછ્યું: “ અરે કુંવરી, અમે વેળાસર આવી પહોંચ્યા છીએ ને તમે આમ આંસુ શાને પાડો છો ? ”

કુંવરી ખોલી: “ તમે જુદું ખોલો છો. તમે ખડુ મોડા આવ્યા છો. હું તો તમારી વાટ જોઈ જોઈને થાકી અને હવે તમે નહિ આવો કે શું એવું મારા મનને ક્યારનું થયાં કરતું હતું અને મને ગભરામણ થતી હતી.”

કુંવર ખોલ્યો: “ અરે મેનાકુંવરી ! હજી તો જરાએ મોડું થયું નથી. હજી રાતનો ચોથો પહેર તો શરૂ પણ થયો નથી. તમારા મનની અધીરાઈને લીધે તમને એમ લાગતું હશે કે અમે મોડા આવ્યા છીએ.”

(દોહા.)

પળ પળ જાયે ઘડી થતી, ઘડી ઘડી જતાં પહેર,
(પણ) વિરહીને પળ જુગ સમી, જ્યમ વિણ ચંદ્ર ચક્રેર.૩૩૩
રે અધીરા હૈયા તણી, વાતડી કહી ન જાય,

નાથ વિનાની નારની, રાતડી સહી ન જાય. ૩૩૪

કુંવરે મેનાકુંવરીને ધીરજ આપી અને તેનાં આંસુ લૂછી નાંખ્યાં પછી શિવાનંદ અને મંગળસિંહ મંદીરના ચોકમાં આવ્યા. તુરત શિવાનંદે લગનવિધિ કરવાની તૈયારી કરી. લગનની સામગ્રી તેઓ સાથેજ લાવ્યા હતા. પહેલાં અગ્ની સગગાત્રીને તેમાં ઘી હોમ્યું. પછી મેના અને કામલતા પોતાની સાથે પાણી ભરવાને ખડાને ચાર બહુલા લાવી હતી તે ચાર દિશાએ મૂકીને તેની ચોરી બતાવી. શિવાનંદે લગનના મંત્રો બોલવા માંડ્યા અને કુંવર તથા કુંવરી ચોરીની ફરતા ચાર ફેરા કર્યા એટલે થોડી વારમાં લગનની બધી વિધિ થઈ

મધ અને બેઉ જણાં પતિ પત્ની થયાં. એટલામાં માતાજીના મંદિરનો પુજારી ત્યાં આવીને બોલ્યો: “ અરે કુંવરી બા ! હજી તમારું લગન તો આજે લાટના રાજ વેરે થવાનું છે અને તમે આ કોની સાથે લગન કરી નાખ્યું ? ”

કુંવરીના ધ્યાનમાં હવે આવ્યું કે આ બ્રાહ્મણ કાંતો ગામમાં જન્મને અત્યારે ને અત્યારે જ બધી વાત ખુલ્લી પાડી દેશે, એટલે પછી નાસી જવાનો લાગ ફાવશે નહિ. આથી કુંવરીએ વિચાર કરીને કહ્યું: “ પુજારી મહારાજ ! તમે આ વાત કોઇને આજ કહેશો નહિ. રહ-વાર પડ્યા પછી બધાને ખબર પડે તો બંને પડે, પણ તમારે કોઇને આ વાત કહેવી નહિ. જ્યો, હું તમને આ બક્ષીસ આપું છું. ” એમ કહીને કુંવરીએ પોતાના હાથમાંથી એક ખેરખો કાઢીને પુજારીને આપવા માંડ્યો, પણ પુજારીએ તે લીધી નહિ અને તે બોલ્યો: “ મારે એવી બક્ષીસ નથી જોઇતી, કુંવરી બા ! તમે મારા દેખતાં કોઇ પરદેશીની સાથે લગન કરીને આમ નાસી જાઓ અને હું એ વાત રાજજીને ના કહું તો રાજજી માંડે ધાણીએ ધાલીને તેલ કાઢ્યા વિના રહેજ નહિ. ”

કુંવરીએ વિચાર્યું કે પુજારી રાજથી બીડે છે એટલે પોતે અહીંથી વિદાય થશે કે તુરત તે દોડતો ગામમાં જન્મને જાહેર કરી દેશે. આથી તેણે મંગળસિંહને કહ્યું કે “ આ પુજારીને કાંતો સમજાવો અને કાંતો તેનો ઉપાય કરો, નહિતો તે આપણા લગનની વાત મારા માઆપ પાસે જન્મને કહી દેશે અને આપણને પકડવા પાછળ વહાર ચડશે. ” કુંવરે કહ્યું કે “ એમાં તે શી મોટી વાત છે ? પુજારી સીધી વાતે સમજે તેવું લાગતું નથી, માટે તેને તેની ઓરડીમાં પૂરીને બહાર તાળું લગાવીને જ આપણે ચાલ્યા જઈશું. ”

પહેલાં મંગળસિંહે અને શિવાનંદે પુનરીને બહુએ સમજાવ્યો અને લાઘવ પણ આપી, છતાં તેણે માન્યું નહિ, એટલે મંગળસિંહે તેને તેની ઓરડીમાં લઈ જઈને પૂર્યો. તે બહુએ ખૂબો પાડવા લાગ્યો. પણ તેનું હવે કાંઈ વળે તેમ નહોતું. હવે મંગળસિંહે મેનાકુંવરી, તેની સખી કામલતા અને જયાને રથમાં બેસાડ્યાં અને પોતે તથા શિવાનંદ ધોડાપર સતાર થયા. રળીયો ગઢવી રથ હાંકવા બેઠો. પૂરે-પૂરું પરાડ થતાં પહેલાં તે બધાં ત્યાંથી નીકળી પડ્યાં અને રથ તથા ધોડા દોડાવતા નગરથી કેટલેય દુર નીકળી પડ્યાં. રથમાં બેઠી બેઠી મેનાકુંવરી કહે છે.

(સોરઠા)

સાંભળો તારા ને ચંદ, સાંભળો અજવાળાં ચંદનાં,
હું તો પરણી પામી આનંદ, જઈં પરદેશી સંગમાં. ૩૩૫
સાંભળો પુરનાં પાધર, સાંભળો પાધરનાં ઝાડવાં,
મેં તો છોડ્યું આપનું ઘર, પરિચાણ કીધાં પતિઘરે. ૩૩૬
સાંભળો ગરવા ગઢ, સાંભળો ગઢના કાંગરા,
ચઢાવી હોડીનો સઢ, મેં બેઠી મુકી સંસારમાં. ૩૩૭
સાંભળો પંખી સુબાણ, સાંભળો પાંખ પંખી તણી,
પરલાતે ઉડી જાણ, કરજો સૌને મુજ લગનની. ૩૩૮
સાંભળો સરિતા બહેન, સાંભળો નીર નદીતણાં,
નીરખ્યાં બહુ તમ બેઠેણ, (હવે) ન્હાશું પરદેશનાં પાણીમાં. ૩૩૯

નગરનું પાધર મૂક્યું પણ હજી પ્રભાતનું અજવાળું થયું નથી અને રથ તથા અસવારો એકસરખી ઝડપથી આગળ ધપ્યા જાય છે. એવામાં પાસેના વનમાં કોયલ બોલી. કુંવરી કોયલને કહે છે:

(૭)

(ઢાહા)

સાંભળ કોયલ કાળુડી, તારે અંતર ઉજળી પ્રીત,
 વસંતરૂતુ સાહેલડી, તેનાં ગાતી ફરે તું ગીત. ૩૪૦
 તું સમાજી હું ઘેલડી, મારે અંતર અઢકી પ્રીત,
 તું એ મારી સાહેલડી, આપણુ જાણીએ પ્રીતની રીત. ૩૪૧
 નિંદા કરે કેા માહુરી, મુજ નાથને દે કોઇ ગાળ,
 તેમને તું સમજાવજે, કંઇ પ્રીતની રીત રસાળ. ૩૪૨
 ભોળાં મારા માતાપિતા, કરે મુજ ઉપર રોષ,
 રીઝવજે રીતે કરી, ને આપજે તું સંતોષ. ૩૪૩

એ પ્રમાણે ધડીમાં મનમાં બોલતી તો ધડીમાં જ્યાં અને કામ-
 લતા સાથે વાતો કરતી મેનાકુંવરી રથમાં બેસીને આગળ ચાલી
 જાય છે.

પ્રકરણ ૨ જી.

(ઢાહા)

મેનાકુંવરીના મહેલમાં, કૌતક અઢકું થાય,
 શામલતા પોઢી પલંગમાં, નેણે ન નિદ્રા માય. ૩૪૪
 હવે આ તરફ મેનાકુંવરીના મહેલમાં શું થઇ રહ્યું છે તે
 જોઇએ. તેની દાસી શામલતાને મંત્ર જપતી જ રાખીને ઓરડો
 બંધ કરી શામલતાનાં કપડાં પહેરી મેનાકુંવરી પોતાની સખી કામ-
 લતાની સાથે ધડુલા લઇ મહેલમાંથી નીકળી પડી છે. ત્યારપછી
 કેટલીએ વારસુધી શામલતા તો મંત્રનો જાપ કરતી જ રહી.

ત્રીજો પહોર પૂરો થયો ત્યારે તેનો મંત્રજાપ પૂરો થયો. તેણે બારાળું ઉઘાડીને કુંવરીને ખબર આપવાનો વિચાર કર્યો, પણ બારાળું અંધ હતું એટલે તેણે ધાર્યું કે કુંવરી ખીજા ઓરડામાં જઈને ઉંઘી ગયાં હશે તેથી ઉઠ્યાં નહિ હોય, એટલે હવે રહવારે ઉઠીને જ હું તેમને મંત્રજાપ પૂરો કર્યાંના ખબર આપીશ. આમ વિચારીને તેણે કુંવરીનો સુંદર ખીજાવેલો છત્રપલંગ જોયો અને વિચાર્યું કે આવા પલંગમાં હું કોઈ વાર સૂતી નથી અને અત્યારે ખરાખર લાગ મળ્યો છે, વળી સુંવાળાં રેશમી વસ્ત્રો ને ધરેણાં પણ પહેર્યાં છે, તો લાવને આ પલંગમાં જ ઉંઘી જઉં! ફરીથી ક્યારે એવા પલંગમાં ઉંઘવાનો લાગ મળશે? આમ વિચારીને ઓરડાની અંદરની સાંકળ વાસીને તે પલંગમાં સૂતી. ઉઝગરો સારી પેઠે કર્યો હતો અને છત્ર પલંગમાંના સુંવાળા નરમ ગાદલામાં સૂવાનું મળ્યું એટલે પછી પૂછવું જ શું? તે તો જેવી પલંગમાં પડી તેવી જ ધમધસાટ ઉંઘવા લાગી ગઈ.

રહવાર પડી અને પાંખી બોલવા લાગ્યાં. સૂયે ભગવાન ઉગમણી દિશામાંથી ડોકીઉં કરવા લાગ્યા. દાસીઓ રાજકુંવરીના શય્યા-ભવનની પાસે એકઠી થવા લાગી. આજે લગનનો દિવસ હતો. કુંવરીને રહવારમાં વહેલું નાવણ કરવાનું હતું. અપોરે તો લાટના રાજ જસરાજની જાન આવી પહોંચવાની હતી. રોજ પરાડમાં ઉઠનારી મેનાકુંવરી આજે સૂરજ ઉગી ગયા છતાં ઉઠી નહિ તેથી દાસીઓને નવાઈ લાગી અને માંહોમાંહે વાતો કરવા લાગી.

મંડુ બોલી: “ અલી પ્રેમલી! હજી કુંવરી ઉઠ્યાં નથી, તે રાત્રે ક્યારે ઉંઘી ગએલાં? કાંઈ મોડી રાત સુધી ઉઝગરો કરેલો કે શું? ”

પ્રેમલી બોલી: “ મને શી ખબર બાઈ ! તું કુંવરીબાના મહેલમાં રહે છે અને હું એ રહું છું. મને ખબર હોય તો તને કેમ ખબર ન હોય ? ”

મંડુ બોલી: “ પણ તું તો કુંવરીબાની માનીતી દાસી કહેવાય, એટલે તને ખબર હોય એટલી કાંઈ અમને ખબર હોય બાઈ ? ”

પ્રેમલી બોલી: “ માનીતાં તો બા આપણે જરાએ નથી. આજ-કાલ તો કામલતાને શામલતાનાં માન વધી ગયાં છે કે જમારે ને ભારે એ ખેડને બોલાવીને જ કુંવરીબા છાની છાની વાતો કરે છે; માતાજીની પુજા કરવા એ કામલતાનેજ સાથે તેડી જાય છે, અને આપણે તો મહેલનું વહીતરું કરી બાઈએ છીએ. ”

ગંગા નામની દાસી વચ્ચે ટહુકી: “ તું વહીતરું કરે છે ને અમે નથી કરતાં ? આ તો બાઈ લેણુદેણીની વાત છે. કામલતા અને શામલતાને પેલા ભવનું દહેણું હશે તે લેછે, અને આપણો તો કાંઈ ભાવ પૂછતું નથી. ”

મંડુ બોલી: “ પણ અલી ! આજ કેમ કામલતા કે શામલતા કાંઈ દેખાતી નથી ? ”

પ્રેમલી બોલી: “ શી ખબર બાઈ ? વળી કુંવરીબાએ કાંઈ કામે મોકલી હશે. આજકાલ એમનાં કામકાજ વધી પડ્યાં છે ને ? ”

ગંગા બોલી: “ શામલતાને કુંવરીબાએ રાત્રે બોલાવી’તી, ત્યાર-પછી મેં તેને જોઈ નથી. મને લાગે છે કે રાત્રે જ તેને કાંઈ કામે મોકલી હશે. અલી પાંખડી ! તને કાંઈ ખબર છે કે ? ”

પાંખડી બોલી: “ નારે બાઈ ! આપણે તો અત્યારમાંજ અહીં આવ્યાં છીએ, રાત્રે મહેલમાં હતાં જ નહિ ને ! ”

ગંગા બોલી: “ અલી, આ પાંખડીના પાખંડ તો જો ! આજ તો લગનનો દહાડો છે, ને મધ રાતે ઘેર જમને સૂતી ! અલી, તુંજ ધણીવાળી દશે અને ખીજ કાપને ધણી નહિ હોય કે આમ ગાંડી-ઘેલી ખની મધ ? ”

પાંખડી બોલી: “ મૂઝ તું ! ઘેર જમને સૂતાં તે શું કાંઈ પાપ ક્યું કે આવી મસ્કરી કરે છે ? હું તો આમ ગાંડીએ નથી ને ઘેલીએ નથી. ગાંડી-ઘેલી તો તમે છો કે રાત્રે છાનાંમાનાં ધણીને મહેલમાં બોલાવીને ભેગાં સૂઓ છો ! ”

ગંગા બોલી: “ ઓય રાંડ ! ફેવી લુચ્ચી છે ને ? ”

નાની શી નાર ને નાકે રે મોતી,

ખાળી લોળી પારકાં છીદરાં જોતી ? ૩૪૫

પાંખડી બોલી: “ તે કેમ ન જુઓ ? પત્ર નીચે બળે છે તે જોતી નથી અને વળી ખીજને શાની અડાવે છે ત્યારે ? ”

મંચુ બોલી: “ અલી ઓ ! આમ ઉભી ઉભી વાતો કરો છો અને જરા તપાસ તો કરો કે હજી કુંવરીયા ઉઠ્યાં છે કે નહિ ? ”

પ્રેમલી બોલી: “ ઉઠ્યાં દશે તો ખારણું ઉઘાડીને બહાર નહિ આવે ? ”

મંચુ બોલી: “ પણ આજે તો બહુ મોડું થઈ ગયું છે. ”

પાંખડી બોલી: “ મોડું થયું છે તે શું કરીએ ? ઉઠાડવા જમએ તો વળી ગુસ્સો કરી ખેસે અને એકાદ બે લપાટો ખાવી પડે. ”

ગંગા બોલી: “ પણ તમે ઉઠાડવા જવાનાં જ શી રીતે ? અંદરથી સાંકળ વાસીને સૂતાં છે. ”

પાંખડી બોલી: “ પણ કેઈ આ ખારીપર ચડીને અંદર જુઓ તો ખરાં કે કુંવરીયા શું હજી ઉઘે છે ? ”

મંચુ કુંવરીના શ્યામુવનની બીજી બાજુએ મધ અને એક નાના જળાશયમાંથી તેણે અંદર જોયું. તુરત તે દાસીઓની પાસે આવીને બોલી: “હજી તો કુંવરીબા ધસધસાટ ઉઘી રહ્યાં છે ! કોણ જણે શાથી, આજે તો દિવસે પહેરવાનાં સુંદર કપડાં ઢાંસીને જ સૂઈ ગયાં છે. ”

પાંખડી બોલી: “ એમ કેમ સૂતાં હશે અલી ? એવાં બારે લુગડાં પહેરીને સુવાનું તેમને મમતું જ નહિ અને આજે વળી એમ શાથી સૂતાં હશે ? ”

મંગા બોલી: “ શી ખબર બાપ ? આજકાલ એમના તરંગ એવા થઈ ગયા છે કે આપણને કાંઈ એમના મનની ખબર જ પડતી નથી ને ? કોઈ વાર આનંદમાં હોય છે, કોઈ વાર શોકમાં હોય છે. લગન થવાનું છે એટલે આનંદ તો હોય, પણ વળી શોક શાનો હોય ? ઉંડાં તો એવાં છે કે એમના મનનો કોઈ તાગ જ લાવી શકે નહિ. ”

પ્રેમલી બોલી: “ ત્યારે હવે ક્યારે જાગશે ? હમણાં ગેર આવીને ઉતાવળ કરવા માંડશે. રોજ તો મેનાએ સ્વહાર પડતી ને કકળાટ કરી મૂકતી; આજ તો એ પણ રાંડ ઉઘી મધ છે કે શું ? કાંઈ બોલતીએ નથી, નહિતો તેના કકળાટથીએ કુંવરી બા જાગી જાય ! ”

મંચુ બોલી: “ મેનાનું પાંજરું તો મારા જોવામાં ક્યાંય આવ્યું નહિ, શી ખબર ક્યાંયે ખૂણામાં ટાંગ્યું હશે. ”

મંગા બોલી: “ ઠીક, ત્યારે હવે નિરાંત કરીને બેસો, કુંવરીબા જાગે ને બારણું ઉઘાડે ત્યારે વાત ! ”

પ્રેમલી બોલી: “ પણ નિરાંત શાની કરો છો ! આ ગેર મહારાજ તો આવ્યા. ”

ખરેખર ગોર બાવી પહોંચ્યા અને દાસીઓને કહેવા લાગ્યાઃ
“કેમ કુંવરીબાએ સ્નાન કર્યું ?”

ત્રેમલી બોલીઃ “સ્નાન કરવાની વાત શાની કરો છો ? હજી
તો કુંવરી બા ઉઠ્યાં જ નથીને ?”

ગોર ચમકી જમને બોલ્યોઃ “શું હજી ઉઠ્યાંએ નથી ? ત્યારે
તેમને જગાડો, નહિતો બહુ મોડું થઇ જશે. પહેલા પહોરમાં જ
સ્નાન અને ગણેશપૂજન થઇ જવાં જોઇએ.”

પાંખડી બોલીઃ “અમે ઉઠાડીએ પણ શી રીતે ? અંદરથી સાંકળ
વાચ્છીને સૂતાં છે.”

એટલામાં શંખ વાગ્યો. “મહારાજ પધાર્યા, મહારાણી પધાર્યા”
એમ ચોમેર મહેલમાં સંભળાવા લાગ્યું. નોકર-ચાકર અને દાસીઓ
પોતપોતાને કામે વળગી જવા લાગ્યાં.

પુષ્પસેન રાજ નગરની અંદરના રાજમહેલમાં રહેતા હતા અને
મેનાકુંવરી નગરની બહારના મહેલમાં રહેતી હતી. લગન નગરની
અંદર થવાનું હતું, એટલે રાજ તથા રાણી અત્યારે કુંવરીને નગરમાં
લઇ જવાને આવ્યાં હતાં, અને ગોર તેને ગણેશ પૂજન કરાવવા
આવ્યો હતો. પણ મહેલમાં આવતાં જ તેને ખબર પડી કે કુંવરી
હજી ઉઠી નથી. રાણીએ પૂછ્યુંઃ “કામલતા ને શામલતા ક્યાં છે ?”

મંડુ બોલીઃ “એ બેમાંથી કોઇ અહીં દેખાતી નથી; કુંવરી-
બાએ તેને કાંઇ કામે મોકલી હોય તો અમને ખબર નથી.”

રાણીએ કુંવરીના શય્યાભુવનનું ખારણું ખખડાવવા માંડ્યું અને
“મેના ! દિકરી મેના ! બહુ મોડું થયું છે, હવે ઊઠ” એમ કહેવા
લાગી, પણ શામલતાને પહેલીજ વાર આવા સુંવાળા ગાઢલામાં સુવાનું
મળ્યું હતું એટલે તે તો ધસધસાટ ઉઠતી હતી ! રાણીએ, પછી

રાજાએ અને છેવટે દાસીઓએ ખૂબ ખૂમાખૂમ કરી એટલે શામલતા જાગી અને ઉઠીને જુએ છે તો પહેર દિવસ ચડવા આવેશે ! તે તો સફાળા ઉઠીને બારણું ઉઘાડવા દોડી અને જ્યાં બારણું ઉઘાડે છે ત્યાં તે રાજા રાણીને જોઇને હીબકી ગઇ અને રાજા રાણી કુંવરીને બદલે કુંવરીના વેશમાં શામલતાને જોઇને હીબકી ગયાં !!

રાણી બોલી: “ આ તો શામલતા ! અલી ઓ ! તેં આ કપડાં કોનાં પહેર્યા છે અને કુંવરી ક્યાં છે ? ”

શામલતા ગભરાઇ ગઇ. કેટલીક વાર સુધી તો તે કશું બોલી શકી નહિ. રાજા પુષ્પસેન પણ આ બધો વિચિત્ર બનાવ જોઇને અચરજ પામી ગયો હતો. રાણીએ શામલતાને ફરીથી કુંવરીના ખખર પૂછ્યા એટલે શામલતાએ રાત્રે બનેલા બનાવની બધી વાત કહી. કુંવરીએ પોતાને મંત્રજાપ કરવાનું સોંપ્યું, સુંદર વસ્ત્રાલંકાર પહેરાવ્યાં, પછી કુંવરી બીજા ઔરડામાં સૂવા જવાનું કહીને ચાલ્યાં ગયાં, બારણું બહારથી બંધ કરતાં ગયાં, શામલતાનાં જૂનાં કપડાં બીજા ઔરડામાં મુકાવ્યાં, એ બધી વાત તેણે કહી. રાણીએ પૂછ્યું: “ પેલી કામલતા ક્યાં છે ? ”

શામલતા બોલી: “ મને ખખર નથી. ”

રાણીએ દાસીઓને આદા કરી કે “ કામલતા જ્યાં હોય ત્યાંથી તેને બોલાવી લાવો. ” દાસીઓ દોડતી છુટી, મહેલ અને બગીચાનો ખૂણેખૂણે શોધી વળી, પણ કામલતાનો ક્યાંય પત્તો લાગ્યો નહિ. પણ દોઢીઘરે આવીને ખખર આપી કે “ કામલતા તો વહેલી પરાઈમાં ઉઠીને લગનના મુઢુરતનું પાણી ભરવા ગઇ છે. ”

રાણીએ પૂછ્યું: “ સાથે બીજા કામ હવું ? ”

દોઢીઘર બોલ્યો: “ શામલતા હતી. ”

રાણી બોલી: “ શામલતા તો આ રહી ! શામલતા ! તારાં કપડાં ક્યાં છે ? ”

શામલતા પાસેના ઓરડા તરફ ચાલી. જુએ છે તો જ્યાં પોતાનાં કપડાં મૂકેલાં ત્યાં કપડાં ન મળે ! તે બોલી: “ રાણી માતા ! કપડાં મેં અહીં મૂક્યાં હતાં પણ અત્યારે ત્યાં નથી. ”

રાજાએ દોઢીદારને પૂછ્યું: “ કામલતા પાણી ભરવા ગઇ હતી તે પાછી ક્યારે આવી ? ”

દોઢીદાર હાથ જોડીને બોલ્યો: “ મેં તેને પાણી ભરીને પાછી આવતી જોઇ નથી; પણ હું ધાડું છું કે એ બેઠે જણીઓ પોતાની મેળે પાછી આવી ગઇ હશે અને માડું ધ્યાન નહિ રહ્યું હોય. ”

રાજા અને રાણી બેઠેને શંકા પડી કે કામલતા અને મેનાકુંવરી બેઠે જણ્યાં ખરેખર નાસી ગયાં. રાજમહેલમાં ચોમેર હાહાકાર વર્તાઇ રહ્યો. રાજા-રાણી ગભરાટનાં માર્યા શૂનમૂન બની ગયાં. કુંવરી શામાટે નાસી ગઇ હશે, ક્યાં નાસી ગઇ હશે, કેની મદદ તેને મળી હશે, એ કશું તેમના ધ્યાનમાં આવ્યું નહિ. હમણાં જસ-રાજની જાન આવશે, તેને પોતે શું મોહું બતાવશે, એવો વિચાર રાજાને થયા કરતો હતો. રાજાએ તુરત સેનાપતિને બોલાવીને આજ્ઞા કરી કે ચોમેર વહાર મોકલો અને મેનાકુંવરીને શોધી કાઢીને અહીં લઇ આવો.

ઉંટ સવારે છૂટ્યા, ઘોડેસવારે છૂટ્યા, પગપાળા આદમીઓ છૂટ્યા અને ચોમેર દોડદોડ ચાલી રહી. રાજા-રાણી તો ગભરાટનાં માર્યા કાંઇ વિચાર પણ કરી શક્યાં નહિ. રાજાએ પ્રધાનને બોલાવ્યો અને તેને બધી વાત કહી. પ્રધાન ચતુર હતો, એટલે તેણે વિચાર કરીને જાણી લીધું કે કુંવરીનું મન ખીજ કાઢતી સાથે મળેલું હોવું જોઇએ અને તેની

સાથે તે નાસી ગઇ હોવી જોઇએ. પણ કામચલાવિના બીજું કાંઈ કુંવરીના મનનો ભેદ જાણતું નહોતું, એટલે પ્રધાને જેને તેને પૂછીને માહિતી મેળવવા માંડી. ગેરે કહ્યું કે કુંવરી મારી પાસેથી પરકાયા પ્રવેશનો મંત્ર શીખ્યાં છે અને એકવાર માતાજીના મંદિરમાં એકાંત પૂજા કરવા ગયાં હતાં. દાસીઓએ પણ ખજર આપી કે માતાજીના મંદિરમાં પૂજા કરવા તો કુંવરી ત્રણ દિવસ લામલાગટ ગયાં હતાં અને છેલ્લા ત્રણ દિવસ ગયાં નહોતાં. પ્રધાનને વહેમ આવ્યો કે એ માતાજીના મંદિરમાંજ કાંઈ ગોટાળો થયો હોવો જોઇએ. તે પોતાની સાથે રાજા અને રાણીને લઇને મંદિરે ગયો. ત્યાં પૂજારી ઓરડીમાં પડ્યો પડ્યો છુમો મારી રહ્યો હતો. ઓરડી ઉઘાડીને પ્રધાને તેને બહાર કાઢ્યો એટલે તેણે કુંવરી પરદેશી રાજકુંવરને પરણીને જતી રહી એવા સમાચાર આપ્યા અને જેટલું જેટલું તેણે જોયું હતું તેટલું બધુંએ કહ્યું.

(ઢાહા)

કુંવર પરદેશી સોહામણો, જેનું કુંટનું જોખન,
મનસા પરણ્યાં કુંવરી, તેની સાથે ગયાં રાજન. ૩૪૬
મેં વાર્યો પણ ના વળ્યાં, મને ઉલટો પૂર્યો કેઠ,

કોણ કુંવર કયા દેશનો, તેનો ન જાણું હું ભેઠ. ૩૪૭

પૂજારી પાસેથી અમુલી વાત મળી, પણ હવે ક્યાં તપાસ કરવી તેની સૂઝ પ્રધાનને પડી નહિ. લગન કોઇ ખાહણે કરાવ્યાં, સાથે રથ હતો, ઘોડા હતા, રથ હાંકનાર પણ કોઇ હતો, એ બધા સમાચાર પૂજારીએ તો આપ્યા, પણ પ્રધાન એકજ કારણથી નિરાશ થઇ ગયો. તેણે રાજાને કહ્યું કે-હે રાજાજી મેનાકુંવરી પાસે પરકાયા પ્રવેશનો મંત્ર છે, એટલે આપણે હવે તેમને પાછાં મેળવી શકીએ તેમ

(૧૬)

નથી. તેમની બાળ મળશે તોપણ તે આપણા હાથમાં નહિ આવે, માટે હવે જે માથે પડ્યું તે વેઠી લીધા વિના છૂટકો નથી.

આ સાંભળીને રાજા નિરાશ થઈ ગયો અને રાણી તો વિલાપ કરવા લાગી:

(સોરઠા)

કુંવરી મારી સુબળ, તારાં જાણપણાં ક્યાં વહી ગયાં,
અમને રાખ્યાં અજાણ, વેર વાળ્યાં પરભવ તણાં. ૩૪૮

તારા સુખમાં સુખ, માની અમે બેઠાં હતાં,

તે સુખને માની હુખ, અમથી અજાણી તું જઈ વસી. ૩૪૯

ક્યાં મળે તારું એંધાણ, સુખડું ક્યારે દેખશું,

વલવલતા આ પ્રાણ, હયા ન હાખી તેં લીકરી. ૩૫૦

હવે રાજાએ પ્રધાને પૂછ્યું કે—હે પ્રધાન, ખીજું બધું તો ઠીક, પણ હમણાં જસરાજની જાન આવી પહોંચશે તેને આપણે શું મેઢાં બતાવશું ?

પ્રધાને કહ્યું કે—મહારાજ ! જસરાજને આપણે સાચે સાચી વાત કહી દઈશું, તે માની લઈને જે તે પાછો જાય તો ઠીક છે, નહિતો પછી તે લડાઈ કરવા ઇચ્છે તો આપણે લડવાની તૈયારીએ કરી રાખવાની.

રાજાએ કહ્યું—લાટનું રાજ્ય આપણા રાજ્યથી ઘણું મોટું છે, પણ જનમાં તો તે બહુ લશ્કર નહિ લાગ્યો હોય એટલે શીકર નથી, પણ જે પાછળથી વધુ લશ્કર લાવશે અને લડાઈ કરશે તો આપણે સંકડામણમાં આવી પડીશું. ત્યારની વાત ત્યારે, પણ અત્યારે હવે તાબડતોબ સેનાપતિને કહીને લશ્કરને તૈયાર રહેવાની વરદી આપો.

(૧૭)

આ પ્રમાણે નક્કી કરીને રાજ-રાણી વલોપાત કરતાં ગામમાં
ગયાં અને ગામમાં ચોમેર આનંદ વર્તી રહ્યો હતો ત્યાં શોક
પ્રસરી ગયો.

પ્રકરણ ૩ જી.

(ચોપાઈ)

ઉગમણી દિશ આલ સુહાય, કંકુતણા આથીયા પુરાય,
ઉગે ભાણુ લે ઓવારણાં, મંગળ-મેનાની જોડલી તણાં. ૩૫૧
વધામણીનાં ગાયે ગીત, પંખીડાં રૂડેરી રીત,
વીંજણે ઢાળી રહ્યાં છે વાય, તરૂવરનો એ હરખ ન માય. ૩૫૨
સાહેલી શું વાતો કરે, મેનાપંખણી સાથે રમે,
કુંવરી રથમાં ચાલી જાય, અંતરમાં આનંદ ઉભરાય. ૩૫૩

ચાલતાં ચાલતાં એક મોટો વડ આવ્યો. પચાસ માણસ એકઠાં
થઈને બાથ ભરે તોપણ જેતું થડ બાથમાં ન સમાય એટલો મોટો
ખેતરવા લાંબી લાંબી ડાળોવાળો અને ખે હજાર માણસ છાયામાં
ખેસે તોપણ દેખાય નહિ એટલો ગંભીર એ વડ હતો. આગળ
આગળ શિવાનંદ ધોડાપર ખેસીને ચાલ્યો જતો હતો અને કુંવર
રથની સાથે સાથે ચાલતો હતો. રથ જરા છેટે રહી ગયો એટલે
વડની હેઠળ શિવાનંદ જરા ઉભો રહ્યો અને રથ આવી પહોંચવાની
રાહ જોવા લાગ્યો.

(૧૮)

(ચોપાઇ)

વડ ઉપર એક માળા મહી, કાગડી કાગડો વસતાં સહી,
કહે કાગડો સુણુ કાગડી, ચાલ બીજે માળે અબધડી. ૩૫૪

શિવાનંદ વડની નીચે હિમો છે. બરાબર તેના માથા ઉપર આવેલી વડની ડાળીમાં એક માળામાં કાગડો અને કાગડી રહે છે. કાગડો કહે છે, હે કાગડી ! અત્યારે ને અત્યારે ચાલ આપણે બીજા માળામાં જઈ રહીએ. શિવાનંદ કાગડાની બોલી સારી પેઠે જાણે છે, એટલે તે કાગડા અને કાગડીની વાતચીત સાંભળી રહ્યો.

કાગડીએ જવાબ આપ્યો કે, અત્યારે ને અત્યારે બીજા માળામાં જવાની શી જરૂર છે ? કાલે જઈશું.

કાગડો બોલ્યો: ઓ ઘેલી કાગડી ! હવે આ માળામાં રહેવામાં સાર નથી, કારણકે વડની આ જંગી ડાળી હવે તૂટી પડવાની છે અને જો આપણે બીજા માળામાં જઈને નહિ રહીએ તો ડાળી પડતાંની સાથે જ આપણે ચગદામ જઈશું.

કાગડીએ પૂછ્યું: ક્યારે ડાળી પડવાની છે ?

કાગડો બોલ્યો:

(હાહરે)

વડેલો ઘોર ગંભીર ને તેની એકલ લાંબી ડાળ,

તેની નીચે જશે જોડલી, થશે નિશ્ચે કુંવરનો કાળ. ૩૫૫

જો, પેલો રથ આવે છે તેની સાથે પેલો ધોડેસવાર રાજકુંવર ચાલે છે. તે અને તેની સાથેનો રથ હમણાં આ વડ હેઠળ આવશે અને થોભશે. પછી આગળ ચાલતી વખતે જ આ ડાળ તૂટશે અને બરાબર કુંવર ઉપર જ પડશે અને કુંવર ચગદામને મરી જશે.

કાગડો બોલ્યો: શું કુંવરના નસીબમાં આવી રીતે ધાત થવાનું લખ્યું છે ?

કાગડો બોલ્યો: હા, પણ જે આ ધાતમાંથી તે કોઇ યુક્તિથી બચી જશે તો તેના નસીબમાં ખીજી ધાત લખી છે.

કાગડીએ પૂછ્યું: એ ધાત વળી કેવી છે ?

કાગડો બોલ્યો:

લુંટારા ત્રણ લોભીયા, લુંટવા આવશે જાન;

લુંટ ન દેતાં ચાલશે, મોટે મારગ ખોશે પ્રાણ. ૩૫૬

રાજકુંવર આગળ ચાલશે એટલે રસ્તામાં તેમને ત્રણ લુંટારા મળશે. એ લુંટારા કપડાં ધરેણાં માંગશે; કુંવર લુંટારાને કાંઈ આપશે નહિ અને તેમની સાથે લડશે અને પછી મોટે માર્ગે થઈને ફેરમાં જશે એટલે માર્ગમાં તેના પ્રાણ જશે.

કાગડીએ પૂછ્યું: પણ કોઈ રીતે એમાંથી એ કુંવર બચી જશે તો ?

કાગડો બોલ્યો: તો વળી ત્રીજી ધાત તેને નડશે.

પ્રેમનગરમાં પહોંચતાં, તૂટશે ગઢનું બાર,

કુંવર ચગદાઈ જશે, વરતશે હાહાકાર. ૩૫૭

ન્યારે કુંવર પોતાને ગામ પ્રેમનગર પહોંચશે ત્યારે ગઢના દરવાજામાં થઈને ગામમાં જતાં દરવાજા જ કુંવર ઉપર તૂટી પડશે અને તેથી કુંવર ચગદાઈને મરણ પામશે.

કાગડીએ પૂછ્યું: એ ધાતમાંથી એ કુંવર બચી જાય તો શું થાય ?

કાગડો બોલ્યો: તોએ વળી ચોથી ધાત તેના બાગ્યમાં લખી છે.

પોલી પલંગે જોડલી, ઉપર વરસશે ઝેર,

પહેલી રાત્રે જ કુંવરજી, મરશે ને થશે કેર. ૩૫૮

પ્રેમનગરમાં પહોંચીને પહેલી જ રાત્રે કુંવર તથા રાણી રંગ-
મહેલમાં સૂવા જશે અને પલંગ ઉપર પોઢી જશે; તેમના ઉપર
ઉંચેથી ઝેર વરસશે અને તેથી કુંવરનું મરણ થશે.

કાગડીએ પૂછ્યું: શું એ મરણ કાઢ રીતે ન ટળે ?

કાગડો બોલ્યો: એક રીતે એ મરણ ટળે ખરું. જો આપણી
આ વાત સાંભળીને તે ધાતમાંથી કુંવરને કાઢ વાળે તો તેનું મરણ
ટળે, પણ એ વાત કાઢને તે કહે તો તેનું પોતાનું જ મોત થાય.

સાંભળી આપણી વાતડી, કહે જો બીજે કાન,

તો તે કહી દેનારનો નિશ્ચયે જાયે જાન. ૩૫૬

આ બધી વાત સાંભળીને શિવાનંદ તો મોટી ચિંતામાં પડ્યો.
પોતે સાંભળેલી વાત બીજા કાઢને તે કહી શકે નહિ. કુંવરને જો
આ વાત કહે તો શિવાનંદ પોતે મરણ પામે. કુંવરને વાત કહેવી
નહિ અને આ બધી ધાતોમાંથી તેને બચાવવો કેવી રીતે તેના તેને
મોટો વિચાર થઈ પડ્યો. એટલામાં રથ વડ હેઠળ આવીને બોલો
અને કુંવર પણ ત્યાં આવીને અટક્યો. રથના ધોડાને દોટમદોટ
અહીંસુધી લાવ્યા હતા એટલે વડની છાયામાં ધોડાને જરા આરામ
આપવાનો કુંવરનો વિચાર હતો. આથી તેણે શિવાનંદને કહ્યું કે
ધોડો અહીં જરા વિસામો લે, ત્યારપછી આપણે આગળ ચાલીશું
એમ કહી કુંવર ધોડાપરથી ઉતરીને આમ તેમ ફરવા લાગ્યો
અને મેનાકુંવરી પણ રથમાંથી નીકળીને કામલતાની સાથે ફરવા લાગી.

એકાદ ઘડી થઈ એટલે કુંવર પાછો ધોડે ચડ્યો અને કુંવરી
પણ રથમાં બેઠી. ગઢવીએ રથ હાંકવા માંડ્યો એટલે શિવાનંદ
બોલ્યો: રહો, રથને ઉલટો ફેરવી, વડની ફરતી પરકમ્મા કરીને
પછી આગળ ચાલો. કુંવર કહે કે આમ સીધો મારમ છે ને આમ

વડની ફરતો ફેરે ફરવા શું કામ જવું પડે ? શિવાનંદના ધ્યાનમાં હતું કે સીધે માર્ગે રથ હંકાય તો પેલી ડાળ તૂટીને રથ તથા કુંવર ઉપરજ પડે, પણ એવો ખુલાસો કુંવરની પાસે કરી શકાય તેમ નહોતું, એટલે તેણે કથું કે-અત્યારે એવું ચોંટાડીયું છે કે જે રથને આમ ફેરવીને ચલાવીએ તો આપણું કષ્ટાણુ થાય. કુંવરને લાગ્યું કે શિવાનંદ ખોટો વહેમ રાખે છે અને રથને આમ ફેરમાં લાઇને નકામો વખત ગાળે છે. તેને એમ ફરવાનું મન્યું નહિ પણ શિવાનંદ તો રથનો રસ્તો રોકીને આડો ઉભો હતો અને મઢવીને રથ ફેરવાવુંજ કહેતો હતો એટલે કુંવર કથું બોલી શક્યો નહિ. મઢવીએ રથ ફેરવ્યો. વડની હેઠળથી થડની આસપાસ ફરીને પેલી ડાળા હેઠળથી નીકળ્યા વિના રથ આગળ ચાલવા લાગ્યો. કુંવર પણ રથની સાથે ચાલ્યો અને શિવાનંદ તેની પાછળ ચાલવા લાગ્યો થોડે છેટે જઈને તેણે પાછું વાળીને વડની સામે જોયું એટલામાં પેલી ડાળ ઉપરથી કાગડો-કાગડી ઉડ્યાં અને તુરત કકડાટ કરતી ડાળ તૂટીને બોંધે પડી, જાણે તેની ઉપર કારમી વીજળી પડી ન હોય. શિવાનંદે આ નજરોનજર જોયું અને કાગડાની વાણી સાંભળી હતી તે તેને સમજાયું, પણ કુંવરના જોવામાં એ કાંઈ ન આવ્યું. શિવાનંદે કુંવરને એ બતાવ્યું પણ નહિ, કારણકે જે બતાવે તો ડાળ પડવાનું પહેલાંથી તેણે જાણી રીતે જાણ્યું એ વાત કુંવર પૂછે અને કુંવર પાસે ખુલાસો કરવો પડે. તેમ કરે તો કાગડાની વાણી મુજબ પોતાનું મોત થાય.

કેટલેક દૂર જતાં ત્રણ ઘોડેસવારો રથનો મારગ રોકીને ઉભા. કુંવરે હાક મારી કે અભ્યા, કેમ રસ્તો રોકીને ઉભા છો ? દૂર હટો નહિતો મેથી પાક ખાશો.

એ ત્રણે લુંટારા હતા, એટલે તેમાંનો એક બોલ્યોઃ જોયો જોયો
હવે મેથીપાક ખવાડનારો, જટ લુગડાં-ધરેણાં મૂકીને ચાલતો થા,
નહિતો જોયા જોવી થશે. તું અમને ઓળખે છે ? અમે તો મામા
છીએ મામા !

કુંવરે જળ દેતી કે તલવાર મ્યાનમાંથી બહાર કાઢી અને કહ્યુંઃ
મામા હો તો બાણેજના હાથનો સવાદ ચાખવા આવી જાઓ !
તમે લુંટારા છો તો હું ક્ષત્રી બન્યો છું, તમને ત્રણેને હું એકલોજ
પહોંચી વળીશ !

એમ કહેતો કે કુંવર લુંટારા સામે ખુલ્લી તલવારે ધર્યો.
શિવાનંદે પોતાના ઘોડાને વચમાં મૂકીને તેને થોભાવ્યો અને કહ્યું
કે કુંવરજી, સદસા કામ કરવું એ સાઈં નહિ. આપણે બે છીએ અને
એ ત્રણ છે !

કુંવર બોલ્યોઃ અરે, એ ત્રણ છે તો તેમના શ્વા ભાર છે ?
હું એ ત્રણેને પહોંચી વળું તેવો છું. મને જવા દે !

શિવાનંદે કહ્યુંઃ એમ તો તમે એકલા નથી પણ હું એ તમારી
સાથે છું અને આપણો ગઢવી પણ છે, પણ એક ખીજો વિચાર
કરવાનો છે. આપણે અહીં લડીશું અને કદાચ કોઇ ધાયલ થયું તો
આપણે રોકાઈ રહેવું પડશે, અને આપણી પાછળ આપણને પકડવા
માટે જરૂર બહાર નીકળી ચૂકી હશે. અહીં જો લડવા માટે રોકાઈશું
તો આપણી પૂરી ખરાબી થશે.

કુંવર બોલ્યોઃ એટલે શું હું એ લુંટારાઓને હાથે લુંટાઉં ? શું
હું ખાયલો છું ?

શિવાનંદે બોલ્યોઃ પણ આપણે હજી ગામથી બહુ દૂર ગયા નથી
અને કદાચ રાગનાં માણસો આવશે તો કુંવરીને પાછી લઇ જશે;

એથી આપણું નાક કપાયા જેવું થશે, માટે માફ કહેવું એમ છે કે આપણે એ હુંટારાને થોડું ધણું આપીને કાઢીએ, એટલે મોડું નહિ થાય.

કુંવર તો શિવાનંદની આ વાત સાંભળીને તેની ઉપર ગુસ્સે થયો. તે બોલ્યો: ગમે તેવો તોએ તું બ્રાહ્મણ ખરો ને? કહ્યું છે કે બ્રાહ્મણ હોય તે બીજા માગે અને મગવે! તેમ તું મને અત્યારે હુંટારાને હાથે જાણી જોઈને હુંટાવાનું કહે છે! મારા શા ભોગ લાગ્યા કે મેં તારી સોજત કરી?

શિવાનંદે તેથી જરાએ ખોડું લગાડ્યું નહિ. તેણે હુંટારાને પૂછ્યું: અધ્યાઓ, તમારે શું જોઈએ છે? જુઓ, આ આપણું વળીને સાસરે જતી બાઈનો રથ છે, માટેજે બોલો તે વિચાર કરીને બોલજો.

એક હુંટારાએ કહ્યું: અમારે તો તમે ત્રણે જણે જે લુગડાં અને ધરણાં પહેર્યાં છે તે જોઈએ છે, માટે ઝટપટ ઉતારી આપો!

આ સાંભળીને કુંવરનો પિત્તો ઉછળી આવ્યો અને તે બોલ્યો: હું તો કશું આપવાનો નથી, તમે ત્રણે જણા મારી એકલાની સામે આવી જાઓ.

શિવાનંદે કહ્યું: કુંવરજી! લડવામાં સાર નથી. આપણને મોડું થાય છે. હુંટારાનો તો ધંધોજ હુંટ કરવાનો છે. આપણુ જેવા તેમને હાથ પડે અને તેમનું દળદર ન જાય ત્યારે તે બિચારા હુટે બીજા કોને?

કુંવરે કહ્યું: તું તો જાણે મોટો દાનેશ્વરીનો દીકરો! હુંટારાઓને દાન કરવા નીકળ્યો છે કે શું? શિવાનંદ, આજ તારી મતિ ફરી ગઈ લાગે છે. વડ હેડળથી નીકળતાં જ કોણ જાણે તારી મતિમાં ફેરફાર શાથી થઈ ગયો છે તે સમજાતું નથી. તેં રથને ચક્રાવામાં

લઈને મોડું કરાવ્યું અને અહીં હવે ઉતાવળ કરવાને હુંટાવા તૈયાર થયો છે, તેનું કારણ શું ?

શિવાનંદ બોલ્યોઃ કુંવરજી ! એનું કારણ વખત આવ્યે સમજાશે. અત્યારે તો આ હુંટારાએને ધરેણાં ને કપડાં ઉતારી આપો, અને જો તેમની સાથે લડવું જ હોય તો પહેલાં તમારી તસ્વારથી માંડે ગળું કાપો, બ્રહ્મહત્યા થયો અને પછી ખુશીથી લડો !

(દોહરો.)

સુખ દુઃખ સાથે ભોગવ્યાં, ટાઢ--તાપ સહ્યાં સાથ,
એવા મિત્રને મારીએ, તો કૈાપે દીનો નાથ. ૩૬૦

શિવાનંદનાં આવાં વચન સાંભળીને કુંવર દીલો થઈ ગયો. તેને શિવાનંદ ઉપર ક્રોધ તો ચડ્યો હતો, પણ અત્યારે હવે તેના કથા પ્રમાણે ચાલીને નભાવી લેવું, એક વાર પ્રેમનગર પહોંચ્યા પછી બધી વાત, એમ વિચારીને કશું વધુ બોલ્યા ચાલ્યા વિના પોતાનાં સુંદર કપડાં ને ધરેણાં કુંવરે ઉતારી આપ્યાં. પછી શિવાનંદે ઉતારી આપ્યાં અને ગદવી પાસે પણ ઉતારાવીને એ બધું હુંટારાને સોંપ્યું. હુંટારા ખુશી થતા ઘોડા દોડાવતા ચાલ્યા ગયા પછી ત્રણે જણાએ પોતાની પાસેનાં જૂનાં કપડાં પહેરીને ચાલવા માંડ્યું.

અભારસુધી આ બધું મુંઝે મોઢે જોઈ રહેલી કુંવરીએ વિચાર કર્યો કે આ બ્રાહ્મણ ક્રોધ ચતુર અને બેદબરેલો માણસ જણાય છે. પોતાતે હાથે હુંટાવાની સલાહ આપવામાં તેનો કાંઈ ઉંડો ભરમ હોવો જોઈએ; પણ એ ભરમની તેને કશી સમજ પડી નહિ. તે તો વિચાર કરતી જ રથમાં બેસી રહી.

થોડે આગળ ચાલતાં બે રસ્તા આવ્યા. એક રસ્તો ટુંકો અને પહાડની વચ્ચે ચાલે જતો હતો અને બીજો રસ્તો ધણી લાંબા

ફેરમાં જતો હતો. શિવાનંદે ગઢવીને ટુકે રસ્તે રથ હાંકવાનું કહ્યું કે તુરત કુંવરે કહ્યું. શિવાનંદ ! આવતી વખતે એ રસ્તે આપણે કેટલા હેરાન થયા છીએ તે તું ભૂલી ગયો છે કે શું ? તે વખતે તો આપણે ત્રણે પુરષો હતા, પણ આ વખતે તો આપણી સાથે ત્રણ ઐરાં છે, અને આ માર્ગે આપણી કેવી દશા થશે તેનો તું વિચાર કરે છે કે નહિ ?

શિવાનંદ બોલ્યોઃ કુંવરજી ! હું તમારો શત્રુ નથી પણ મિત્ર છું એ માટે તો તમારી ખાત્રી છે ને ?

કુંવરે કહ્યું, હા. શિવાનંદ બોલ્યોઃ તો પછી હું કહું છું તેમ કરો ! આવતી વખતે મેં તમને મોટે માર્ગે આવવાનું કહ્યું હતું, પણ તમે માન્યું નહિ તો આપણે દુખી થયા. હવે હું આ માર્ગે ચાલવાનું કહું છું તેમાં આપણ ત્રણેનું ભલું છે.

કુંવરે પૂછ્યું; બહા માણસ ! શું રાક્ષસના મ્હેમાં જઇ પડવાથી, ચૂડેલના પંજમાં ફસાવાથી, મગરના ડાચામાં જઇ પડવાથી કે બળતાં વનોમાં થઇને જવાથી આપણું ભલું થવાનું છે ?

શિવાનંદ બોલ્યોઃ ભુઓ કુંવરજી ! આ મોટે રસ્તે થઇને જઇશું તો આપણને જસરાજની જાન મોટી સવારી સાથે આવી મળશે અને મેનાકુંવરી આપની સાથે છે તે જોતાંજ તે આપણને બધાને પકડીને મારી નાંખશે. વળી આપણી પાછળ જે વ્હાર ચઢી હશે તે મોટે રસ્તેજ આપણી તપાસ માટે જશે. આ રસ્તે તે આવવાની જ નહિ. આ કારણથી આ રસ્તે આપણે થોડા વખતમાં જ નિર્ભય થઇ જઇશું.

કુંવર બોલ્યોઃ પણ નિર્ભય થવા જતાં આપણે જાણી જોઇને ભયમાં જ જઇએ છીએ તે તું કેમ ભૂલે છે ? મેના રાણી ! આ મારગ કેવો ભયંકર છે તે તમે પણ જાણતાં હશો.

મેના રથમાંથી બોલી: એ માર્ગે કોઇ માણસ જતું આવતું નથી. પણ જેને રામ રાખે તેને કોણ આખે ? શિવાનંદ મહારાજની સલાહ જે આ માર્ગે જવાની હોય તો બન્ને એ માર્ગે ચાલો !

મેનાની આવી ઢીલી વાત સાંભળીને કુંવરને પણ વિચાર થઇ પડ્યો. તે બોલ્યો: શિવાનંદ, તારી આ બધી અવળી વાતો સાંભળીને હું તો હવે મુંઝાઇ જઉં છું. તું મારો મિત્ર છે, પણ જેનું આજ્ઞા ન હોત, તો તારું માથું કાપીને પણ હું હુંટાત નહિ. અને અહીં વળી તું આવી હઠ લઇને બેઠો છે !

શિવાનંદ બોલ્યો: કુંવરજી ! મારીએ હઠ હશે પણ એ હઠ આપણુ બધાના કલ્યાણુ માટેની છે એમ તમે માની લ્યો. હું તમને ફસાવવા તો આ માર્ગે નહિ લઇ જતો હોઉં ?

કુંવરને વિચાર થયો કે શી ખતર બાધ ? કોઇએ કાંઈ કોઇના પેટમાં હાથ ધાલ્યો છે ? આ ગઢવીને બણેા સારો માણસ ધારીને સાથે લીધો હતો, પણ તેણે હજો કર્યો'તો જ ને ? તેમ શિવાનંદની મતિ ફરી ગઇ હોય, અને મેનાકુંવરીને ઉપાડી જવાની દાનતથી તે આમ કરી રહ્યો હોય તો ?

પણ કુંવરને વળી પાછો વિચાર થયો કે, ના, ના, ગઢવી તો હલકો માણસ હતો, પણ શિવાનંદ જેવો આજ્ઞા એવું કદી ન કરે. વળી આ માર્ગે જવાથી કાંઈ આફત આવશે તો તેમાંથી તે પણ કાંઈ બચી જવાનો નથી. તે પણ સૌની સાથે મુસ્કેલીમાં આવી પડશે.

આમ વિચાર કરીને પ્રભુનું નામ લઈને એ ટુંકા પડાડી રસ્તે કુંવરે પોતાનો ઘોડો ચલાવ્યો અને રથ તથા શિવાનંદ પણ એ માર્ગે ચાલ્યા. આ વખતે એક પહોર દિવસ ચડી ગયો હતો.

પ્રકરણ ૪ થું.

(સોરઠો)

શુકન ફળ્યાં છે સાર, લૂંટ તો લાખેણી મળી,
પ્રીટયાં હળદર ભાર, ભાગી ગઈ ભુખ કારમી. ૩૬૧

જરાએ ધીમાણું કર્યા વિના સારી પેઢે લૂંટ મળી ગઈ, તેથી
લુંટારાના આનંદનો તો પાર નથી. એક લુંટારો બોલ્યો: “અલ્યા
રામલા ! આવી લૂંટ તો આપણને કોઈ દી મળી નથી. આવાં સારાં
લુગડાં ને ધરેણાં મળ્યાં અને વળી રાત્રી ખુશીથી કોઈ રાજકુંવર
જેવાએ ઉતારી આપ્યાં, એ તો ભારે વાત થઈ હોં.”

રામલો બોલ્યો: “મતો પેલો ભરામણુ ડરી ગીયો’તો ને, તેણે
મ કુંવરને સમજાવી સમજાવીને ઉતારાવ્યાં. કોઈને તો મ્હમ લાગે
કે જાણે મ આપણો સામરીત હોય અને આપણને લૂંટ અપા-
વતો હોય.”

કુબેરો બોલ્યો: “પણ હું નોતો કે’તો કે આજે શકન
સારાં થીયાં સે, પણીયારી પાણીનું બેડું ભરીને આથેસે, તેથી લૂંટ
સારી મળશે: તે મળી ગઈ કે નહીં?”

રામલો બોલ્યો: “અલ્યા હા, તું શકનપારખુ તો સારો
નીકળ્યો. પણ શામલા, હવે આ સારાં લુંગડાંને શું કરવાં મે ?
આ ચીથરાં પેર્યા સે તે કાઠીને ફેંકી દઈએ અને આ રૂપાળા વાગા
પેરી લઈએ તો ચેવું ?”

શામલો બોલ્યો: “હં મારા આપા ! હવે તો જવની જાવઠ
ભાગી સે. આ ધરેણાં વેસી દઈશું તો આપણે બધા જીવશું તાંલગી
ખાશું, પસી શી ફકર સે ? સે, ત્યારે પેલાં હું જ નવો વાગો પેરું.”

ત્રણે કુટારા ઘોડાપરથી ઉતર્યાં. જૂનાં, મેલાં અને ફાટેલાં કઠીયાંને ચોરણા ઉતારીને તેમણે લૂંટમાં મળેલાં લુગડાં પહેરી લીધાં. શિવાનંદ અને ગઢવીનાં કપડાં કાંઈ બહુ ઉંચી જાતનાં નહોતાં, પણ કુટારાને મન તો રૂપાળા વાગા જેવા જ હતા. ત્રણે જણાએ હરખાતાં હરખાતાં નવાં કપડાં પહેર્યાં અને જુનાં કપડાં ફેંકી દીધાં. કપડાં પહેર્યાં પછી એક ખીજની સામે જોઇને ત્રણે જણા મલકાવા લાગ્યા. શામલો બોલ્યો: “અધ્યા રામલા! કોક મારગમાં મળે અને પુસે કે ચીયા ગામના ઠાકોર સો તો શું કેશું?”

રામલો બોલ્યો: “ઇમાં તે શું ફકર સે? હું કહીશ કે આપુ સુરજપુરના બાયાત સે ને હું ઇમનો કારભારી સું.”

શામલો બોલ્યો: “હા. ઇ વાત ખરી. અને કુખેરા, તારે ઇમ કેવું કે હું આપુનો ગોઠીયો સું.”

કુખેરા બોલ્યો: “હા, હા, ઇમ જ કહીશ. હવે ઘોડા પર બેશીને લાલો.”

ત્રણે જણા ઘોડાપર સવાર થયા, અને મત્રપતા મલપતા ચાલ્યા.

(દાહો)

રાક્ષસ વાટ જોઈ રહ્યો, કે ક્યારે મળે શિકાર,
ઘોડેસવાર જોઈ આવતા, વાઢ્યો હરખ અપાર. ૩૬૨

હવે પેલો રાક્ષસ કે જેણે મંગળસિંહ, શિવાનંદ અને ગઢવીને પકડીને પોતાની ગુફામાં પૂર્યા હતા, તે આ મોટા મારગ પર તેમના પાછા ફરવાની વાટ જોઇને બેઠો છે. પોતાની ગુફામાંથી એ ત્રણે છટકી ગયા અને વળી જયા તથા વાંકરાને પણ છોડાવીને ગુફા બોલીને નાસી છૂટયા તેથી રાક્ષસને બહુ ક્રોધ ચડ્યો છે.

રાક્ષસ જાણ્યો હતો કે તેઓ કોઈ અજાણ્યા પરદેશી હતા અને બૂલથી પર્વતને ટૂંકે માર્ગે આવી ચડ્યા હતા. પાછા ફરતી વખતે તેઓ ફરીથી ટૂંકે માર્ગે નહિ આવે પણ મોટે માર્ગે જ આવશે એવું ધારીને તે રાજ આ મોટા માર્ગે આવીને બેસતો અને પેલા ત્રણે જણના આવવાની વાટ જોતો. તેના મનમાં એવું તો વેર વસી રહ્યું હતું કે કોઈ પણ રીતે એ ત્રણે જાણુને પકડીને ખાઈ જવા, તેથી તે એ માર્ગે તેમની જ રાહ જોતો આખો દિવસ બેસી રહેતો. એમ રાહ જોતાં દસેક દિવસ થવા આવ્યા પણ તે થાક્યો નહિ. પણ આજે આ ત્રણ લુંટારાને રાજકુંવર, બ્રાહ્મણ અને ગઢવીનાં કપડાં પહેરીને ઘોડાપર આવતા જોતાં જ તેના હરખને પાર રહ્યો નહિ. તેણે જોયું કે જે ત્રણ જાણુ પોતાની ગુફા તોડીને નાસી છૂટ્યા હતા, તેજ ત્રણે જાણુ હવે પાછા આવે છે ! એ ત્રણે જાણુને પકડીને કાચા ને કાચા ખાઈ જવા તેની જીભ સળવળાટ કરી રહી, પણ તે અધીરો થયો નહિ અને મારગપરના એક ઉડા કોતરમાંજ તેમના નજીક આવવાની વાટ જોઈને બેઠો. લુંટારા વાતો કરતા કરતા અને મનમાં મલકાતા મલકાતા નજીક આવ્યા કે તુરત કોતરમાંથી નીકળીને તેણે પડકાર કર્યો કે “ ઊભા રહો ! ” આ પડકાર સાંભળતાં જ ત્રણે જાણુ ખમચાઈને ઊભા ! રાક્ષસ હલંમ મારતો તેમની પાસે પહોંચ્યો અને ત્રણેને પગ પકડી પકડીને ઘોડાપરથી હેઠા પાડ્યા ! “ ઓ બાપ ! આ તો પેત્રો રાખસસ ! ” એવું ત્રણેના મ્હોંમાંથી નીકળી ગયું. રાક્ષસ બોલ્યો : “ હા, એકવાર તો તમે છટક્યાંતા, પણ આ વખતે હું તમને છોડવાનો નથી. ” એમ કહેતાં જ તેણે બે જાણુને ઉંચકીને પોતાની બે બમલ નીચે ફાળ્યા અને ત્રીજાને ચોટલો પકડીને ધસડતો સાથે લીધો ! ત્રણે જાણુ ચીસો નાખવા લાગ્યા પણ રાક્ષસને કાંઈ દયા હોય !

(ચોપાધ)

દયા દેવને દિલડે વસી, દાનવના દિલમાં નહિ કથી,
સાગરમાંથી નીકળ્યું ઝેર, પીધું શીવે કરી જગપર મ્હેર. ૩૬૩

રાક્ષસ તો એ ત્રણે ઉચકીને પોતાની શુદ્ધમાં લપ્ત ગયો.
રાક્ષસને ખબર નથી કે આ ત્રણ જણા તો જૂઠા જ માણસો છે
અને ત્રણે જણાએ ફક્ત મંગળસિંહ, શિવાનંદ તથા ગઢવીનાં
કપડાં જ પહેર્યા છે. પરંતુ એ રીતે મંગળસિંહના માથાપર
ભમતું મોત સુંટારાના નસીબમાં લખાએલું હોય તે કેમ મિથ્યા થાય ?

એ ત્રણે સુંટારાના ઘોડા તો રાક્ષસને જોઇને એટલા ભડક્યા
કે ત્રણે ઘોડા છલંગો મારતા નાઠા. રસ્તામાં લાટ દેશના રાજા
જસરાજની જાન આવતી હતી. જનમાંના માણસો સવાર વિનાના
ઘોડા જોઇને અચરજ પામ્યા અને તેમણે ઘોડાને પકડવા માંડ્યા,
પણ ઘોડા એટલા ભડકેલા અને એવા ફેંટા ફેંટા જાય કે કોઇ-
નાથી પકડાયા જ નહિ અને સીધે માર્ગે નાસવા લાગ્યા. ખડુ દોડ-
વાથી ઘોડા હાંશી રહ્યા છે, તેમને મોઢે શીણુ તો માતું નથી, રાક્ષ-
સની એટલી ધાક પેસી ગઇ છે કે ઘોડા કોઇ વાર થોભે છે અને
પાછું વાળાને જુએ છે કે તુરત ભડકે છે અને પાછા દોડવા લાગી
જાય છે. આમ દોડતાં દોડતાં કેટલાએ ગાઢિ તેઓ નીકળી ગયા
અને જ્યારે દોડવાની શક્તિ રહી નહિ ત્યારે હાંફતા હાંફતા રસ્તા
પર પડ્યા ! થોડી વારમાં તો ત્રણે ઘોડાનો પ્રાણ નીકળી ગયો.

દવે પર્વતને માર્ગે મંગળસિંહ અને શિવાનંદ ચાલ્યા જાય /
છે. સાથે મેનાકુંવરીનો રથ ચાલી રહ્યો છે. મંગળસિંહ અને ગઢ-
વીનું દૈયું થડક થડક થયા કરે છે, કારણકે તેમણે એજ પર્વતમાં

ધોળે દીએ તારા દેખ્યા છે. હમણાં રાક્ષસ આવશે ને સૌને પકડશે એવી બીક તેમના મનમાં દોડાદોડ કરે છે. પણ શિવાનંદના મનમાં એવી બીક નથી, કારણકે કામડાએ કામડીને કહેલી વાત ઉપરથી તે જાણ્યો હતો કે કુંવરને માથે મોતનો ડર તો મોટે મારગે છે, પણ નાને મારગે એવો કાંઈ ડર નથી. મેનાકુંવરીએ આ પર્વતમાં જૂતો ને રાક્ષસો રહે છે એવી ઘણીએ વાતો સાંભળી હતી, તેથી તેના મનમાં ડર તો હતો, પણ શિવાનંદના ડહાપણ ઉપર તેના વિશ્વાસ હતો અને રામ રાખે તેને કાણુ ચાખે એ કહેવત ઉપર તેને ભરોસો હતો એટલે તે મનમાં બહુ ડરતી નહોતી. પણ જ્યાં અને કામલતાના મનમાં તો એકસરખો ભય હતો. જ્યાં પણ રાક્ષસની ગુફામાં પુરાએલી હતી પણ તેણે એ વાત કુંવરીને કહી નહિ, કારણ કે તેણે જાણ્યું કે જો પોતે વાત કહેશે તો કુંવરી ખીંચી અને વળી પોતાના મનમાંના ભરથાર શિવાનંદનું વેણ અફળ જશે. આથી તે મનમાં તો ખીંચીતી હતી પણ પોતાની બીક તેણે કોઈને કહી બતાવી નહિ.

મજલ દર મજલ કરતાં સૌ આગળ ચાલ્યાં પણ તેમને કશી હરકત પડી નહિ. ન તો રાક્ષસ જોવામાં આવ્યો, ન તો પેલી ચૂડેલ જોવામાં આવી, ન તો ક્યાંઈ દવ લાગેલો દેખાયો. સાંજ પડ્યા પહેલાં તો તેઓ આખો પર્વત ઓળંગીને તેમાંથી નીકળ્યા અને એક વડના ઝાડની હેઠળ રથ છોડી તેમણે આરામ લેવા માંડ્યો.

શિવાનંદ ઘોડાપરથી ઉતરવા જતો હતો ત્યાં થોડેક દૂર તેની નજર માર્ગમાં પડેલા ઘોડા પર પડી. તે હોતાના ઘોડાને તે રથજો દોડવી ગયો અને જોયું કે સવારીના સામાનથી સજ્જ કરેલા ઘોડા મૂએલા પડ્યા છે. શિવાનંદે ઘોડાને ઓળખ્યા. પેલા ત્રણ

લુંટારાના જ એ ઘોડા હતા. શિવાનંદ સમજી ગયો કે લુંટારાઓને પેલો રાક્ષસ જ પકડીને લઇ ગયો હોવો. જોઇએ અને કપડાં પરથી રાક્ષસે તેમને લુંટારાને બદલે પોતાના નાસી છૂટેલા કેદી માન્યા હોવા જોઇએ. કાગડાની વાણી આ રીતે પણ બરાબર સફળ થએલી તેણે જોઇ અને તે મનમાં બોલ્યો:

(સોરઠા)

લીધું ઉછીનું મોત, મંગળસિંહનું અબલુમાં,
અમે આ મારગે હોત, તો ફળત વાણી કાગની. ૩૬૪
વિધિના અવળા લેખ, સવળા પડીયા કારમા,
કુંવરની અવળી રેખ, હજી પૂરી મટી નથી. ૩૬૫

શિવાનંદ પાછો રથ પાસે આવ્યો એટલે કુંવરે પૂછ્યું: “ત્યાં શું હતું, કે તું જોઇ આવ્યો ?”

શિવાનંદ જો ખરી વાત કહે કે પેલા લુંટારાને રાક્ષસ પકડી ગયો અને તેમના ઘોડા ત્યાં મૂએલા પડ્યા છે, તો કુંવર સાચી વાત જણવાની હઠ પકડે, તેથી શિવાનંદે વાતને જરા ફેરવીને કહ્યું: “ત્યાં તો કોઇના ઘોડાનાં મુઝાં પડ્યાં છે. બીજું કંઈ નથી.” કુંવરે વધારે વાત પૂછી નહિ, એટલે ત્યાંથીજ વાત પતી ગઈ.

સાંજ પડવા આવી હતી અને સૂર્યપુરથી તેઓ ઘણે દૂર આવી પહોંચ્યા હતા, એટલે કાંઈ ચિંતા રહી નહોતી. સૂર્યપુરની બહાર એટલે દૂર આવે તેવો સંભવ પણ નહોતો, એટલે એ ઠેકાણેજ રાત ગાળવાનો ઠરાવ કરીને સૌ આરામ લેવા લાગ્યા. સાથે બાતું આણ્યું હતું તેમાંથી સૌએ ખાધું અને પછી સૌએ સૂવાની તૈયારી કરી.

પ્રકરણ ૫ મું.

(કોહરો)

વગડામાં વાસો કર્યો, નીંદર ઝકોળા ખાય,
વારાકરતી પહેરો ભરે, રાતલડી વહી જાય. ૩૬૬

એક પહોર રાત બીતી ગઇ ત્યાંસુધી તો સૌ વાતો કરતાં બેઠાં, પણ પછી સૌએ પથારીઓમાં પડી ઉઘવા માંડ્યું. વારાકરતી એક જણ પહેરો ભરે એવું ઠરાવ્યું અને સૌથી પહેલાં ગઢવીએ પહેરો ભરવા માંડ્યો. થોડી વાર થઇ ને જ્યાં સૌનાં નેણમાં નીંદર ઝકોળા ખાવા લાગી, ત્યાં વડના ઝાડ ઉપરથી ધીમે રહીને કોઇ નીચે ઉતર્યું. ગઢવી એક બાજુ તાપણું સળગાવીને બેઠો હતો. તેણે તાપણાના અજવાળામાં જોયું કે ઝાડપરથી કોઇ નીચે આવ્યું છે, એટલે તુરત તેણે પોતાની તલ્લવાર ઉપર હાથ નાંખ્યો. તેણે સામે જોયું તો એક મોટો વાંદરો તેના જોવામાં આવ્યો ! પણ આ વાંદરો ખીખ વાંદરાના જેવો નહોતો. તેણે કચ્છ પહેર્યો હતો અને તેના હાથમાં ગદા હતી, તે ઉપરથી ગઢવી સમજી ગયો કે તે હનમાનજી છે. હનમાનજીએ કહ્યું: “ડરીશ નહિ અસ્મા ગઢવી !”

ગઢવીએ પૂછ્યું: “તમે કેમ આવ્યા છો બાપજી ?”

હનમાનજીએ કહ્યું: “હું આ વડ ઉપર રહું છું અને જે કોઇ મારા વડ હેઠળ રહે તેની સાથે વાતો કરું છું.”

“બલે બાપજી ! આવો, આપણે વાતો કરીએ; મારે પણ પહેરો ભરવો છે એટલે જાગરણ કર્યા વિના છૂટકો નથી.” ગઢવી બોલ્યો.

“ના, હું આ વડના યડથી દૂર જતો નથી, એટલે તારી પાસે નહિ આવું. પણ તું સાંભળ, હું તને એક વાતો કહું.”

“ ભલે બાપજી કહેા. ” ગઢવીએ કહ્યું.

દનમાનજીએ વાર્તા કહેવા માંઢી: હે ગઢવી! એક હતો રાજ-
કુંવર. તેને એક ભરવાડના છોકરા સાથે બાઈબંધી હતી. કુંવર રાજ
ગામને પાઢરે ઘેડો ખેલાવવા જાય અને ભરવાડનો છોકરો ગાયનું
ધણ ચારવા જાય. વગડામાં ખેલે જણ્યા મળે, વાતો કરે, અને
બાઈબંધી જમાવે. ભરવાડ કુંવરને ગાયનાં જાનં દૂધ પાય અને
કુંવર ભરવાડને ઘેડે ખેસતાં અને તીર મારતાં શીખવે. એમ કરતાં
ધણા વરસ થઈ ગયાં અને ખેલે બાઈબંધો પાકી જુવાનીમાં આવ્યા.
ભરવાડ તીર મારતાં સારી પેઠે શીખી ગયો હતો તેથી હવે વગડામાં
ખેલે બાઈબંધો તીર મારવાની જરૂર રમતા હતા. એક વાર કુંવરે
એક ટેકરા ઉપર આંખાનું ઝાડ હતું અને તેની ઉપર ધણી કેરીઓ
હતી તેમાંની એક કેરી ઉપર તાકીને તીર છોડ્યું. જેવું તીર કેરીને
વાચ્યું કે કેરી નીચે પડી. કુંવરે ભરવાડને કહ્યું કે જા, એ કેરી
ભાઈ આવ. ભરવાડ કેરી લેવા દોડ્યો પણ આંખા હેડળ જમને જુએ
છે તો કેરી ન મળે, પણ જ્યાં કેરી પડી હતી ત્યાં એક ભમરો
ગજગજ કરતો ઉડતો હતો. ભરવાડ ખાલી હાથે પાછો ફર્યો અને
તેણે કુંવરને કહ્યું કે ત્યાં તો કેરી નથી પણ એક ભમરો મણ મણ
કરે છે! કુંવરે ધાર્યું કે કેરી ક્યાંય આધે ઉડી પડી હશે તે ભરવાડના
જોવામાં નહિ આવી હોય. પછી ભરવાડે તીર ફેંક્યું અને કેરી પડતી
કુંવરે જોઈ કે તુરત કુંવર કેરી લેવા દોડ્યો, પણ જ્યાં આંખા હેડળ
જમને જુએ છે, ત્યાં કેરી-ખેરી ન મળે, પણ એક હોલો ધુધવાટ કરતો
ખેઠો હતો! કુંવરને વિચાર થવા લાગ્યો કે આ તે કેવો ચમત્કાર;
કેરી પડતી દેખાય છે પણ જ્યાં જમને જોઈએ છીએ ત્યાં કેરી
હોતી નથી અને ખીજું જ કાંઈ હોય છે! કુંવર પાછો ભરવાડ

પાસે આવ્યો અને ભરવાડને કહ્યું કે આ વખતે પણ ફેરી હાથ લાગી નહિ. કુંવરે હવે ફેરીના એક ઝુમખા બાણી ખરાબર તાકીને તીર છોડ્યું અને એક સામટી બે ફેરીઓનું ઝુમખું નીચે પડતું તેના બે-વામાં આવ્યું. તુરત ભરવાડ ફેરીઓ લેવા દોડ્યો પણ ફેરીઓ પડે-લીજ નહિ ! એક પોપટને પોપટી કલબલ કરતાં આંખા હેઠળ બેઠાં હતાં તે ભરવાડ ત્યાં ગયો એટલે ઉડી ગયાં. ભરવાડને ખાલી હાથે પાછો આવતો જોઈ કુંવરને નવાઈ લાગી. તેણે ધાર્યું કે આ આંખામાં કાંઈ જદ્દઘ ચમત્કાર હશે કે શું ? હવે ભરવાડે તીર ફેંક્યું અને કુંવર ફેરી લેવા ગયો પણ આ વખતે ફેરીને બદલે સાપ દેખાયો અને કુંવરને જોઈને આંખાના મૂળ પાસેના બાંકારામાં પેસી ગયો ! કુંવરની હવે ખાત્રી થઈ કે આ કાંઈ જદ્દઘ આંખો છે અને ફેરીને બદલે કાંઈ કાંઈ પ્રાણીઓ દેખા દે છે. કુંવરે પાછા ફેરીને વળી એક તીર માર્યું અને ભરવાડ આંખા તરફ દોડ્યો. પણ આ વખતે ભરવાડ ત્યાં જઈને જુએ છે તો ફેરીને બદલે આંખાના થડની ઓથે એક અપસરા જેવી રાજકન્યા તેના જોવામાં આવી.

(કવિત)

સેંથલે સિંહુર રેખ, નેન રેખ કાજળની,
કામિની કપાળ માંહી કરી રેખ કેસરી;
નથની હીરાની નાક, હીરાકણીયું બે આંખ,
હૈયે હીરા કેરો હાર, હલકે તેજે કરી;
પદમનું પત્ર પેટ, પદમના ઢંડ બાહુ,
પદમશું મુખ ખીલ્યું, ખામી તો નથી જરી;
સુંદર છે દેહ અને સુંદર છે શણગાર,
સુંદર સુધાની ધાર વસુધામાં સુંદરી.

આવી મનોહર સ્ત્રીને ત્યાં બેઠેલી જોધને બરવાડ તો અચંબો પામ્યો અને તેણે તે સ્ત્રીને પૂછ્યું કે હે બાઈ તમે કાણ છો ? પેલી સ્ત્રી બોલીઃ હું દુખની મારી એક રાજકન્યા છું અને આ અમર્યા દેશમાં હું કામને ઝોળખતી નથી. પણ આ દુઃખમાંથી મારો છૂટકો તો તમેજ કર્યો ને ? આ આંખાની કેરી ઉપર તીર મારનાર તમેજ છો ને ? બરવાડે હા કહી અને રાજકન્યા બોલી કે ત્યારે હું હવે તમને પરણવાની માટે મને તમારે ત્યાં લઈ જાઓ. બરવાડ તો આ સાંભળીને બાધા જેવો થઈ ગયો પણ આવી સ્ત્રી પોતાને મળશે એ જાણીને તેના આનંદનો પાર રહ્યો નહિ. તેણે તેને પૂછ્યું કે, તમે કયા દેશનાં વાસી છો અને આંખા પર કેવી રીતે લટકી રહેલાં હતાં ? રાજકન્યાએ કહ્યું કે હું કાશ્મીર દેશની રાજકન્યા છું. એક વાર હું મારા બગીચામાં રમતી હતી ત્યાં એક પરદેશી જાદુગર આવ્યો વેશ પહેરીને આવ્યો. તેણે મને કહ્યું કે મારે શંકરની પૂજા કરવા માટે ધૂલ જોઈએ છે તો બગીચામાંથી બેચાર ધૂલ ચુંટી આપ. તેને બે ચાર ધૂલ ચુંટીને આપવા માટે હું તેની પાસે ગઈ, એટલામાં તો તેણે પોતાની ઝોળામાંથી રાખની ચપડી લઈ મારી ઉપર ફેંકી અને હું કેરીનું ફળ બની ગઈ ! એવાં બીજાં ઘણાં ફળ તેની ઝોળામાં હતાં. એ જાદુગરે અહીં આવીને એક આંખો વાળ્યો અને થઈ પોતાના જાદુના બળથી એ બધી કેરીઓને આંખે લગાડી દીધી ! એવી રીતે કેટલાંએ વરસથી હું અહીં લટકી રહી હતી. એ જાદુગર તો મરી ગયો છે અને મને અહીંથી હવે કાણ ક્યારે છોડાવશે તેની ચિંતા થવા કરતી હતી. એટલામાં તમારું તીર વાગવાથી મારો છૂટકો થયો. મેં વ્રત લીધું છે કે જે કાંઈ મને આ દુઃખમાંથી છોડાવશે તેનેજ હું પરણીશ. તમેજ મને છોડાવી માટે હવે હું તમ-

નેજ પરણીને મારું વન પૂરું કરીશ. આ વાત સાંભળીને ભરવાડ
 બોલ્યોઃ એ વાત ઠીક છે, પણ થોડી વાર તમે અહીંજ બેસી રહો.
 સાંગે હું ધણુ વાળીને નેસડે જમશ ત્યારે તમને તેડતો જમશ. રાજ-
 કન્યાએ એ વાત કબુલ રાખી અને તે આંખાના થડની ઓથેજ
 બેસી રહી. ભરવાડ પાછો રાજકુંવર પાસે આવ્યો અને રાજકન્યાની
 વાત છુપાવીને બોલ્યો કે રાજકુંવર ! આ વખતે તો ત્યાં કેરીને
 બદલે એક ગધેડું બેઠું હતું તે મને જોઈને જ ભૂંકવા મંડ્યું અને
 ભડકીને ભાગી ગયું. રાજકુંવરને વિચાર થયો કે-આ કેવી નવાઈની
 વાત ? કોઈ નાનું પક્ષી હોય તો મારા જોવામાં ન આવે, પણ શું
 ગધેડા જેવું મોટું પ્રાણી પણ હું જોઈ ન શક્યો અને તેનું ભૂંકણુ
 પણ મારા સાંભળવામાં ન આવ્યું ? આથી કુંવરને વહેમ પડ્યો
 અને તે બોલ્યો, ચાલ, આપણે બેઠે ત્યાં જમને જોઈએ. ભરવાડે
 કુંવરને સમજાવ્યું કે-ગધેડું તો ભાગી ગયું છે એટલે ને હવે ક્યાંથી
 જોવામાં આવશે ? પણ કુંવરે હઠ લીધી કે-તું સાથે ચાલ, મારે
 ખાત્રી કરવી છે. ભરવાડ મનમાં ગભરાયો તો ખરો, પણ તેને
 કુંવરની સાથે જવું પડ્યું. બેઠે જણુ આંખા પાસે પહોંચ્યા અને
 જમને જુએ છે તો રૂપરૂપના અંબાર સરખી રાજકન્યા બેઠી છે.
 કુંવરે એકદમ તત્વાર બેચીને ભરવાડ સામે ઉગામતાં કહ્યુંઃ અલ્યા
 હરામખોર, શું તું મારી સાથે દગો રમ્યો અને મને જુડી વાત કહી ?
 હવે તો તને મારી નાંખ્યા વિના રહું નહિ. ભરવાડ કુંવરને પગે
 પડ્યો અને બોલ્યોઃ બાપજી ! મેં ભૂલ કરી, હવે મને માફ કરો.
 હવે કોઈ વાર હું આવું ઠગાઈનું કામ નહિ કરું. રાજકન્યાએ
 પણ કુંવરને ભરવાડ ઉપર દયા કરવાનું કહ્યું એટલે કુંવરે
 તેને જીવતો છોડ્યો અને મારી આપી. હવે રાજકન્યાને લખને

કુંવર ગામ ભણી ચાલ્યો. સાંજ પડી ગઈ હતી. વચમાં ભરવાડનો નેસ આવ્યો એટલે ભરવાડ બોલ્યો: બાપજી ! રાજકન્યાને લેખને આમ ને આમ ગામમાં જાઓ તે સાઈ દેખાય નહિ. રાત મારા નેસમાં રહો અને હું ગામમાં જઈને રાજજીને ખબર આપું છું, એટલે સવારમાં રાજજી સામૈયું લખને આવે અને આપ વાજતે ગાજતે રાજકન્યાને લઈને ગામમાં જવ તે સાઈ દેખાય. કુંવરને પણ એ વાત ગઈ અને તે નેસમાં રાત રહેવા રોકાયો.

ભરવાડના મનમાં હવે એવું આવ્યું કે કુંવરે આ રૂપાળી રાજકન્યાને મારા હાથમાંથી પડાવી લીધી છે તો હું પણ ખરો કે કુંવરને ઉધતો મેલીને રાજકન્યાને ઉપાડી જઉં ! આવો લાગ કેણુ જવા દે ? રાત્રે ગામમાં રાજને. ખબર આપવાને જ્ઞાને ભરવાડ ચાલ્યો અને પોતાના ખીજ ત્રણ ચાર ભાઈઓ ભરવાડોને લખને મધરાતે પાછો આવ્યો. રાજકન્યા ઝુંપડામાં બંધતી હતી તેને કામળાની ઝોળામાં ધાલીને ચાર જણાએ ઉચકી અને ત્યાંથી ઉપાડીને તેઓ ચાલતા થયા. સ્થવાર પડતાં તો તેઓ કેટલેય દૂર પહોંચી ગયા. ત્યાં કુંવર જાગી, તેની સાથે ભરવાડ પરણ્યો અને પરદેશ જઈને તેની સાથે ધર માંડીને રહ્યો. એ રીતે તેણે પોતાનો અવતાર સફળ કર્યો અને કુંવર હાથ ધસતોજ રહ્યો. હે મઢવી ! આમાં ડાહ્યો કેણુ એ ભરવાડ કે રાજકુંવર ? આનો સાચો જવાબ આપજો. જો જુહું બોલીશ, તો આ મદાથી તારૂં માથું ભાગી નાંખીશ !

મઢવી બોલ્યો: બાપજી ! મારા મનમાં જે સાચી વાત વસે છે તે કહીશ. ડાહ્યો તો રાજકુંવર કારણકે ભરવાડે દગો કર્યો તો. પણ તેણે પોતાની ભાઈઓની ધ્યાનમાં રાખીને તેને માફી આપી અને જીવતો રાખ્યો; અને ભરવાડ તો કેવળ નગણ્ય નીકળ્યો કે તે

રાજકન્યાને કુંવરે છુટી કરી હતી, તોપણ બીજી વાર દગો કરીને તેને તે ભરવાડ ઉપાડી ગયો.

આ સાંભળીને હનમાનજી ક્રોધે ભરાયા હોય તેમ તેમણે પોતાની ગદા વડના થડ ઉપર પછાડી અને એકદમ મોટો ભડકો થતાંની સાથે તે અલોપ થઇ ગયા ! ગઢવી તો આ જોઇને ચમકી ગયો અને તેના મ્હોંમાંથી બૂમ નીકળી મઝ ! તેની બૂમ સાંભળીને રાજકુંવર મંગળસિંહ જાગી ઉઠ્યો અને બોલ્યો; અરે ગઢવી ! શું છે ? કેમ બુમ મારી ?

ગઢવી બોલ્યોઃ એ તો કાંઈ નહિ બાપજી. એક પહોર પૂરો થઈ ગયો છે; એટલે મેં આપને જમાડવા બુમ મારી.

મંગળસિંહ બોલ્યોઃ ઠીક ત્યારે, હવે તું ઉઘી જા. હું જાગીને પહેરો ભરૂં છું.

ગઢવી તાપણ પાસેથી ઉઠ્યો અને બિછાનામાં સૂઈ ગયો. રાજકુંવર મંગળસિંહ હવે પહેરો ભરવા લાગ્યો.

થોડી વાર થઇ અને ગઢવી પણ ઉઘમાં પડ્યો. કુંવર આમથી તેમ હાથમાં તલવાર લઇને ફરે છે, એટલામાં હનમાનજી પાછા વડ ઉપરથી ઉતર્યા ! પહેલાં તો કુંવરે ધાર્યું કે એ કામ છુટારો હશે અને વડની ઘટામાં છુપાઇ રહ્યો હશે. આથી તે એકદમ તલવાર મ્યાનમાંથી ખેંચતો તે તરફ દોડ્યો. પણ હનમાનજી પાછા એક પલકમાં ઝાડ ઉપર ચઢી ગયા અને બોલ્યાઃ “ હે કાળા માથાના માનવી, જે મારા હાથમાંની આ ગદા ! હું હનમાન છું. તારી તલવાર મને કાંઈ કરી શકવાની નથી પણ જે મારી ગદા તારા માથા પર પડશે તો તારાં સોએ વરસ પૂરાં થઇ જશે ! તું હજી તાજે પરણીને આવે છે, એક રાત પણ તું મારી સાથે સૂતો નથી, તું હજી મારા જેવોજ

અજ્ઞયારી છે એટલે મને તારી ઉપર દયા આવે છે ! પણ હું તને કાંઈ દુઃખ આપવા આવ્યો નથી.”

કુંવરે જોયું કે ખરેખર એ કોઈ માણસ નથી પણ લાંબા પૂછડાવાળો વાંદરો છે અને તેના કાથમાં સીંદુરે રંગેલી લાલ મદા છે, એટલે તે જરૂર હનમાનજી જ હશે. હનમાનજીની આ વાત સાંભળીને કુંવર બોલ્યો : “ હે હનમાનજી ! ત્યારે કહો તમે હમણું કેમ નીચે ઉતર્યા હતા ? ”

હનમાનજીએ કહ્યું : “ રાજકુંવર ! મારો વાસો આ વડમાં જ છે અને જે કોઈ મારા વડ હેઠળ રહે છે તેની સાથે હું વાતો કરું છું અને તારી સાથે વાતો કરવાજ હું નીચે આવ્યો હતો.”

કુંવર બોલ્યો : “ઓહો, એ તો બહુ મારી વાત. વાતો કરવામાં મારી પણ રાત જશે, આવો આ તાપણા પાસે આપણે બેસીએ.”

હનમાનજી બોલ્યા : “ના, હું વડનું થડ છોડીને દૂર જતો નથી. એટલે હું થડ પાસે બેસીશ અને તું તારે બંને તાપણા પાસે બેસી રહે.”

કુંવર બોલ્યો : “ બંને તારે એમ; હવે હેઠળ પધારો.”

હનમાનજી એક પલકમાં નીચે ઉતર્યા અને થડને અડીંગીને બેઠા. કુંવર તાપણા પાસે બેઠો અને બોલ્યો : “ ભગવાન ! આપ તો અહીં બહુ વખતથી રહેતા હશો. ”

હનમાનજીએ કહ્યું : “ હા રામે લંકા જીતી, ત્યારથી હું અહીં જ રહું છું. પણ હવે હું એક વાર્તા કહું અને તું તે સાંભળ. ”

કુંવર બોલ્યો : “ બંને ત્યારે કહો.”

હનમાનજીએ વાર્તા કહેવા માંડી : હે રાજકુંવર ! ધનપાલ નામે એક શેઠ હતો તેને ધનદત્ત નામે પુત્ર હતો. ધનદત્ત નિશ્ચાળે બચ્ચતો હતો ત્યારથી તેને દેવદત્ત નામે એક આજ્ઞાત પુત્ર સાથે

બાઈબંધી હતી. ધનદત્ત બણીગણીને હોશિયાર થયો એટલે તેને માટે મોટા મોટા શેડીયાઓની દીકરીઓને માટે માગાં આવવા લાગ્યાં. એવામાં એક દિવસ એક છૂપો દૂત આવ્યો અને તેણે ધનદત્તના આપને નહિ મળતાં ધનદત્તનેજ મળીને તેના હાથમાં એક પત્ર મૂક્યો. ધનદત્તે પત્ર વાંચ્યો તો જણાયું કે ભુજપુરના નગરશેઠની દીકરી જશોમતીનો તે પત્ર હતો. એ પત્રમાં જશોમતીએ માત્ર એક દોહો લખ્યો હતો.

(દોહો)

ધન, રૂપ, કીરત સાંપડે, પણ વિદ્યા મહામૂલ,
જેને ન વિદ્યા સાંપડી, તેનું જીવતર ધૂળ. ૩૬૮

ધન, રૂપ અને કીર્તિ તો ધણીને મળે છે, પણ જેને વિદ્યા મળતી નથી તેનું જીવતર ધૂળ સમાન છે. આ વાંચીને ધનદત્તને વિચાર થયો કે મોટા મોટા શેડીયાઓની કન્યાઓ અને પરણવા તૈયાર છે. તેમના રૂપનાં એ ખૂબ વખાણ થાય છે, તેમની કીર્તિનો તો પાર નથી, પણ જે તેમનામાં વિદ્યા ન હોય તો વિદ્યાવિના સ્ત્રી મેળવનાર પુરુષનું જીવતર ધૂળ જેવું છે એવી જશોમતીની વાત ખરી છે. માટે જે પરણવું તો જશોમતી જેવી વિદ્યાવતી કન્યાનેજ પરણવું, નહિતો માફ જીવતર ધૂળ છે ! હવે જશોમતી તો ભુજપુર નામે નગરમાં રહેતી હતી અને ત્રણ સમુદ્ર ઓળંગાય તારે ભુજપુર જઈ શકાય. એટલે દૂર જન લઈને જવું અને દિકરાને પરણાવવો એવી ધનપાળની ઇચ્છાજ નહોતી. તે તો કોઈ નજીકમાં સારી કન્યા વેરેજ પુત્રને પરણાવવા ઇચ્છતો હતો. આથી ધનદત્તે વિચાર કર્યો કે જશોમતી વેરે પરણવા જવાની આપ રજા આપશે નહિ. આવો વિચાર

કરીને ધનદત્તે પિતાને કહી દીધું કે મારે હમણાં પરણવું નથી માટે
મારે સગપણ કરશે નહિ. આથી સગપણની વાત પડતી મેલાઈ.

હવે ધનદત્તે પોતાના મિત્ર દેવદત્તની સલાહ લઈને છૂપી રીતે
જુજપુર તરફ પરણવા જવાનો વિચાર કર્યો. આપને વેપાર કરવા
જવાનું કહીને તેણે વહાણ તૈયાર કરાવ્યું અને તેમાં અંબર, કેશર ને
કસ્તૂરી ભર્યા. પછી દેવદત્તને સાથે લઈને તે મુસાફરીએ નીકળ્યો.
ત્રણ મહીને વહાણ જુજપુર પહોંચ્યું, અને તોપ ફેાડી એટલે ધણા
વેપારીઓ અંદરકાંઠે આવ્યા. જશોમતીનો આપ જગપાળ શેઠ નગરશેઠ
હતો, તેને ત્યાં ઉતારેા કર્યો.

દિવસ પછી દિવસ જવા લાગ્યા. જશોમતી ઘરમાં હરે-હરે છે
અને ધનદત્તના જોવામાં આવે છે પણ તે કાંઈ જોલતી નથી, ઇચ્છારો
કરતી નથી કે સંદેશો કહાવતી નથી. હવે કેવી રીતે જશોમતીના
મનનેા આવ જણવેા તે બાબત તેણે પોતાના મિત્ર દેવદત્તને પૂછ્યું.
જે બ્રાહ્મણ જશોમતીનો સંદેશો લઈને દૂત યઈને આવ્યો હતો તેને
દેવદત્તે શોધી કાઢ્યો અને તેની સાથે જશોમતીને કહાવ્યું કે-તમારો
સંદેશો મળવાથી અમે આવ્યા છીએ. જશોમતીએ બ્રાહ્મણ સાથે
જવાબમાં ચિઠ્ઠી લખીને ધનદત્તને પહોંચાડી:

(દોહરા)

ચકોરનો પ્રીતમ કહ્યો, ને તેની જે કહી નાર,

આલ થકી જ્યારે પડે, ત્યારે થજે તૈયાર. ૩૬૬

પડે પડે ભાંગે નહિ, થાયે ટુકડા ચાર,

જે ટુકડા ખાઈ ખાંતથી, નીસરજે તતકાળ. ૩૭૦

ખટ સાગર વળોટજો, સાતમે સાગર સાર,

રૂપાના એકડ-બગડ, પહોંચી જજો સરહાર.

૩૭૧

ધનદત્ત તો આ દોહાં વાંચીને તેનો કશો અરથ સમજ્યો નહિ, અને મુંઝાવા લાગ્યો. તેણે દેવદત્તને ચીઠી વંચાવી એટલે તે બોલ્યોઃ “અરે શેઠ ! તમે આનો અરથ શું સમજ્યા નહિ ? આમાં કહ્યું છે કે ચક્રારનો પ્રીતમ જે ચંદ્ર, તેની નાર એટલે રાત. તે જ્યારે આબ-માંથી પડે, એટલે કે રાત પડે ત્યારે તમે તૈયાર થજો. એ રાત પડે પણ તે ભાંગે નહિ છતાં તેના ચાર દુકડા થાય એટલે કે ચાર પહોર થાય. તેમાંના બે દુકડા ખાઇને એટલે કે બે પહોર વીતી જાય અને બરાબર મધરાત થાય ત્યારે તમે નીકળજો. પછી કહ્યું છે કે-ખટ કહેતાં છ સાગર વળોટજો એટલે છ માળ ચડીને સાતમે માળ આવજો. ત્યાં હું સૂઈ છું. એ સાતમે માળે એકડ-બગડ કહેતાં “બાર” એટલે બારણાં રૂપાનાં છે તે ઓરડામાં હું હોઝશ, માટે ત્યાં તમે આવજો.”

ધનદત્ત હવે એ અરથ સમજ્યો. જ્યારે રાત પડી અને મધરાત થઇ અને સૌ સૂઈ ગયાં ત્યારે તે ધીરે પગલે માળ ચડવા લાગ્યો અને છ માળ ચડી ગયા પછી સાતમે માળ આવ્યો. સાતમા માળમાં દીવો ઝગઝગાટ બળતો હતો અને દીવાના અજવાળામાં જશોમતીના ઓરડાનાં રૂપાનાં બારણાં ચળક ચળક થતાં હતાં. બારણાંને ધક્કો દેતાંજ તે ઉઘડી ગયાં કે તુરત જશોમતી સામે આવી અને ધનદત્તનો હાથ પકડીને તેને ઓરડામાં લઇ ગઇ. એક બાજઠ ઉપર તેને બેસાડ્યો અને પછી વાતો કરવા માંડી. વાતોમાં બેઠેનાં મન મળી ગયાં. હવે જશોમતીનું સગપણ તો જુજપુરમાં કરેલું હતું અને એક શ્રીમંતના છોકરા વેરે તેનો સંબંધ બાંધ્યો હતો. પરંતુ એ છોકરો બસની,

ભુગારી અને અનેક દુર્ગુણોથી ભરેલો હતો એટલે જશોમતીને તેની વેરે પરણવાની ઇચ્છા નહોતી. પણ તેનો આપ કહેતો હતો કે મારું વેણ ફરે નહિ. મેં તો જેની વેરે દીકરીનું સમપણ કર્યું તેની વેરેજ તેને પરણાવીશ, પછી જેવું દીકરીનું નસીબ. જશોમતી ધણું બણી હતી, ચંચળ હતી, વિવેકી હતી. તેને વિચાર થયો કે દુર્ગુણી પતિને પરણવાથી પોતાનો અવતાર એળે જશે અને પોતાનો આપ તો ખીમ વેરે પરણાવનાર નથી. આથી તેનો વિચાર એવો હતો કે જે કોઈ સદ્ગુણી વર મળે તો તેની વેરે ઇચ્છાવર વરીને પોતે નાસી જાય. પોતાની આ બધી વાત જશોમતીએ ધનદત્તને કહી. ધનદત્તે કહ્યું કે—કાંઈ શીકર નહિ, હું તને મારા વહાણમાં છુપાવીને મારે દેશ લઈ જઈશ. પછી એક ઘીના દીવાની ફરતાં ફેરા ફરીને જશોમતી તથા ધનદત્ત ત્યાં ને ત્યાં પરણ્યાં. સાતમે દિવસે ભુજપુરથી ધનદત્તે વહાણમાં નીકળવું, ત્યાંથી આર કોસ દૂર ખીજું બંદર આવતું હતું ત્યાં વહાણ થોભાવવું, જશોમતીની માશી તે ગામમાં રહેતી હતી તેથી માશીને મળવાનું બહાનું કરીને જશોમતીએ ત્યાં જવું અને રાત્રે ત્યાંથી દરીયાકાંઠે આવી વહાણમાં છુપાઈ જવું એવી ગોઠવણ બેઉ જણાંએ કરી, અને પછી ધનદત્ત ત્યાંથી ધીમે ધીમે છએ માળ ઉતરીને પોતાના ઓરડામાં જઈ સૂઈ રહ્યો. દેવદત્તને તેણે બધીએ વાત કહી.

ચાર પાંચ દિવસ ગયા એટલે જશોમતી પોતાની માશીને મળવાને બહાને તે ગામ ગઈ. ધનદત્તે પોતાને ગામથી લાવેલો માલ વેચી નાંખીને તેના બદલામાં સોના-રૂપાની પાટો વહાણમાં ભરી હતી. સાતમે દિવસે તેણે ભુજપુરથી વહાણ ઉપાડ્યું અને કરેલી ગોઠવણ પ્રમાણે જશોમતીની માશીના ગામને બંદરે વહાણ થોભાવ્યું.

જ્યારે મધરાત થઇ ત્યારે પુરૂષનો વેશ વહેરીને જશોમતી બંદરકાંઠે આવી અને ધનદત્તના વહાણમાં બેસી ગઇ. તુરંતજ ધનદત્તે વહાણ ઉપાડી મેલ્યું.

હવે દેવદત્તની દાનત બમડી. તેના મનમાં એવું આવ્યું કે ધનદત્ત જશોમતી જેવી વિદ્યાવાળી અને રૂપાળી સ્ત્રી મેળવી શક્યો છે તે પોતાની ચતુરાઇથીજ મેળવી શક્યો છે, કારણકે જો પેલા દોહરાનો અર્થ પોતે ધનદત્તને ન સમજાવ્યો હોત તો તે જશોમતીની પાસે જઇ શકત નહિ અને તેને પરણી શકત નહિ. આવી સુંદર સ્ત્રી પોતાની થાય તો કેવું સાહેબે એવી તેના મનમાં ઇચ્છા થઇ આવી એટલે તેણે ધનદત્તનો ઘાટ ધડવા માંડ્યો. બે વાર તો તેણે ખારવાઓની પાસે આડે રસ્તે વહાણ હંકાવીને વહાણને ખડક સાથે અથડાવ્યું પણ વહાણ બાંચ્યું નહિ, કારણકે તે વખત ધનદત્તના ગ્રહો પાંચરા હતા. ત્રીજી વાર દેવદત્તે ધનદત્તને વહાણમાંથી દરિયામાં પાડી દેવાનું કાવતરું કર્યું: એક વાર રાત્રે બેઉ મિત્રો વહાણના તુતકપર ફરતા હતા, ત્યારે દેવદત્તે ધનદત્તને ધક્કો માર્યો પણ ધનદત્તે વહાણનો કંઠેડો પકડી લીધો એટલે તે નીચે પડતો બચ્યો. તે વખતે દેવદત્તે ધણેએ ઢાંગ કર્યો કે તમારા પગપાસે મેં એક સાપ જોયો હતો અને તે તમને કરડવા જતો હતો એટલે મેં તમને ધક્કો મારીને બચાવી લીધા, પણ ધનદત્તને વહેમ પડી ગયો; છતાં એ મૂર્ખ એટલેથી ચેત્યો નહિ. પછી તો વહાણ આગળ જતાં એક ઠેકાણે તેણે બંદર કર્યું, ત્યાં રાતને વખતે દેવદત્તે ધનદત્તને ઉધતો દરિયામાં ફેંકી દીધો અને ખારવાઓને તથા જશોમતીને તેણે સમજાવ્યું કે શેઠ અહીં થોડા દિવસ વેપાર કરવા રોકાઇને દેવલબંદર ખીજા વહાણમાં આવવાના છે અને આપણું વહાણ દેવલબંદરે લઇ જવાનું કહ્યું છે, કારણકે ત્યાંથી

સોના રૂપાની પાટોના બદલામાં હીરામાણેક લેવાનાં છે. આથી ખારવાઓએ દેવલખાંદર તરફ વહાણું હંકાર્યું. દેવદત્ત તો શેઠને પાકો બાધખંધ હતો તે સૌ જાણતા હતા એટલે કોઈને કશો વહેમ આવ્યો નહિ. દેવલખાંદરે પહોંચતાંજ દેવદત્તે જશોભતીને ઉતારી, સોના રૂપાની પાટો ઉતરાવી અને એક મકાન બાંડે રાખી તેણે જશોભતીને પણ હગો દીધો.

હનમાનજી કહે છે—હે રાજકુંવર ! ધનદત્ત ત્રણ પ્રસંગે ચેત્યો નહિ અને દેવદત્ત ઉપર આંધળો વિશ્વાસ રાખ્યો તો છેવટ તેની સ્ત્રીને તેના મિત્રે ફસાવી અને તેનું મોત થયું, માટે તે મૂર્ખ ખરો કે નહિ ? આનો સાચો જવાબ આપજે, જે જુહુ બોલીશ તો આ ગદાથી તારું માથું બાગી નાંખીશ.

રાજકુંવર બોલ્યો : “ હે હનમાનજી ! દેવદત્ત ધનદત્તનો જીવ-જન મિત્ર હતો તો જ્યાંસુધી તેના દગાની પૂરી ખાત્રી ન થાય ત્યાંસુધી તેના ઉપર વહેમ કેમ આવે ? મને તો એમાં કંઈ ધનદત્તની મૂર્ખાઈ લાગતી નથી. દેવદત્ત દુષ્ટ તો ખરો, પણ ધનદત્ત મૂર્ખ નહિ. ”

આ સાંભળીને વળી હનમાનજી ક્રોધે ભરાયા અને તેમણે પોતાની ગદા વડના થડ ઉપર પછાડી અને એકદમ મોટો ભડકો થતાંની સાથે તે અક્ષોપ થઈ ગયા. કુંવર તો આ જોઈને અચંબો પામ્યો. ગદાનો ધડાકો થતાં શિવાનંદ એકદમ જાગી ઉઠ્યો અને કુંવરને પૂછ્યું કે—એ શાનો અરાજ થયો ? કુંવરે ધાર્યું કે જે પોતે શિવાનંદને બધી વાત કહેશે તો તેને વહેમ આવશે કે કદાચ હું તેને પેલા દેવદત્તના જેવો દુષ્ટ ધારતો હોમશ્ચ, તેથી તેણે કશી વાત કરી નહિ અને કહ્યું કે એ તો મેં સહેજ ગોઠણમાં ધાલીને

પત્થર ફેંક્યો ને વડના થડ સાથે અથડાવાથી અવાજ થયો.

શિવાનંદે કણું કે હવે એક પહોર રાત બાકી રહી છે તો તમે જરા ઉઘો અને હું પહેરો બરું છું. પછી કુંવર સૂતો અને શિવાનંદ તીર કામઠું પાસે રાખીને તાપણા પાસે જાગતો બેઠો.

થોડી વાર થઇ અને કુંવર ઉઘી ગયો, એટલામાં વડ ઉપર કાંઇ અખડાટ થયો કે તુરતજ શિવાનંદ ઝંખક્યો અને તેણે કામઠા ઉપર તીર ચડાવ્યું. હનમાનજીએ વડ ઉપરથી જ કણું—“અધ્યા આજણુ ! તું ડરીશ નહિ, હું તને કાંઇ હરકત કરવાનો નથી.”

શિવાનંદે પૂછ્યું—“ તું કોણ છે ? ”

વડ ઉપરથીજ હનમાનજીએ જવાબ આપ્યો કે—“હું હનમાન છું અને તેં કામઠા ઉપર તીર ચડાવ્યું છે પણ તારૂં તીર મને કાંઇ કરી સકવાનું નથી; પણ જો હું મારી મદદ છૂટી ફેંકીશ તો તું ખુંદાઇને મરી જશે.”

શિવાનંદે કણું: “ એ તો ઠીક, પણ તમે અહીં કેમ રહો છો ? ”

હનમાનજીએ કણું: “ હું તો રામે લંકા જીતી ત્યારથી અહીંજ રહું છું. મારે તારૂં બીજું કાંઇ કામ નથી પણ જો કોઇ મારા વડ હેઠળ રહે છે તેની સાથે હું વાતો કરું છું અને તારી સાથે વાતો કરવાજ મારે નીચે આવવું છે.”

શિવાનંદે બોલ્યો: “ તો ઉતરો હેઠળ અને આવો મારી પાસે એટલે આપણે વાતો કરીએ.”

હનમાને કણું: “ ના, હું વડનું થડ છોડીને દૂર જતો નથી એટલે હું થડ પાસે બેસીશ અને તું બસે લાંબે બેસી રહે.” એમ કહીને હનમાનજી ધીરે રહીને વડ હેઠળ ઉતર્યા. હાથમાં મદદ, લાંબું પૂછડું, કમરે કચ્છ, એ બધું જોઈને શિવાનંદે ધાર્યું કે એ હનમાન

હશે ખરો. હનમાનજી વડના થડ પાસે બેઠા એટલે હનમાને કહ્યું:
“ હે બ્રાહ્મણ ! હું હવે વાર્તા કહું તે તું સાંભળ.”

શિવાનંદે કહ્યું: “ કહો ત્યારે.”

હનમાનજીએ વાર્તા કહેવા માંડી: સાંભળ, એક હતો બ્રાહ્મણ અને એક હતો રાજકુંવર. બેઉ વચ્ચે જીવજન બાધખંધી હતી. એક વાર કુંવર અને બ્રાહ્મણ બેઉ મુસાફરી નીકળી પડ્યા. તેમની સાથે એક ચાકર હતો. ત્રણે જણા ચાલતાં ચાલતાં : એક અધાર વનમાં આવી ચડ્યા. વનમાં એક બાધ રડતી હતી. કુંવર બહુ પરોપકારી હતો; એટલે તેને બાધ ઉપર દયા આવી. તેણે તેને પૂછ્યું કે તું કેમ રડે છે ? ત્યારે તેણે કહ્યું કે મારી બાધ એક રાજકુંવરી છે તેમને ક્રોધ હોશિયાર રાજકુંવર મળતો નથી તેથી કુંવારા તપસ્યા કરીને આ વનમાં રહે છે અને અન્ન જળ પણ ક્ષેતાં નથી. હવે તે મરવાની અણી ઉપર છે. તમને દયા આવતી હોય તો બચાવો. રાજકુંવરને દયા આવી તેથી તે એ બાધની સાથે એક ઝુંપડામાં ગયો, પણ જોવો તે ઝુંપડામાં ગયો તેવોજ તે ક્યાં અલોપ થઈ ગયો તેની કોઈને ખબર પડી નહિ. એ ઝુંપડામાં એક ચૂડેલ રહેતી હતી તે તેને ઉપાડીને બોંયરામાં પેસી ગઈ હતી.

શિવાનંદ વચમાં બોલ્યો: “ પણ હનમાનજી ! એ કુંવરનું અને એ બ્રાહ્મણનું નામ શું ?”

હનમાનજી કહેવા લાગ્યા: જો તારે વચમાં કાંઈ બોલવું નહિ. વચમાં બોલનારને હું મારી ગદા મારીને ચૂપ કરું છું.

શિવાનંદ બોલ્યો: એમ ? ત્યારે તમે તમારે કહો; હું વચમાં કાંઈ નહિ બોલું.

હનમાનજી આગળ કહેવા લાગ્યા; ત્રણ દિવસ થયા અને

આજ્ઞાએ તથા ચાકરે ખડુ મહેનત કરી, પણ પત્તો લાગ્યો નહિ. છેવટે આજ્ઞાએ મંત્રજાપ કરવા માંડ્યો એટલે કુંવરનો પત્તો લાગ્યો. હવે પેલી ચૂડેલને આજ્ઞાણ ઉપર બારે કોષ ચડ્યો. કુંવરને હાથમાંથી ઝુટવી લેનાર એ આજ્ઞાણ હતો તેથી તે આજ્ઞાણનેજ ફસાવવાનો તેણે વિચાર કર્યો. તેણે પોતાના આપ એક રાક્ષસની મદદ લીધી અને એ ત્રણે જણાને પકડાવીને રાક્ષસ પાસે તેની ગુફામાં પુરાવ્યા. ત્યાં પેલી ચૂડેલ જાળકુંવારી આજ્ઞાણની દીકરીના વેશમાં બેસી હતી. તેણે ત્રણે જણને ગુફામાંથી નાસી છૂટવાનો માર્ગ બતાવ્યો અને ગુફામાં કાણું પાડીને એ ત્રણ જણ તથા જાળકુંવારી ચૂડેલ નાસી છૂટ્યા. ધીમેધીમે ચૂડેલે આજ્ઞાણ ઉપર મોહપાશ ચલાવવા માંડ્યો અને આજ્ઞાણની સેવા કરવા માંડી. થોડા દિવસમાં તેને બરાબર લટુ કરી દીધો અને તેની પાસેથી પરણવાનું વચન પણ લઈ લીધું.

મુસાફરીમાંથી પાછા ફર્યા પછી એ ચૂડેલ આજ્ઞાણને ખરેખર પરણી અને પરણ્યાને જ્યાં માત્ર સવા મહિનો થયો, ત્યાં તો તે આજ્ઞાણને બરખી ગઈ ! લટુ બની ગયેલો આજ્ઞાણ ચૂડેલના મોહપાશમાં બંધાય ગયો હતો અને ચૂડેલ તેને કેમે કરી છોડતી નહોતી, તેથી સવા મહિનામાંજ આજ્ઞાણનું શરીર તવાઈ ગયું અને તે માંદો પડ્યો. ચૂડેલે જાણ્યું કે આ આજ્ઞાણ હવે જીવવાનો નથી એટલે તે તેને મૂકીને ચાલી ગઈ અને બીજા દિવસે આજ્ઞાણ મરી ગયો. હે આજ્ઞાણ ! એ રાક્ષસની દિકરીને પણ આજ્ઞાણ ઓળખી શક્યો નહિ તો તે કેવો મૂર્ખ ગણાય ?

શિવાનંદ સમજી ગયો કે આ બધી વાત પોતાના ઉપરજ લાગુ પડે છે. આજ્ઞાણપુત્રી જ્યાં એ ચૂડેલ છે અને પેલો રાક્ષસ એનો આપ હતો એવી આ હનમાનજીની વાત તેના માન્યામાં આવી નહિ.

વિચારી મરીબ અને બોળી જ્યાં એ ચૂરુલ હોય તે બનેજ કેમ ?

શિવાનંદને વિચારમાં પડી ગએલો જોઇને હનમાનજીએ કહ્યું :
“ કેમ અહ્યા બ્રાહ્મણ ! શા વિચારમાં પડી ગયો ? કેમ જવાબ આપતો નથી ? ”

શિવાનંદને ખરેખર સંશય પડી ગયો કે આ હનમાનજી હોયજ નહિ. હનમાનજી હોય તો તે આવી વાત કહે શા માટે ? તે કોઇ જૂત-પિશાચ હશે અને હનમાનજીનું રૂપ લઇને આવ્યો હશે અને તે પોતાને અને જ્યાંને વિખુટાં પડાવવા માટે આવી વાત કહેતો હશે એવું તેણે અનુમાન કર્યું.

હનમાનજીએ અધીરા થઇને હવે કહ્યું : “ કેમ અહ્યા બોલતો નથી ? મારા સવાલનો સાચો જવાબ આપજે, જો જૂઠું બોલ્યો તો યાદ રાખજે કે આ મદા મારીને હું તારૂં માથું બાગી નાખીશ.”

હનમાનજી જેવો બ્રહ્મચારી અને રામનો ભગત આવું બોલે તે ઉપરથી શિવાનંદની ખાત્રી થઈ ગઇ કે એ હનુમાનજી તો નથીજ અને કોઈ મનુષ્ય લોકનો માનવી પણ નથી. જેણે તુરતજ એક તીર મંત્રીને ધનુષ્ય ઉપર ચડાવ્યું અને હનમાનજી તરફ તાકીને કહ્યું : “ હનમાનજી ! જો તમે ત્યાંથી ખસો તો તમને રામની આજી છે અને તમે હનમાનજી ન હો તો તમને જૂતપ્રેતના સેનાપતિ વીરવે-તાળની આજી છે ! સાચું બોલો તમે કોણ છો, નહિતો હું આ મંત્રેણું તીર ફેંકું છું.”

હનમાનજી ખડખડ હસી પડ્યા અને બોલ્યા : “ અહ્યા બ્રાહ્મણ ! શું તું મને ડરાવે છે ? તું મને તારા તીરની બીક બતાવે છે, પણ તને ખબર છે કે મારી આ ગદામાં કેટલી શક્તિ છે ? ”

શિવાનંદે કહ્યું : “ તમારી ગદામાં શક્તિ હોય તો વડનું થડ

છોડીને ઓરા આવો, કેમ ત્યાંથી આગળ આવતા નથી ? હવે બોલો, તમે કોણ છો ? ”

હનમાનજીએ કહ્યું: “તારે મારી શક્તિ જોવા છે ? લે ત્યારે.” એમ કહીને હનમાનજીએ શિવાનંદ ઉપર ગદા ફેંકી અને શિવાનંદ એવા જોરથી મંત્રેલું તીર ફેંક્યું કે તે ગદા સાથે અથડાઇ પડ્યું અને ગદા ક્યાંય અલોપ થઇ ગઇ ! શિવાનંદે બીજું તીર ચડાવીને મંત્રરતાંની સાથેજ હનમાનજી ઉપર ફેંક્યું કે તુરત મંત્રના પ્રભાવથી હનુમાનજીનું સ્વરૂપ બદલાઇ ગયું અને વડના થડ પાસે કાળા મ્હોનો એક વાંદરો બિભેભો દેખાયો !

શિવાનંદ બોલી ઉઠ્યો: “ હાં વાંદરજી ! અમને પેલી ગુફાની પાછળના પાણીના ખાડામાં ફસાવીને નાસી ગયા હતા તેજ તમે કે ? બોલો, આ બધું શું તરકટ આદર્યું છે ? ”

વાંદરો હવે હાથ જોડીને બોલ્યો: “ હે બ્રાહ્મણ ! મને ક્ષમા કર ! મેં તારા બહુ અપરાધ કર્યા છે. તું કહે છે તે વાંદરો હું નથી, પણ તે વાંદરાનું ભૂત છું. ”

શિવાનંદ બોલ્યો: “તારી આ દશા શાથી થઇ અને શાને તું આવાં તરકટ આદરી બેઠો છે તે હવે કહે. ”

વાંદરો બોલ્યો: “સાંભળ શિવાનંદ. તારા ત્રણ અવતાર પહેલાં તું પરમાનંદ નામનો વાણીયો હતો. આ જ્યાં તે માયા નામની મારી દિકરી હતી અને હું તેનો બાપ હતો. પરમાનંદના બાપ સાથે મારે તકરાર થઈ તેથી મને એવો ક્રોધ ચડ્યો કે મેં મારી દીકરીને તેના વર પાસે મોકલીજ નહિ અને પરમાનંદ તથા માયા એક બીજાના વિજ્ઞેગે ઝૂરી ઝૂરીને મરણ પામ્યાં. તે અવતારમાં એક કબૂતર અને કબૂતરી પરમાનંદના સંદેશના કાગળો માયાને લાવીને

આપતાં તેથી મને એવો ક્રોધ ચડ્યો કે મેં કબૂતરને મારી નાંખ્યો અને કબૂતરી તેના વિભોગથી ખૂરી ખૂરીને મરી ગઇ. એ કબૂતર ને કબૂતરી તે આ અવતારમાં આ રાજકુંવર મંગળસીદ અને તેની રાણી મેનાકુંવરી છે. તેમણે તારી સેવા એ અવતારમાં કરી હતી, તેથી તું આ અવતારમાં તેમની સેવા કરે છે. પરમાનંદ અને માયા વિભોગમાં મરી ગયાં તોએ મને સંતોષ ન થયો તેથી વાંદરાના અવતારમાં મેં જ્યાને-મારી પૂર્વ જવની દીકરી હતી તેને ફરીથી તારાથી વિખૂટી પડાવવા માટે પેલા પાણીવાળા ખાડામાં પ્રપંચ કર્યો. જ્યાને ખાડામાંથી બહાર કાઢી ને તમને કાઢને મેં કાઢ્યાં નહિ તે તમને વિખૂટાં પડાવવાનેજ. પરન્તુ તમારા ભાગ્યયોગે તમે જીવતા નીકળ્યા અને જ્યા તારાથી વિખૂટી પડી નહિ. એ ખાડામાંથી હું જીવતો નાહો ખરો. પરન્તુ સવારમાંજ એક પારધીના તીરથી હું હણાયો અને હું આ જૂતની દશાને પામ્યો. એકવાર ફરીથી તને અને જ્યાને વિખૂટાં પડાવવા મેં આ દશામાંએ વગા નવો પ્રપંચ કર્યો. મેં હનમાનજીનું રૂપ ધારણ કર્યું અને ગઢવી, કુંવર તથા તું એ ત્રણેને જૂદી જૂદી વાતો કહીને તમને એવું સમજાવવા માંડ્યું કે તમે બધાં એક જીમને છોડીને ચાલ્યાં જાઓ, વિખૂટાં પડી જાઓ અને સુખી થાઓ. એક વાર્તા કહીને ગઢવીને મેં એવું સમજાવ્યું કે તું મેનાકુંવરીને ઉઠાવી નાસી જા એટલે સુખી થઈશ પણ ગઢવીએ તે માન્યું નહિ. રાજકુંવરને જીજી વાર્તા કહીને મેં એવું સમજાવ્યું કે શિવાનંદના પેટમાં કપટ છે, તે કુંવરીને ઉઠાવી જવાની બદ્ધાનત રાખે છે, માટે તેને છોડીને ચાલતા થઈ જાઓ; પણ તેણે એ વાત માની નહિ. છેવટે મેં તને એવું સમજાવ્યું કે જ્યા ચૂડેલ છે માટે તેને છોડીને રસ્તે પડી જા, પણ

તેં માન્યું નહિ. આ રીતે મારા બધા પ્રપંચો ખાલી ગયા અને તારી મંત્રશક્તિના જોરથી મારો કમળ શીકકો પડી ગયો. ”

શિવાનંદે પૂછ્યું: “ હે વાંદરા ! તને આવી દુષ્ટ બુદ્ધિ સૂજી તેનું કારણ શું ? ”

વાંદરો બોલ્યો: “ મને કોઈની સાથે સ્નેહ બાંધવાનું ગમતું નથી, તેથી બીજાઓનો સ્નેહ પણ મને ગમતો નથી. સ્નેહીઓને વિષ્ણુટાં પડાવવાથીજ મારા જીવને સંતોષ થાય છે, આથી બધા અવતારોમાં મેં એવાંજ બોટાં કામ કરેલાં છે. આ ભૂતની અવસ્થામાં પણ તમારો બધાનો સ્નેહ મંત્રબંધ હતું જોઈ શક્યો નહિ, તમારી સાથેનું પૂર્વભવનું વેર પણ મને યાદ આવ્યું અને મેં આ પ્રપંચ કર્યો. ”

શિવાનંદે તેને કહ્યું: “ હશે, જે પ્રપંચ કર્યો તે તો કર્યો, પણ હે વાંદરા ! હવે તને સમજ પડે છે કે આ બધાં કામ તેં બહુ બોટાં કર્યા હતાં ? ”

વાંદરો બોલ્યો: “ હા, શિવાનંદ ! મેં બોટાં કામ કર્યા હતા અને હવે મને બહુએ પસ્તાવો થાય છે. પણ હવે આ પ્રેતયોનિમાંથી મારો ક્યારે છૂટકો થશે તે મને સમજતું નથી. ”

શિવાનંદે તેને ઉપદેશ આપવા માંડ્યો: હે વાંદરાના જીવ ! સાંભળ !

(દોહા)

મન વચને કાયા થકી, કરીયાં ધર્મ અધર્મ,

તેવી રચાયે વાસના, જેવાં કીધાં કર્મ. ૩૭૨

કુડી વાસના જે રચે, મળે અધમ અવતાર,

શુભ વાસના થયા થકી, ટળે પાપ દુષ્કાર. ૩૭૩

કર્મળીજ જે વાવશે, તેવાં મળશે ફળ,
 શુભ કર્મે શુભ પામશે, અશુભે જન્મ અફળ. ૩૭૪
 સમજ સમજ હે વાંદરા, થયા બહુ અવતાર,
 લક્ષ ચોરાશીમાં ફર્યો, તોય ન આબ્યો પાર. ૩૭૫
 ભટક્યો અનેક યોનિમાં, દુષ્ટ વાસનાવંત,
 ઉંચેથી નીચે પડ્યો, નરક તણો તું જંત. ૩૭૬
 ખોયું તેં તો નરપણું, વાનરપણું મળીયુંજ,
 પ્રેત દશાને પામીઓ, ખોઈ વાનર ખોળીયુંજ, ૩૭૭
 છોડ બધી દુર્વાસના, ચિંતવજે શુભ કર્મ,
 માયા રૂપ સંસારમાં, શુભ ચિંતન છે ધર્મ. ૩૭૮
 કામ ક્રોધ ને મોહ વળી, લોભ મદ ને મત્સર,
 જીવના એ ખટ શત્રુને, હુણજે આ અવસર. ૩૭૯
 પ્રેત દશા તારી જશે, મળશે શુભ અવતાર,
 નરક તણાં દુઃખો જશે, જઈશ સ્વર્ગ મોઝાર. ૩૮૦

વાંદરાએ શિવાનંદનો આ અર્થ ઉપદેશ શાન્તિથી સાંભળ્યો,
 એટલે તેના મનને શાન્તિ થઈ અને શિવાનંદ ઉપર તે પ્રસન્ન થયો.
 તેણે કહ્યું: “ હે વિપ્ર શિવાનંદ ! આ ઉપદેશ આપીને તેં મારું પરમ
 કલ્યાણ કર્યું છે. તો હવે જે કાંઈ તને જોઈએ અને જે કાંઈ મારાથી
 આપી શકાય તેવું હોય તે તું માગી લે. ”

શિવાનંદે કહ્યું: હે વાનર ! તારી પાસેથી હું માગુંશું ? તું પ્રેત
 છે અને તારી શક્તિથી તું કદાચ કોઈ વસ્તુ મને લાવીને આપે.
 કદાચ તે વસ્તુથી મને લાભ પણ થાય, પરંતુ તેથી તારું કલ્યાણ
 નહિ-અકલ્યાણ થશે, મારી પ્રત્યેની વાસનાથી બંધાયેલો તારો જીવ

તેથી લક્ષ્ય ચોરાશીનો એક ફેરો વધારે ફરશે, તારી વાસના મારામાં વધારે વખત બંધાયેલી રહેશે અને તારી આ પ્રેત અવસ્થામાંથી મુક્તિ ધણી કાળ પછી થશે. તારી વાસના જ તને આ દશામાં વધારે વખત બાંધી રાખશે તેથી તારું કલ્યાણ નહિ થાય, તેટલા જ માટે એક વખતના મારા સસરાના જીવ ! તારા કલ્યાણને માટે જ હું કહું છું કે મારે તારી પાસેથી કાંઈ વસ્તુ જોઈતી નથી. ખીજી વાસના તો શું પણ માઈ બહુ કરવાની વાસના પણ તું હવે છોડી દેજે અને જ્યારે તું કેવળ વાસનારહિત થઈશ, ત્યારે જ આ દશામાંથી તારી મુક્તિ થશે અને તું નવો અવતાર પામીશ.

જેટલી પ્રબળી વાસના, પ્રેત અવસ્થા માંહિ,

તેટલું વધુ બટકવું, તેમાં ફેરજ નાહિ.

૩૮૧

શિવાનંદની આવી વાત સાંભળીને વાંદરો ધ્રુંટણે પડી શિવા-
નંદને પગે લાગ્યો અને બોલ્યો : “ હે વિપ્ર ! આજે મને તારો સમાગમ થયો તેથી માઈ કલ્યાણ થયું. આ અધમ જીવે અનેક અપરાધો કર્યા છે, હવે પસ્તાવો પણ થાય છે, પરંતુ એ પસ્તા-
વાનો પાર ક્યારે આવત તે મને સૂજતું નથી. પણ તારા આ ઉપ-
દેશથી મને મારી આ દશામાંથી મુક્તિ કરવાનો માર્ગ જડ્યો છે અને તેથી હું તને આશીર્વાદ આપું છું કે પ્રભુ તારું કલ્યાણ કરો.”

એટલું બોલતાં જ વડના થડ પાસે એકદમ બડકો થયો અને વાંદરાનું જૂત અલોપ થઈ ગયું. શિવાનંદને પણ સંતોષ થયો કે આજે પોતે એક હલકા જીવને સારો માર્ગ બતાવ્યો. એટલામાં તો વગડામાં કાગડા બોલતા સંભળાયા અને પ્રભાત થવાને હવે બહુ વાર નથી એવું શિવાનંદના જીવામાં આવ્યું.

(૫૬)

પ્રકરણ ૬ ઠું.

(ચોપાદ)

સૂરજપુરમાં ચિંતા ઘણી, જન આવે છે જસરાજ તણી,
રાજ-રાણી મન મુંઝાય, જસરાજને શે સમજવાય. ૩૮૨
કુંવરી કેરી ભાળ ન મળી, બહાર ચડી બધી પાછી વળી,
નીચે ધરતી ઉંચે આભ, જસરાજને શો દેવો જવાબ. ૩૮૩

સૂરજપુરનાં રાજ અને રાણી ચિતામાં લેવાઈ ગયાં છે. કુંવરીની પાછળ ઘણીએ દિશાએ બહાર દોડાવી હતી, પણ બધેથી વહાર કશી ભાળ મેળવ્યા વિના પાછી વળી છે. સાંજ પડવા આવી છે અને જસરાજની જન સૂરજપુરની નજીક ને નજીક આવતી જાય છે તેમ ધૂળનાં વાદળ ચડતાં જાય છે. રાજ અને રાણી આકુળ વ્યાકુળ થઈને મહેલમાં ફરે છે અને તેમને કયાંય એન પડતું નથી. એટલામાં પ્રધાન આવ્યો અને બોલ્યો કે “ મહારાજ ! આપણી પાસે જેટલી સેના છે તેટલી તો હથીયારબંધ કરીને તૈયાર રાખી છે. ગદના કાંગરા ઉપરથી જોતાં જસરાજની જનમાં બહુ માણસો નથી એટલે ચિતા કરવા જેવું નથી. જો શામ-દામથી નાંદ માને તો લડાઈ થશે પણ તેમાં તે જીતી જાય તેવું નથી કારણકે લડવાની સામગ્રી તેના કરતાં આપણી પાસે વધારે છે. ”

રાજાએ કહ્યું : “ મારા શાણા પ્રધાન ! મારી મેના ઉઠી ગઈ ભારથી મારું તો લડવાનું જોર જ જતું રહ્યું છે, માટે કેમે

કરીને જસરાજને સમજાવીને પાછો કાઢવો પણ લડાઇ ન કરવી પડે ત્યાંસુધી સારું. ”

પ્રધાને રાજાને હિંમત આપતાં કહ્યું : “ મહારાજ ! તેની કશી ચિંતા ન રાખશો. હું જસરાજને બરાબર તાવી જોષણ અને બનતાં સુધી તો લડાઇ થવા જ નહિ દઉં. ”

રાણી બોલી : “ પ્રધાનજી ! તમે ઘણાં વરસ અમારૂં લૂથ ખાધું છે, તો આ વખતે તમારી ચતુરાઈનું પારખું થવાનું છે. એક તો અમે દીકરી જતી રહેવાથી મુંઝાયલાં જ છીએ, તેમાં વળી આ નવી ચિંતાથી મારાં તો ગાતર જ ગળી જવા લાગ્યા છે. હે માતાજી ! હવે આ ચિંતામાંથી અમે ક્યારે છૂટશું ? જ્યારે જસરાજ પાછો જશે અને અમારી ચિંતા ટળશે, ત્યારે હે અંબાબવાની ! હું તમારે પારે આવીને સોનાનું છતર ચડાવીશ. ”

પ્રધાને કહ્યું કે—“ તમે કાંઈ ચિંતા ન કરો, માતાજીની કૃપાથી હું બધું ઠેકાણે પાડીશ. ” એમ કહી પ્રધાન ચાલ્યો ગયો. પછી પ્રધાન પોતાની સાથે પચીસેક સવારો લઇને જસરાજની જન આવતી હતી તેની સામે ગયો. જસરાજને તે મળ્યો અને આનંદથી બેઠયો. જ્યાંસુધી જન સૂરજપૂરના પાધરમાં આવી ત્યાંસુધી પ્રધાને જસરાજને મેનાકુંવરી એકાએક ગુમ થઈ ગઇ હોવાની વાત કરી નહિ. પાધરમાં રાજાને એક મોટો બગીચો હતો અને તેમાં એક સુંદર મહેલ હતો, તેમાં જસરાજને ઉતારો આપ્યો. પછી પ્રધાને એકાંતમાં બોલાવીને જસરાજને બધી વાત કહી. વાત સાંભળતાં જ જસરાજ તો રાતો પીળો થઇ ગયો અને ધ્રુવાં પુવાં કરવા લાગ્યો. એટલે પ્રધાને કહ્યું “ સાંભળો મહારાજ ! મેનાકુંવરી પોતાની ઈચ્છાથી ચાલી ગઇ છે અને અમે તો તેને શોધી કાઢવાને

ચોમેર બ્દાર મોકલી હતી પણ અમારૂં કશું વધ્યું નથી. હવે તમે
અમે તેમ કરશો તોપણ કુંવરી અર્ધ તે કાંઈ પાછી આવવાની નથી.”

જસરાજ ક્રોધથી ધ્રુંગાડ નાખતો બોલ્યો: “ અરે પણ આ
શી વાત છે ? શું હું પરણવા આવેલો પાછો જઈ ? શું લાટને
રાજ્ય સૂરજપુરને પાધર નાક કપાવીને જશે ? ”

પ્રધાને તેને ધીરો પાડતાં કહ્યું: “ જુઓ મહારાજ ! તમારૂં
નાક કપાય તે અમારૂં નાક કપાયા બરાબર છે. તમને પાછા વાળવા
પણ અમે ખુશી નથી. ”

જસરાજ બોલ્યો: “ ત્યારે આ બીજી શી વાત છે ? મને
લ્હોતે મોંએ પાછો કાઢવાની તમારી વાત છે. અસ, તમારા રાજ્યને
કહો કે જસરાજની સાથે લડવા નીકળી પડે. ”

પ્રધાન બોલ્યો: “ મહારાજ ! લડવા તો અમારી સેના તૈયાર
છે. આપની સેના કરતાં ત્રણગણું સેના અમારી પાસે છે; શું લડીને
તમે ફાવી જવાના છો ? પણ જો તમે સમજો તો અમારી કાંઈ
લડવાની મરજી નથી. ”

જસરાજ બોલ્યો: સૂરજપુરને પાધરે મારા જેવો મુગટબંધી
રાજ્ય નાક કપાવીને જાય તેના કરતાં માથું કપાવીને જાય તેજ
સારું છે, પ્રધાનજી !

(સોરઠો)

મણ્ણું માથું જાય, પણ નાક જશે ન નવટાંકનું,

તોરણથી પાછા વળાય, તો રણમાં પડવું ભલું. ૩૮૪

પ્રધાન બોલ્યો: “ અમે એ ક્યાં નથી સમજતા મહારાજ ?
આપ તોરણથી પાછા જાઓ એ તો અમારૂં નાક કપાયા બરાબર
કહેવાય. મેનાકુંવરીના જેવા જ રૂપાળી કન્યા અમે તમને પરણાવી-

એ તો પછી કાંઈ છે ? ”

જસરાજ વિચારમાં પડ્યો. લડાઈ કરવામાં સાર નથી એવું તો તે સમજી ગયો હતો. પરણ્યા વિના પાછા જવાથી પોતાનું નાક કપાય એજ તેના મનમાં સાક્ષી રહ્યું હતું. જો મેનાને બહારે તેના જેવીજ રૂપાળી બીજી કન્યા પરણવાનું મળે તોએ ઠીક, એવું તેના મનમાં હવે આવ્યું. પણ તેણે કશો જવાબ આપ્યો નહિ.

પ્રધાને જસરાજને સમજાવવા માંડ્યું: “ જુઓ મહારાજ ! મેના-કુંવરીની જ એક સખી શામલતા કરીને છે, તે તેના જેવીજ રૂપાળી છે, તેની જ ઉમરની છે અને હોશિયાર છે. જોકે તે એક ગરીબ માણસની દીકરી છે, તોપણ તેનો આપ રજપૂત છે. એટલે ક્ષત્રિયની કન્યા પરણો એમાં કશો વાંધો ન કહેવાય. વગી મેના કુંવરીની પાછળ અમે જે કાંઈ રચાસત આપવાના હતા તે બધી રચાસત અમે આપને શામલતાની પાછળ પણ આપીશું. કહો હવે કાંઈ શીકર છે ? ”

જસરાજને આ બધી વાત રૂચી ગઈ. તેના મનમાં આવ્યું કે એક વાર એ શામલતાને પરણીને પોતાનું નાક જાળવવું; પછી મેના-કુંવરીને જે રાજ પરણી ગયો હશે તેની સાથે હું લડાઈ કરીને તેને મારું બળ બતાવી આપીશ. આવો વિચાર કરીને તેણે પ્રધાનની બધી વાત માની લીધી અને શામલતાને પરણવા પોતે તૈયાર છે એમ કહ્યું. તુરતજ પ્રધાન ખુશ થતો થતો રાજ પાસે આવ્યો અને પ્રધાને ચતુરાઈથી જસરાજને મનાવી લીધો તેથી રાજ અને રાણી બેઠે ખુશી થયાં.

પછી તો ઢોલ-નગારાં વાગવા લાગ્યાં. જસરાજને સામ્રાજ્ય કરીને ગામમાં લાવ્યા. આ બાબુએ શામલતાને શય્યાગાર સજવવામાં

આવ્યા અને તેનું માન તો એકદમ વધી ગયું ! મેનાની ખીજ કુંવારી સખીઓ અને દાસીઓ શામલતાની ધર્ષા કરવા લાગી. લાટના મોટા મુઠકાંધી રાજની રાણી શામલતા જેવી છોકરી થાય તેથી કોઇને અદ્દેખાઇ ન આવે ? શામલતા પણ મનમાં ફૂલી સમાતી નહોતી. ખીજ દાસીઓ તેની મરકરી કરતી હતી પણ દવે તો શામલતાને મ્હોંએ બાર આવ્યો દતો ! તે દાસીઓની મરકરી સાંભળીને ધીમું ધીમું હસતી ખરી પણ મ્હોંથી કશું બોલતી નહિ અને એક રાજકુંવરીના જેવી જ ગંભીર બનીને બેસી રહેતી હતી.

તેજ રાત્રે લીધે લગને રાજ્યે શામલતાને જસરાજ વેરે પર-જાવી દીધી. તેણે જનના માણસોની સારી પેઠે આગતા સ્વાગતા કરી. ત્રણ દિવસ સુધી જન સુરજપુરમાં રહી અને ચોથે દિવસે રાજ્યે વસો, ધરેણાં, હાથી, ઘોડા, પાલખી, વગેરે રયાસત જસ-રાજને આપીને સુરજપુરમાંથી વિદાય કર્યો. જ્યારે જસરાજ શામ-લતાને પરણીને જતો હતો અને તેની પાછળ હાથી, ઘોડા, જવાહી-રથી તથા કપડાંથી જરેલાં ગાડાં એ અધું ચાલતું હતું ત્યારે રાણીનું હૈયું બરાબ આવ્યું અને તે બોલી :

(સોરઠા)

હઇ દીકરીનાં દાન, જનમારો ન સફળ કર્યો,	
દાસી કેરાં દાન, દેવાં પડીયાં દીકરી.	૩૮૫
હાથી ઘોડા સાજ, જુજવાં જવાહીર પણ,	
તારે બદલે આજ, દાસીને દેવાં પડ્યાં,	૩૮૬
જન્મ રાજને ઘેર, પામી પણ તે ગયું વૃથા,	
દેખીશું કઈ પેર, મુખડું તારું દીકરી.	૩૮૭

પ્રકરણ ૭ મું.

(કડખા)

જાય છે જોડલી મંગળ-મેના તણી
 ને શિવાનંદનો સાથ ખાસો,
 ધાય છે કુંવર તો મોટી મજલો કરી
 ને કરે વન વિષે રાતવાસો,
 ગાય છે કુંવરી પ્રીતનાં ગીતડાં
 સ્વામીના દર્શને થાય રાજી,
 થાય છે ઉર આનંદ અધિકે અને

પતિગૃહે પહોંચવા હોંશ ઝાઝી. ૩૮૮

હવે એ વડના ઝાડ હેઠળથી સહવારમાંજ બધું મંગળ નીકળી
 પડે છે પણ શિવાનંદે તેમજ કુંવરે અને ગઢવીએ પેલા દનમાનજી
 વાળી વાત એક બીજને કહી નથી, અને બધાને એમજ લાગ્યું કે
 એ વાત કહેવાની જરૂર પણ નથી. કુંવરના મનમાં હવે એમ થયા
 કરે છે કે હવે જલ્દી પ્રેમનગર ક્યારે પહોંચાય અને પોતે માઆપને
 બધી વાત કહીને ક્યારે સંતોષ પમાડે, આથી કુંવર મોટી મોટી
 મજલ કરે છે. ગામને બહારે વગડામાં રાતવાસો કરવો પડે તોપણ
 તે કશી ચિંતા રાખતો નથી. મેનાકુંવરીના મનમાં પણ જલ્દી
 સ્વામીને ઘેર પહોંચવાની હોંશ છે અને આવી મુસાફરીના તેને
 જરાએ કંટાળો પણ આવતો નથી. તે તો પોતાના અલખેલા સ્વામીને
 જુએ છે અને મનમાં રાજી રાજી થઈ જાય છે, રથના ઘોડાને
 કે તે હાંકનાર ગઢવીને ફક્ત રાત વિના બીજે કશો આરામ મળવા

પામતો નથી. બધાંના મનમાં હવે ઝડપથી ઘેર પહોંચી જવાના જ વિચાર રમ્યા કરે છે.

(સોરઠા)

વિસામો નદીને તીર, વિસામો પાધર પુરનું,
વિસામો વડ ગંભીર, વિસામો ગરવો ગોઠીયો. ૩૮૯
અફીણુ વિસામો હોય, વિસામો હોકો હાથમાં,
પણુ નહિ જગમાં કોય, વિસામો ઘર સમોવડો. ૩૯૦

હવે તો ઘેર પહોંચીએ તો ખરે વિસામો મળે એમ માનીને સૌ સરખી રીતે મજલ કર્યે જાય છે. એમ કરતાં કરતાં પ્રેમનગર ત્રણ ગાઉ દૂર રહ્યું, એટલે શિવાનંદે કુંવરને કહ્યું કે—“કુંવરજી ! હવે તમે અહીં બધાં રોકાઓ. હું પ્રેમનગરમાં જઈને બધાએ સમાચાર રાખજીને આપું છું. ધણા વખતથી આપણે સમાચાર પણ મોકલ્યા નથી એટલે તે બહુજ ચિંતા કરતા હશે. તે તમને હેમ-ખેમ આવેલા જોઈને રાજી રાજી થઈ જશે. વળી તમે પરણીને ગામમાં આવો છો તેથી ગામના લોકના ઉમંગનો પણ પાર રહેશે નહિ. એટલે વાજતે ગાજતે તમારું સામૈયું થાય અને તમે તથા મેનાકુંવરી દરબારમાં જઈને ઉતરો તો સૌને તમને જોઈને આનંદ પણ થાય. ”

શિવાનંદની આ વાત કુંવરને પણ વાજખી લાગી; એટલે કુંવરે ગામથી ત્રણ ગાઉ દૂર રોકાવાની હા પાડી. સૌએ ત્યાં પડાવ નાખ્યો અને શિવાનંદ ગામમાં રાખજીને કુંવર આવ્યાની ખબર પહોંચાડવા માટે ચાલ્યો. ગામમાં શિવાનંદને જોતાંજ ગામના લોકો તેની આસપાસ ઘેરો વળી ગયા. સૌને શિવાનંદે કુંવરજી પરણીને આવ્યા છે અને ગામથી ત્રણ ગાઉ દૂર રોકાયા છે એવી વાત કરી એટલે લોકોમાં તો આનંદ આનંદ ફેલાઈ ગયો. કુંવરજી ગામમાં

આવે ત્યારે તેમનો આદર સત્કાર કરવાને ગામના લોકો એકઠમ સહરે શશુમારવા મંડી ગયા. ચૌટામાં ખતર આપતો આપતો સીધો શિવાનંદ દરબારગઢમાં પહોંચ્યો એટલે નોકર ચાકર તેની આસપાસ ફરી વળ્યા. એમને સમાચાર આપીને શિવાનંદ મહેલમાં ગયો.

એ મદિનાથી કુંવરના કથા સમાચાર આવ્યા નથી અને કુંવર પણ પાછો આવ્યો નથી તેથી ચંપકસેન રાજાને રાત ને દિવસ ચિંતા થયા કરે છે. રાજાને ખાવું-પીવું પણ ભાવતું નથી. કુંવરને માથે સાત સાત ધાતોનો ભાર છે તેથી રાજાને ખોટા સંકલ્પ થયા કરે છે અને ઘણી વાર રાજાની આંખોમાંથી ચિંતાને લીધે આંસુની ધાર નીકળી પડે છે. આથી રાજા શરીરે સુકાઈ ગયા છે અને રાજવૈષ ઉંચી ઉંચી દવાઓ ખવરાવે છે પણ કેમે કરતાં શરીર વળતું નથી.

(દુહો)

ચિંતા ચૂડેલ જીવતી, ખાય લોહી ને માંસ,

જેને વળગી તેહના, જીવવાની શી આશ.

૩૬૧

જો હવે થોડા વખતમાં કુંવર નહિ આવે કે તેના કથા સમાચાર નહિ આવે તો રાજાજી બચશે નહિ એવું રાજવૈષ સૌને કહે છે. પણ એટલામાં તો શિવાનંદ આવ્યો અને તેને જોતાં જ રાજાના મ્હોં ઉપર તેજ ઉભરાયું. શિવાનંદે કહ્યું કે-મહારાજ ! કુંવરજી પરણીને આવે છે, ત્યાં તો રાજાજીના હરખનો પાર રહ્યો નથી. શરીર સુકાઈ ગયું હતું અને શક્તિ રહી નહોતી, પણ જ્યાં શિવાનંદના મ્હોંમાંથી કુંવર આવવાના સમાચાર સાંભળ્યા, ત્યાં તો રાજાજીમાં એટલું કૌવત આવ્યું કે તે ઉડીને દોડ્યા અને શિવાનંદને બાથમાં લઈને વળગી પડ્યા અને તેમની આંખોમાંથી હરખનાં

આંસુ વહી નીકળ્યાં. રાજજીનો હરખ જોમને શિવાનંદની આંખો પથુ ભીંગમ્મ. કેટલીક વારે રાજએ શિવાનંદને પોતાની બાથમાંથી છોડ્યો અને પોતાની ડોકમાંથી મોતીની માળા કાઢીને એ વધામણી બદલ શિવાનંદને પહેરાવીને પછી કુંવરની બધી વાતો પૂછી, તે શિવાનંદે ટુંકામાં કહી સંભળાવી.

રાજજીને હવે સંતોષ થયો પણ હજી તેમના મનમાં એક ચિંતા રહીતી. કુંવરની પરણ્યાની પહેલી જ રાતે ધાત લખી હતી, તે રાત જો નિર્વિધને વળોટી જાય તો સાઈ એવું તેમના મનમાં હતું. અત્યારે તો કુંવરને તેડી લાવવા માટે મોટું સામૈયું તૈયાર કરવાની તેમણે પ્રધાનને વરદી આપી અને પ્રધાન તૈયારીઓ કરવા માટે ચાલ્યો ગયો.

શિવાનંદે હવે રાજને કહ્યું: “ મહારાજ ! મારી એક વિનંતિ છે. મારે વધામણી બદલ આ મોતીની માળા જોઈતી નથી પણ મને વચન આપો કે કાલ સવાર પડનાંસુધી આ નગરમાં હું જો કહું તે થાય અને મારા કામની આડે કોઈ આવે નહિ. એટલી મને સત્તા આપો. ” એમ કહીને શિવાનંદે પોતાની ડોકમાંથી મોતીની માળા પાછી કાઢીને રાજજીના પગ આગળ પાછી મુકી.

રાજને વિચાર થઈ પડ્યો કે આવી સત્તા તો હું પ્રધાનને પણ આપું નહિ તો શિવાનંદને કેમ અપાય ? પણ શિવાનંદ કુંવરનો હિતરતી ભાષજીવ હતો અને અત્યારસુધી સુખદ્રુષમાં તેણે કુંવરનો સાથ કર્યો હતો. વળી કુંવર આવવાની વધામણીના બદલામાં કીમતી મોતીની માળા પણ તે લેવાની ના કહેતો હતો, તેથી રાજજીને તેની ઉપર વિશ્વાસ પડ્યો કે શિવાનંદ જો કાંઈ કરશે તે કુંવરના હિતનીજ વાત હશે તેથી તેમણે શિવાનંદની માંગણી મુજબની સત્તા તેને આપી.

એક બાબુએ સામૈયાની તૈયારીઓ થવા લાગી અને બીજી બાબુએ શિવાનંદે પાંચસો મજૂરો તાબડોતોબ એકઠા કરાવ્યા. જે દરવાજેથી કુંવર નગરમાં આવવાનો હતો તે દરવાજો તેણે તોડાવવા માંડ્યો. રાજા ચંપકસેને કહ્યું: “અરે શિવાનંદ! આ તું શું કરે છે?” પણ શિવાનંદે કહ્યું: “મહારાજ! આપ વચ્ચે કશું બોલશો નહિ, આપે મને વચન આપ્યું છે એટલે આપ મારા કામની આડે આવશો નહિ. હું જે કરું છું તે સારું કરું છું એમજ આપ માની લેજો.” આથી રાજાજીથી વધુ કશું બોલી શકાયું નહિ. શિવાનંદે મજૂરો પાસે થોડી વારમાં દરવાજો તોડી પડાવ્યો, પછી તેણે ગામના બધા માણોને બોલાવ્યા અને કહ્યું કે આ તુટેલા દરવાજા ઉપર કુલની કમાનોનો એવો શણગાર કરો કે તેમાં કશી ખામી રહે નહિ અને કુંવર જોષ્ઠને ખુશ થઈ જાય. આ બાબુએ માણીઓએ કુલનો દરવાજો બનાવવા માંડ્યો અને બીજી બાબુએ કુંવરને લેવા જવા માટે વાજતે ગાજતે સામૈયું નીકળ્યું.

હાથી, ઘોડા, મેના, સુખપાલ, રથ, વગેરે રાજ્યની બધી રચાસત સામૈયામાં નીકળી. સુંદર કપડાં અને ઘરેણાં પહેરી નગરનું મદાજન નીકળ્યું. ઢોલ, વાજાં અને શરણધ્વજોના સૂર નીકળવા લાગ્યા. બવાણની ભૂંગોળોથી ગામ ગાજી રહ્યું. ઘોડેસવારો સોનેરી રૂપેરી વાગા પહેરીને ઘોડા બેલાવતા સવારીમાં ચાલવા લાગ્યા. રાજા ચંપકસેન સોનાના સુખપાલમાં બેસીને સામૈયામાં કુંવરને તેડવા જવા નીકળ્યા. રાજ્યની વડારણો રાણી મેનાકુંવરીની સેવામાં હાજર થવા માટે સુંદર કપડાં પહેરીને ગીતો ગાતી ગાતી ટોળાબંધ ચાલવા લાગી. એ પ્રમાણે પૂરા ઠાઠમાઠથી લાંબી સવારી નીકળી અને જ્યાં કુંવરે પડાવ નાંખ્યો હતો ત્યાં જઈ પહોંચી.

(૬૬)

સવારીને આવતી જોઇને કુંવર મંગળસિંહ પિતાને મળવા માટે તૈયાર થઈ રહ્યો. અત્યારે તેના અંતરમાં આનંદનો વરસાદ ઈસી રહ્યો હતો. અનેક દુઃખો વેદીને તેણે મેનાકુંવરીને પરણવાની ચોટાની દામ પૂરી કરી હતી, તેના તો આનંદ તેના અંતરમાં હતો જ પણ આવું પરાક્રમ કરીને તે સાજો-નરવો ઘેર આવ્યો તેથી ચોટાના બાપને કેવો આનંદ થશે તેના વિચારથી પણ તેનો આનંદ અંતરમાં ફૂલ્યો સમાતો નહોતો. જેવી સવારી આવી પહોંચી અને રાજા ચંપકસેન સુખપાલમાંથી ઉતર્યો તેવો જ તે હોડીને પિતાના પગમાં પડ્યો. રાજા ચંપકસેને તેને બે હાથે ઉઠાડ્યો અને પછી કુમળકાબેર તેને બેઠી પડ્યો. રાજાની અને કુંવરની આબોમાંથી આનંદનાં આંસુની ધારો ચાલવા લાગી. બાપ અને દીકરો કેટલીક-વાર સુધી એક બીજાની બાથમાંથી છૂટયા નહિ અને કેટલીકવાર સુધી તો તેમને ગળે એવો ડ્યુરો બાઝી ગયો કે તેમનાથી બોલી શકાયું નહિ. વડારણોએ કુંવરને અને મેનાકુંવરીને કુત્રના દાર પહેરાવીને એવારણાં લીધાં. ચોમેર આનંદ મંગળ વર્તી રહ્યો. પછી સવારી કુંવરને લઇને ગામ તરફ ચાલવા લાગી.

(દુહો)

જરકસી જમા પહેરીયા ને શિર સોનેરી પાધ,
હાથે બાબુબંધ બેરખા, ડોકે હીરા મોતી સાજ. ૩૬૨
કમર લટકે તલવાર, ને બરછી જમૈયો લેઠ,
ઢાલ રંગેલી શોભતી, ખલે તીરનું ભાથું ઠેઠ. ૩૬૩
ઢાલ ઢબૂકે બેરથી, શરણાઈ કરતી શોર,
ભૂગળ લેરી વાગતાં, રંગ સવારીનો ચોર. ૩૬૪

રૈવત ચાલે ઠમઠતો, ધુધરો ધમકે પાગ,
વાળાં વિધ વિધ જાતનાં, ઠાઠે છત્રીસ રાગ. ૩૬૫

સવારીમાં કુંવરે ઘોડા ઉપર સવારી કરી. આગળ બધી સવારી ચાલે છે, પાછળ શિવાનંદ ઘોડે બેસીને ચાલે છે, પછી રાજ સુખ-પાલમાં બેઠા છે. પાછળ કુંવર મંગળસિંહનો ઘોડો ચાલે છે, તેની પાછળ રાણી મેનાકુંવરીનો રથ ચાલે છે અને પાછળ વડારણો ગીતો ગાતી ગાતી ચાલે છે.

(લાડકડી ચઢી રે કમાડ—એ રાહ)

કોયલડી ગાયે મધુર, આઘા આંખાવાડીયે રે
ઠાઠી તીણો પંચમ સુર, ઉડે ઉડે ડાળીડાળીએરે. કોયલડી. ૩૬૬
મહોર આંખલીયાના ખાય, ને હોંચે એ પંખણીરે,
પ્રેમ તણી ગીતા ગાય, સહાય સોહામણીરે. કોયલડી. ૩૬૭
સરોવર ફેરે તીર, વસે હંસી હંસલોરે,
જૂઠાં પડે ન લગીર, ખાંધ્યો પ્રેમ ફાંસલોરે. કોયલડી. ૩૬૮
ઉડે તરે ચરે સાથ, અખંડ એ જોડલીરે,
ધીરે ધીરે વહી જાય, સંસારમાં હોડલીરે. કોયલડી. ૩૬૯
પ્રેમી થજો એવાં સાર, કોયલડી ગાય છે રે,
સતીપતી પંથી હજાર સાંભળતાં જાય છે રે. કોયલડી. ૪૦૦

એક ગીત પુરૂં થતાં વળી વડારણો બીજું ગીત ઉપાડે છે.

રામ સીતાજીને પત્ર લખે છે,
મનડું તો મનડાને ઓળખે છે.

ધીરાં થજે અમે આવીશું હોંશે.

પ્રીતની રીત નિલાવીશું હોંશે.

રામ. ૪૦૨

ચોરીમાં આપણુ ફેરા ફરીશું,

બોલના કોલ ઠધને વરીશું.

રામ. ૪૦૩

ખાન ને પાન ને માને રીઝવશું,

આનંદ-ઓઝવ સંગ સોહવશું.

રામ. ૪૦૪

સુખ-દુઃખ સંપતના સાથી થઈશું,

ધરમ કરમના સંગાથી રહીશું.

રામ. ૪૦૫

પત્ર પારેવાની કોટે બંધાવ્યો,

પારેવો જનકને માંડવડે આવ્યો.

રામ. ૪૦૬

વાંચીને પત્ર સીતા હરખાતાં,

નાથ નીરખવા અટારીએ જાતાં.

રામ. ૪૦૭

આ પ્રમાણે વડારણા ગીતો ગાતી જાય છે. મંગલસીંહ અને મેનાકુંવરીના મનમાં રામ ને સીતાના જેવા હેતના ઉમળકા આવતા જાય છે અને સવારી આગળ ચાલતી જાય છે. સાંજ પડવા આવી ત્યારે સવારી ગામને દરવાજે આવી પહોંચી. દરવાજે આવતાંજ કુંવરે જોયું કે નગરના ગઢનો જુના વખતનો ઘણોજ મજબૂત દરવાજો તોડી નાંખેલો છે અને તેની જગ્યાએ નવો ડૂલનો દરવાજો બનાવેલો છે. આ જોઈને કુંવરને વસમુ લાગ્યું. તેણે શિવાનંદને પોતાની પાસે બોલાવીને પૂછ્યું કે શિવાનંદ આ ડૂલનો દરવાજો કેણે કર્યો ? શિવાનંદે જવાબ આપ્યો કે-મેં કરાવ્યો છે. કુંવરે પૂછ્યું કે પણ જૂના વખતનો મજબૂત દરવાજો તોડાવી શા માટે નાંખ્યો ? શું પત્થરના દરવાજા ઉપર ડૂલનો શણગાર કરવો હોત તો ન શાત ?

શિવાનંદે કહ્યું કે-કુંવરજી, મને ડીક લાગ્યું તેમ મેં કયું છે. એમ કહી શિવાનંદ કુંવરની પાસેથી જતો રહ્યો. કુંવરને બહુવસમું લાગ્યું. શિવાનંદ જ્યારે ને ત્યારે આડાં આડાં કામો કરે છે અને પોતાની મરજી મુજબ કરી નુકસાન કરે છે એવું જોઇને કુંવરને તેના ઉપર રોષ ચડ્યો. પહેલી વાર તેણે વડના ઝાડ હેઠળથી ફેરમાં રથ લેવરાવ્યો, બીજી વાર તેણે પર્વતના જોખમભરેલા રસ્તે સૌને દોર્યા અને વળી હુંટારાઓને હાથે કરીને લૂંટ આપી અને ત્રીજી વાર તેણે આવો મજબુત દરવાજો તોડાવી નાંખીને ખોટું કામ કયું, છતાં તે માટે પૂછતાં તે સીધો જવાબ પણ આપતો નથી, એવું જોઇને કુંવરને શિવાનંદ ઉપર બહુ ક્રોધ ચડ્યો. પણ હવે અત્યારે શિવાનંદને કાંઈ ન કહેતાં, કાલે તેને સારી પેઠે સંભળાવવું એવો તેણે પોતાના મનમાં ઠરાવ કર્યો.

(ચોપાછ)

કરમરેખ આડે પાંદડું, આરપાર દેખાય ન કશું,
જાનકીનાથે જાણ્યું નહિ, થશે શું રાતડી જાતાં વહી. ૪૦૮

ધીરે ધીરે સવારી એ પુલના દરવાજામાં થઇ ગામમાં પેસવા લાગી. પણ જ્યાં કુંવરનો ઘોડો એ દરવાજાની વચ્ચે આવ્યો અને આગળ ચાલવા લાગ્યો, ત્યાં તો પુલનો આખો દરવાજો સરસર દરતો તૂટી પડ્યો અને કુંવર તથા ઘોડો પુલના ઢગલાની હેઠળ દટાઇ ગયા! શું થયું શું થયું, કહેતા સૌ દોડી આવ્યા, પણ ઘોડો પુલના ઢગલામાંથી માથું મારીને બહાર નીકળ્યો અને ઘોડાને કે કુંવરને કશી ઈજા થઈ નહિ, એટલે ક્રોધને કશી ચિંતા જેવું રહ્યું નહિ અને સવારી તો જાણે કશું બન્યું જ નથી એમ માનીને આગળ ચાલી.

રાત પઠી ગઇ હતી એટલે ગામમાં ચોમેર દીવાઓ ચર્ધ ગયા હતા. ચાટાના વેપારીઓએ દુકાને દુકાને ખ્વજાઓ લટકાવી હતી, તોરણના શણગાર ક્યાં હતા અને દીપમાળાઓ પૂરી હતી. ઠેકાણે ઠેકાણે કુંવર ઉપર પુલના અને સાચાં મોતીના વરસાદ વરસતા હતા. કોઇ તો કુંવરને માથેથી ખોળે બરીને રૂપિયા કે સોના મહોરો ઉતારીને લોકોના ટોળામાં ફેંકી દેતા અને એ રૂપિયા તથા સોના મહોરો વીણી લેવા માટે ગરીબોમાં તૂટાતૂટ પડતી.

એ પ્રમાણે મંગળસિંહ કુંવર અને મેનાકુંવરી દરબારગઢમાં પહોંચ્યાં. ત્યાં રાણી વર વહુને પોંખવા માટે હાથમાં મોતીના ચાળ બરીને તૈયાર ઉભાં હતાં. તેમણે ખેલેને ચાંદલા ક્યાં, તેમને ખોળલે ને ખોળલે મોતીએ વધાવ્યાં અને પછી ખેલેનાં એવારણાં લીધાં એટલે વર વહુ તેમને પગે લાગ્યાં. પછી સૌ દરબારગઢમાં ગયાં. મેનાકુંવરી રાણીની સાથે અંતઃપુરમાં ગઇ અને મંગળસિંહ પિતાની સાથે કચેરીના ખંડમાં આવ્યો. કચેરીમાં સેંકડો માણસો અગાઉથી બરાબને ખેડા હતા. કુંવર અને રાજા આસન ઉપર બેઠા એટલે લોકોએ કુંવરની સામે નજરાણાં મૂકવા માંડ્યાં અને ખીજ બાજુએ બાટ-ચારણ કુંવરને આશીર્વાદ આપતાં દુહા તથા કવિત લલકારવા મંડી ગયા.

(કવિત)

હીપકકો દેખકે પતંગકો હુલાસ હોત,
ચંદસે હુલાસ હોત ચકોર ચકોરી કો;
સૂમકો હિ સોવનસે, હાતારસે લિખખુનકો,
મેઘ દેખ મોહ હોત મયૂર મયૂરીકો;

ચાતકકો મોહ બહે બરખાકો ખુંદ દેખ,
 પ્રીતમકો દેખ હોત હરખ પિયારિકો;
 આજ કવિરાજ અરૂં સકલ સમાજકોહિ
 અંતર હુલાસ કુંઝર મંગળ નિહારિકો.

૪૦૯

(છાંપા)

પ્રીતમ ખ્યારી જોડ, શીવ પારવતી સોહે
 પ્રીતમ ખ્યારી જોડ, કૃષ્ણ રાધાથી મોહે;
 પ્રીતમ ખ્યારી જોડ, સત્ય સાવિત્રી કેરી,
 પ્રીતમ ખ્યારી જોડ, વિષ્ણુ લક્ષ્મીની અનેરી,
 વળી પ્રીતમ ખ્યારી જોડલી, રામ ને સીતા મુંઢરી,
 અખંડ તપજો અવનીમાં, મંગળ-મેનાકુંવરી.

૪૧૦

(સવૈયો)

જયોં લગ અંખરમેં તપિકે સુર સુર-અસુરકો જીવનહાતા,
 જયોં લગ શુભ સુહાત શયી બસુધામેં સુધાકી હિ સૈર બહાતા,
 જયોં લગ શેષ સહા શિરપેં થીર થાવર માત ધરાકો ધરાતા,
 ત્યોં લગ મંગલસિંહ પરૈં કર થાપે સહા કીરપાસે બિધાતા. ૪૧૧

આ પ્રમાણે એક પહોર રાત ગઈ ત્યાંસુધી કચેરીનું કામ ચાલ્યું. રાજાએ રાજ્યના બધા નોકર ચાકરને ધનામે આપીને રાજ ક્યાં. બ્રાહ્મણ-વિદ્યાર્થીઓને દક્ષિણા આપીને આશીર્વાદ લીધો. ગરીબ, બિખારી અને લુછાં પાંગળાંને અનાજ આપીને ખેરીયત કરી. કુંવર આવ્યાતેની ખુશાલીમાં એ રીતે આખું પ્રેમનગર આનંદને હીલોળે ચક્યું.

ખીજ બાજુએ અંતઃપુરમાં કુંવરને માટે સેનશુવનની તૈયારી

થવા લાગી છે. રાજમહેલનો સૌથી છેલ્લો માળ એ તેનો પાંચમો માળ હતો. એ પાંચમા માળ ઉપર શિવાનંદે કુંવરનું સેજભુવન રાખવાનું ઠરાવ્યું. પરંપરાની પહેલી રાતે કુંવરના બાગ્યમાં છેલ્લી અને મોટામાં મોટી ધાત લખી છે એ શિવાનંદ જાણતો હતો. વળી પેલા કામડાની વાણીથી તેના જાણવામાં એવું પણ આવ્યું હતું કે જેરને લીધે કુંવરનું મરણ થશે. આથી શિવાનંદે ઉંચામાં ઉંચા માળપર કુંવરને માટે સેજભુવન રાખવાનું ઠરાવ્યું કે જેથી કોઈ દુષ્ટ માણસ કે જેરી જનવર એટલે લેએ આવી શકવાનો સંભવ જ ન રહે. સેજભુવનની બે બાજુએ સાંકડી પણ લાંબી અગાશીઓ હતી, એમાંની પાછલી અગાશીમાં આખી રાત ફરતા રહીને ચોક્કી પહેરો રાખવો એવો શિવાનંદનો વિચાર હતો.

. સેજભુવનમાં રૂપાનો પલંગો ઢાળાયો. સત્રામજા ઉચ્ચ રેશમી ગાદલું પથરાયું. ઉપર રેશમી ચાદર બિછાવી. આખા ઓરડામાં જ્યાં ને ત્યાં અરીસા અને ચિત્રો મુક્યાં. ધૂપદાનીઓ અને ફુલદાનીઓના મધ-મધાટથી ચોમેર સુગંધ છવાય ગયો. હિંડોળા બંધાય ગયા, આસનો ગોઠવાઈ ગયાં. બારીઓની આડે બારીક કનાતો મુકાઈ ગઈ અને તેમાંથી મધુરો મધુરો પવન વાઈ રહ્યો. આખા ઓરડામાં રૂપાની દીવીએ ઉપર જ્યાં ત્યાં દીવા બજવા લાગ્યા અને શિવાનંદે તે દીવા એવી રીતે ગોઠવ્યા કે બિંથી બારીઓમાંથી આવતા પવનથી એકે દીવો ઓલવાય નહિ અને આખા ઓરડામાં ચોમેર એકસરખું અજવાળું પ્રસરી રહે. એ પ્રમાણે બધી ગોઠવણ થઈ રહી એટલે શિવાનંદ સેજભુવનમાંથી બહાર નીકળીને કુંવર પાસે આવી બેઠો.

જ્યાં મધરાત થવાનો વખત આવ્યો, ત્યાં મેનાકુંવરી રૂમક રૂમક કરતી પોતાની સખી કામલતાને સાથે લઇને સેજભુવનમાં

આવી. સેજભુવનની રચના જોઈને તે આનંદ પામી. પછી કામલ-
તાને રજા આપીને તે સ્વામીના આવવાની રાહ જોતી બેઠી અને
મનમાં કાંઈ કાંઈ સુખનાં શમણાં સરજવા લાગી.

(દોહા.)

નાથ ! પધારો નેહથી, સુંદર રચી છે સેજ,
ભુજ ભુજ ભરીને લેટીએ, તનનાં વાધે તેજ. ૪૧૨
પરણી તમને પ્રેમથી, પુર્યાં મનના કોડ.
અધુરો કોડ પુરો કરો, લેટો ભરાઈ સોડ. ૪૧૩
ભાઈબંધોની ટોળીમાં, કરતા હશે આરામ,
ભામનીને શું ભૂલીયા, છોડી એકલી આમ. ૪૧૪
આવો દોડી અલબેલડા, નેનજળે ન્હવરાવું,
ચુંબન ચોખા વેરીને, ંહાલથકીજ વધાવું. ૪૧૫
દિલ પર આપુ બેસણાં, ભુજની લેટ ધરાવું,
ઓ મારા પ્રીતમ પ્રભુ ! તમપર વારી જાઉં. ૪૧૬

આ પ્રમાણે મેનાકુંવરી પોતાના મનની સાથે વાતો કરી રહી
છે. હીરા, મોતી અને માણેકના અલંકારોમાં દીવાની જ્યોતોના
ઝબકારા થવાથી તેનું આપું શરીર જાણે ચમક-ચમક થઈ રહ્યું છે.
સેજભવન જાણે ઇંદ્રભુવન હોય અને મેનાકુંવરી જાણે ઇન્દ્રાણી હોય
અને ઇંદ્રભગવાનના આવવાની વાટ જોઈને બેઠી હોય તેમ દિંડોળા
પર બેસીને એકી દષ્ટે બારણાભણી નજર કરી રહી છે અને દિંડોળા
ધીરે ધીરે કચુડ-કચુડ કરતો ઝુલી રહ્યો છે. જેમ જેમ વખત જાય
છે, તેમ તેમ મન અધીરું થતું જાય છે, અને કહેતી જાય છે; હે
નાથ ! મધરાત થવા આવી પણ તમે હજી કેમ દેખાતા નથી ? જો

તમે આમ બહાર ને બહાર ફર્યા કરશે તો પછી અહીં મારા મનની શી ગતિ ? હે બહાલમ ! તમે આજે પહેલીજ રાતે આમ કરો છો તો પછી આ દેદ વિરહાનળના બબુકામાં કેવી રીતે પ્રાણુ ધારણ કરીને રહેશે ? જો રોજ રોજ અમાસ આવ્યા કરે તો વિચારા ચકોરની કેવી ગતિ થાય ? વરસાદ ન વરસે તો પપૈયાની શી દશા થાય ? હે નાથ ! વિચાર તો કરો !

(સવૈથો.)

જો અમાવસ પાવસ લાગી રહેં તો ચકોરન કે રહેં પાન કહાં ? ધન સ્વાતિકે જો બરસેં ન કહું તો પપીહનકે તનત્રાન કહાં ? દિનનાથ જો ભોરહિં ઊર્જેન બાનુ તો ચકન જીવન દાન કહાં ? મહાબુબ કો ખૂબ ન દેખેં કહીં તો ગરીબનકી ગુજરાન કહાં ? ૪૧૭.

ફેટલીકવારે મધરાતનાં ધડીઆળાં વાગ્યાં. વાટ જોઈ જોઈને શાકવાથી મેનાકુંવરી તો રડવા જેવી થઈ ગઈ. જ્યારથી ગામ બહાર સામેયું આવ્યું અને સવારી નીકળી ત્યારથી અત્યારસુધી તેણે એક અક્ષર જેટલી પણ વાતચીત કુંવર સાથે કરી નહોતી, તેથી તેનું મન બહુ અધીરું થઈ ગયું હતું. પણ એટલામાં તો કમળને ખીલાવનારો સૂર્ય જેમ આકાશમાં કરમો ઊગે, તેમ મંગળસિંહ કુંવર હસતો હસતો સેજલુપનમાં આવ્યો અને એકાએક મેનાકુંવરીના મ્હોંપર પણ આનંદની રેખ ફૂટી ! હીડાળા પરથી ઉઠીને તે એકદમ દોડી અને કુંવરને વળગી પડી. કુંવરે તેને ખાથમાં ધાલીને ગાલપર ચુંબન કર્યું અને બરડાપર હાથ ફેરવી ધીરજ આપી.

(ઢોહો.)

પછી સતી પતી રમણે ચડયાં, ભેટયાં ભરી ભરી ભુજ,
અધીરાં હૈયાં ઉછળ્યાં, પ્રેમ તણી એ ખૂજ. ૪૧૮.

ત્રણ ભવ ગયા પછી મળ્યો, પુરો મનુષ્ય અવતાર.

વિરહ તુટ્યો મેળો થયો, પ્રેમ સરોવર પાળ. ૪૧૬

હૈયે હૈયાં ધબકતાં, બેનાં થયાં છે એક,

રમણે થાકી ઊઘીયાં, પરોઢ માંહ છેક. ૪૨૦

પરોઢ થયું એટલે મંગળસિંહ અને મેનાકુંવરી પક્ષંગ ઉપર સૂતાં. એક બાળુની અગાશીમાં હથીયારો બાંધીને શિવાનંદ ચોકી પહેરો ભરી રહ્યો છે, પણ કુંવરને કે કુંવરીને કશી ખબર નથી. વારે વારે કુંવર સેજલુવનમાં નજર નાંખીને બુએ છે પણ કશું દેખાતું નથી એટલે વળી પાછો પહેરો ભરે છે. કુંવર અને કુંવરી એક બીજાની બાથમાં બીડાઇને નિરાંતે ઉઘે છે.

એટલામાં એક કાળા નાગણીને શિવાનંદે મોભારાની અંદર ફરતી જોઇ. શિવાનંદ ધનુષ્ય ઉપર તીર ચડાવીને તેને વીંધી નાંખવા બચ તે પહેલાં તો નાગણી બરાબર કુંવરના પક્ષંગની ઉપર મોભારાની આડી પર દોડતી આવી અને ટપક ટપક ઝેરનાં બે ટીપાં નાંખ્યાં તે બરાબર મેનાકુંવરીના ગાલપર પડ્યાં ! નાગણી તો સડેડાટ કરતી પાછી ચાલી ગઇ અને મોભારામાં ક્યાં સંતાર્ધ ગઇ તેની ખબર પણ પડી નહિ. હવે શિવાનંદે વિચાર કર્યો કે કુંવર ઉધમાં ને ઉધમાં મેનાકુંવરીના ગાલ ઉપર ચુંબન ભેશે કે તુરત કુંવરના મ્હોંમાં એ ઝેરનાં ટીપાં જશે અને તેથી કુંવર મરણ પામશે અને એ રીતે પેલા કાગડાની ત્રાણી સાચી પડશે. હવે કરવું શું ?

(ચોપાઈ.)

શિવાનંદ દોડે તત્કાળ, ઝેર પડ્યું કુંવરીને ગાલ,

ચૂસી લે છે નિજમુખ થકી, તુરંત તેને નાંખ્યું થુંકી. ૪૨૧.

શિવાનંદે એકદમ દોડીને કુંવરીના ગાલ ઉપર જે એ ઝેરનાં ટીપાં પડ્યાં હતાં, તે પોતાના મ્હોંથી ચૂસી લીધાં અને પછી ઝેર થુંકી નાંખ્યું ! પણ એજ ક્ષણે કુંવરી ઝખ્ખડીને જાગી અને કુંવર પણ જાગ્યો ! કુંવરી બોલી : “ મારા ગાલ પર કોઈનું મ્હોં અડ્યું ” અને કુંવરે પણ શિવાનંદને ગાલ ઉપરથી મ્હોં પાછું લેતો જોયો ! તે એકદમ બોલી ઉઠ્યો :

“ અધ્યા શિવાનંદ તું ? ” તત્કાળ કુંવરે પલંગ નીચે પડેલી તલ્વાર મ્યાનમાંથી ખેંચી અને તે શિવાનંદ ઉપર ધસ્યો.

શિવાનંદ બોલ્યો : “ કુંવર ! મને માફ કરો ! મેં કશો વાંક કર્યો નથી. ”

કુંવર બોલ્યો : “ અરે લુચ્ચા બ્રાહ્મણ ! તું અહીં આવ્યો શા માટે ? મારા સેજલુવનમાં તું આવ્યો એ જ તારી ખરાબ દાનત દેખાડી આપે છે અને વળી તું કહે છે કે મેં કશો વાંક કર્યો નથી, એ શું ? મેં તને મેનારાણીના ગાલ પરથી મ્હોં પાછું લઈ લેતાં જોયો છે અને મેનારાણી કહે છે કે મારા ગાલ પર કોઈનું મ્હોં અડ્યું, તોપણ તું આવું જૂઠું બોલવાની હિંમત કરે છે ? અરે પાપી બ્રાહ્મણ, સાચું બોલ ! તેં રાણીની આખર પર હાથ નાંખ્યો કે નહિ ? ”

શિવાનંદ ખરાબર પકડાયો હતો અને કુંવરને સાચી વાત કહેવાથી તે માને તેમ હતું જ નહિ. વળી જો તે કહે તો કાગડાની વાણી પ્રમાણે શિવાનંદનું જ મોત થાય તેમ હતું. આથી તે હાથ જોડીને બોલ્યો : “ કુંવર ! રાણીના ગાલને મેં મ્હોં અડાડ્યું હતું એ વાત ખરી છે, પણ તેમ કરવામાં તમારું કલ્યાણ કરવાની જ મારી ઇચ્છા હતી. મારી દાનત ખરાબ નહોતી અને મેં તમારો કશો વાંક કર્યો નથી. ”

આથી કુંવર વધારે ગુસ્સો કરતો બોલ્યો: “ અરે દુષ્ટ બ્રાહ્મણ ! તેં રાણીને ગાલે ચુંબન લીધું એ તું કબૂલ કરે છે અને વળી કહે છે કે માંડે કલ્યાણ કરવા માટે તેં તેમ કર્યું હતું, તો શું તું મને મૂર્ખ માને છે ? મિત્ર થઇને તેં આવો હજો કર્યો ? સાચી વાત બોલ, તારા પેટમાં પાપ હતું કે નહિ ? જો સાચું નહિ બોલ, તો આ તસ્વારથી જ તારું ડોકું ઢિઢાવી દઇશ. ”

શિવાનંદ બોલ્યો: “ કુંવરજી ! સાચી વાત કહેવામાં સાર નથી. હું જે કાંઈ કહું છું તેટલાથી સંતોષ માનો, નહિ તો પાછળથી પરતાવું પડશે. ”

કુંવર બોલ્યો: “ અરે હરામખોર ! સૂર્યપુરથી નીકળતાં જ તે તારી દુષ્ટ દાનત બતાવવા માંડી છે અને તેં ધણાં ખોટાં કામ કર્યાં છે. પરંતુ અત્યારસુધી મેં તે માટે તને કશું કહ્યું નહિ, તેથી તું તારું કપટ વધારે ને વધારે બિછાવવા લાગ્યો. હવે સાચી વાત બોલ, નહિ તો તને આ ક્ષણે કાપી નાંખું છું. ”

શિવાનંદને લાગ્યું કે હવે કુંવર કોઈ રીતે માનવાનો નથી. તેની આંખમાં આંસુ આવ્યાં. હવે પોતાનું મોત નજીક આવીને ઊભું છે એવું શિવાનંદને જણાવા લાગ્યું. બિચારી જયા મનથી પોતાને વરી ચૂકી છે તેની શી દશા થશે તેનો વિચાર આવતાં તેના દિલના બંધ તૂટવા લાગ્યો. ગળગળે કંઈ તે બોલ્યો:

(સોરઠો.)

મંગળસિંહ સુબાણુ, ભાઈબંધી ભૂલી ગયા,
તમ માટે મેં પ્રાણુ, બહાલા ન કીધા વિદેશમાં. ૪૨૨
કુંવર બોલ્યો:—

ઓ ઠગ શિવાનંદ, આવો તને બણ્યો નહિ;
થાત નહિ બાઇબંધ, ફર્જન કેરો હું કહી. ૪૨૩

શિવાનંદ બોલ્યો:

બણ્યુ થાશે કેર, કાગવાણી મેં સાંભળી,
તમ પર વરસશે ઝેર, પરણ્યાની પહેલી રાતમાં. ૪૨૪
સુણો અવિચારી કુમાર, નાગણે ઝેર વરસાવીયું,
ચુરચુ મેં કરી વિચાર, રાણી કેરા ગાલથી. ૪૨૫

જ્યાં શિવાનંદ આ પ્રમાણે બોલ્યો, ત્યાં તો તેના પગ એકદમ
ઝહેરા થઇ ગયા અને જાણે તેને કારમે પક્ષધાત થઇ ગયો હોય
તેમ તે બોંધ પછડાયો. પગ દલાવવા ચલાવવાની શક્તિ પણ તેનામાં
રહી નથી. કુંવર સમજ્યો કે આ તો શિવાનંદે ઠગારાવેડા માંડ્યા
છે. તેણે કહ્યું: “ અસ્થા બ્રાહ્મણ ! હવે તો અધી વાતનો ખુલાસો
જાણ્યા વિના હું તને છોડવાનો નથી, અને તું આવા ઢોંગ કરીશ
તેથી મને તારી ક્યા આવવાની નથી. ખોલ, તેં મારા ગામનો મજ-
ખુત દરવાજો તોડાવી નાંખ્યો તેનું કારણ શું ? ”

શિવાનંદ બોલ્યો: “ કુંવર ! એ અધી વાતો પૂછવી રહેવા દો,
નહિ તો પછી પાછળથી પરતાશો, અને તમને બ્રહ્મહત્યા લાગશે. ”

કુંવર બોલ્યો: “ હું એવા તારા ઠગારાવેડાથી ભોળવાવાનો
નથી, માટે ખરી વાત કહી દે, નહિ તો આ તસ્વાર અને તારૂં માથું ! ”

શિવાનંદ બોલ્યો:

તૂટશે ગઢનું બાર, કાગવાણી મેં સાંભળી,
ફૂલતણો શણગાર, બાર તોડાવીને મેં કર્યો. ૪૨૬

આ પ્રમાણે શિવાનંદ બોલ્યો, ત્યાં તો તેના હાથ પણ પગની પેઠે બહેરા થઇ ગયા અને લાકડાની પેઠે તેનામાં હલવા-ચલવાની શક્તિ રહી નહિ. હજી પણ કુંવરે માન્યું કે શિવાનંદ ઠોંગ લઇ બેઠો છે. તેણે તેને પૂછ્યું: “હવે, બોલ, પેલા હુટારાઓને જાણી જોઇને તેં કપડાં ધરેણ્યાં અપાવી દીધાં તેનું કારણ શું ?”

શિવાનંદે જાણ્યું કે હવે જરૂર મરી જ જવાનું છે. હાથ ને પગ ગયા, પછી જીવતા રહેવાથી પણ શું ? આથી તેણે પણ હવે આનાકાની કર્યા વિના જ કહ્યું:

રાક્ષસ મોટે માગ, કાગવાણી મેં સાંભળી,

કીધો તેનો ત્યાગ, લૂંટ હર્ષ હોમ્યા હુંટાડીને. ૪૨૭

જ્યાં શિવાનંદે આ વાતનો ખુલાસો કર્યો, ત્યાં તો શિવાનંદનું આખું શરીર લાકડા જેવું થઇ ગયું અને માત્ર મસ્તકમાં જ પ્રાણ આવીને રહ્યો. પણ કુંવરને તો બધી વાતનો ખુલાસો જાણવાનો શોભ લાગ્યો હતો એટલે શિવાનંદની દશાનું તેને જાન રહ્યું નહિ. તેણે પૂછ્યું: “પણ હજી એક વાત રહી ગય છે. પેલા મોટા વડ હેઠળથી તેં રચને સીધો નહિ લેતાં લાંબા ફેરમાં લેવરાવ્યો તેનું કારણ શું ?”

શિવાનંદે જવાબ આપ્યો:

વડની લાંબી ડાળ, કાગવાણી મેં સાંભળી,

તે તુટત થાત તમ કાળ, ઘાત તમારી નિવારી મેં. ૪૨૮

આટલું બોલતાં જ શિવાનંદના મસ્તકમાંથી પણ પ્રાણ ચાલ્યો ગયો અને તે મુડદારૂપ બની ગયો. મેનારાણી આ બધું સાંભળતી જોઇ રહી હતી તેણે કહ્યું: “સ્વામીનાથ ! શિવાનંદ તો મરી ગયો !”

કુંવર બોલ્યો: “ એ તો હાલેડા કરતો હશે. ”

મેનારાણી બોલી: “ અરે, જુઓ તો ખરા. લાકડું થઇને જ પડ્યો છે. ”

કુંવરે હવે શિવાનંદને હાથ લગાડી જોયો તો જણાયું કે તેનું શરીર ઠંડુમાર છે, નાડીઓ અંધ છે, શ્વાસ ચાલતો નથી, હાથ ઉંચો કરતાં લાકડાની પેઠે પાછો નીચે પડે છે. ખરેખર શિવાનંદ મરી ગયો એવું જોતાં જ કુંવરને ધ્રાશકો પડ્યો અને ગભરાટનો માર્યો રાણીની સામે નેત્ર ઝેલો. ગણી બોલી: “ હવે જુઓ છો શું ? શિવાનંદ બિચારો કહેતો હતો, પણ તમે માન્યું નહિ અને જેમ જેમ તે કાગડાની વાણી કહેતો ગયો તેમ તેમ તેનો આત્મા ચાલ્યો ગયો તેથી જ આમ થયું. ”

કુંવરને હવે પસ્તાવો થવા લાગ્યો અને તે બોલ્યો: “ હાય, હાય, શિવાનંદે ખધી સાચી વાત કહી અને તેનું આવું પરિણામ આવશે તે તો મારા સ્વપ્નામાં પણ નહોતું. હવે શું થાય ? ”

અવિચારમાં ને અવિચારમાં પોતે આ કવું ખોટું કામ કર્યું તેનું જ્ઞાન હવે કુંવરને થવા લાગ્યું. જે જાણઅંધે સુખ દુઃખમાં પોતાનો સાથ કર્યો, જે કશાએ સ્વાર્થ વિના પોતાની સાથે દેશ-પરદેશમાં ભટક્યો, જેની મહદંથી પોતે મેનાકુંવરીને મેળવી અને વળી જેણે પોતાની વિદ્યા તથા ચતુરાઈથી પોતાની અનેક ઘાતોમાંથી બચાવ્યો, તેનું આ રીતે પોતાની જ દહને લીધે મોત થયું એવું મનમાં આવતાં કુંવરની આંખે અંધારાં આવી ગયાં અને તે ભોંયપર પગડાઇ પડ્યો. મેનારાણીએ ગભરાટના માર્યો જુમાજુમ કરી મૂકી, એટલે આસપાસથી નોકર ચાકર ધાઈ આવ્યા. મેનારાણી કુંવરનું મસ્તક ખોળામાં લઇને કુંવરને પોતાના પાલવવડે વાસુ ઢાળતી આસના વાસના કરે

છે. નોકર-ચાકર પણ કુંવરને મૂર્છા આવેલી જોઈને વાયુ ઢોળવા લાગ્યા. થોડી વારમાં કુંવર સાવધાન થયો. પોતાના બાઈબંધના મોતનું કારણ પોતે જ થયો છે એવું સાંભરી આવતાં તેનું હૈયું કાચમાં રથું નહિ અને તે શિવાર્નના મુઝા પાસે બેસી કષ્ટાંત કરવા લાગ્યો.

(રાજ વણચારાનો.)

મારા સુખ દુઃખના સંગાથ, થયો કાળ તારો રે.
તને માર્યો મેં મારે હાથ, થયો હું હત્યારો રે. ૪૨૬
કર્યો મેં નહિ પૂરો વિચાર, થયો કાળ તારો રે,
લીધી હઠ નહિ છોડી લગાર, થયો હું હત્યારો રે. ૪૩૦
તુજ સદગુણ સાંભરે આજ, થયો કાળ તારો રે,
તુજ વિણ ખારો સુખસાજ, થયો હું હત્યારો રે. ૪૩૧
મને લીધો તેં હોત સંગાથ, થયો કાળ તારો રે,
આપણુ કરત સ્વરગમાં સાથ, થયો હું હત્યારો રે. ૪૩૨
તેં તો ઝીલ્યાં આડાં મોત, થયો કાળ તારો રે,
અને હું અહીં બેઠો રોત, થયો હું હત્યારો રે. ૪૩૩
મારા માફ કરી બધા વાંક, થયો કાળ તારો રે,
આવ સાથે લેવા મિત્ર રાંક, થયો હું હત્યારો રે. ૪૩૪
પાછો આવજો દોડી મિત્ર, થયો કાળ તારો રે,
તારી વિદ્યા શું ભૂલ્યો વિપ્ર, થયો હું હત્યારો રે. ૪૩૫
તહીં તું અહીં હું નવ હોય, થયો કાળ તારો રે,
બાઈબંધ-તો સાથે રહોય, થયો હું હત્યારો રે. ૪૩૬

બોલ બોલ તું એકજ વાર, થયો કાળ તારો રે,
કેમ ભાઈબંધી ભૂલ્યો સાર, થયો હું હત્યારો રે. ૪૩૭

મંગળસિંહ કુંવરને હવે તો ધણોએ પસ્તાવો થાય છે, મિત્રના ગુણો સાંભરે છે, પોતાના અવિચારીપણાનું દુઃખ થાય છે, પરન્તુ હવે શું વળે ? શિવાનંદના મુઝાને એક વાર બોલવા તે વિનવે છે, તેના માથા ઉપર દાગ કેરવે છે, તેના કાકડા જેવો દાથ લઘને પોતાના ગળામાં નાંખે છે, પરન્તુ મરેલું માથુસ હવે કેવી રીતે બોલે ?

(સોરઠો.)

ઉખેજો ફરીથી વેર, આભના નાગ દેવતા,
વરસાવો ફરી વેર, અકારાં હવે જીવતર થયાં. ૪૩૮

આવું આવું કલ્પાંત કુંવર મંગળસિંહ કરે છે, ભાઈબંધને સ્વર્ગમાં મોકલીને પોતાને હવે સંસારમાં રહેવું અકાઈ લાગે છે, પોતે પણ મરીને મિત્રપાસે જઈને રહેવું એવા વિચારથી નાગદેવતાને ફરીથી ઝેર વરસાવવાનું કહે છે પણ એમ ને નાગ કયાંથી આવે ? અને એમ મરાય પણ શી રીતે ? કુંવર માથું ફરીને મરવા મથે છે, પણ નોકર-ચાકર દાથ પકડી રાખે છે અને કુંવરને વારે છે.

હવે સવાર થવાને બહુ વાર નથી. થોડી વારમા તો આખા મહેલમાં આ વાત કેલાદ ગઇ. રાજા આવ્યો, રાણી આવી અને રાણીની સાથે જ્યાં પણ આવી. મેનારાણીએ રોતાં રોતાં બધી વાત સાસુ-સસરાને કહી. કુંવરને શિવાનંદના મુઝા પાસે બેસીને કલ્પાંત કરતો જોઈને રાજા-રાણીનું હૈયું પણ દાથ રહ્યું નહિ અને તેમની આંખોમાંથી પણ આંસુની ધારો વહી નીકળી. મામમાં ચોમેરે વાત પ્રસરી ગઇ તેથી ગામના લોકો પણ દરબારગઢમાં એકઠાં થયાં અને

કુંવરનું કદમાંત સાંભળતાં સૌનાં દિલમાં કુમો ભરાઇ આવે છે અને આંખો ભીંજાય છે.

વનના વાયુ સાચ, સચરાચર વ્યાપી તમે,
થોડા શ્વાસો શ્વાસ, ધીરો મારા મિત્રને. ૪૩૬

અંબરમાંહિ તપાંત, સાચા સૂરજ દેવતા,
થોડાં તેજ જલંત, ધીરો મિત્રના નેનને. ૪૪૦

મેઘ કરો છો અવાજ, ગાજો ગરવા ગગનમાં,
શબ્દ કરવાની આજ, ધીરો શક્તિ મુજ મિત્રને. ૪૪૧
પુરીએ મનના કોડ, એક ઘડી જીવ દે પ્રભુ !

ખેસીએ જોડાજોડ, કરીએ હૈયાંની વાતડી. ૪૪૨

રાજ-રાણી કુંવરને બહુએ ધીરજ આપે છે, પરંતુ કુંવર તો કદમાંત કર્યાજ કરે છે. જો પોતાનો મિત્ર ફક્ત એક ઘડી જોટસો વખત જીવતો થાય, તો તેની સાથે હૈયાં ખોલીને વાતો કરવાની કુંવરને અભિલાષા છે, પણ હવે તે ક્યાંથી પૂરી પડે ? કુંવરનું કદમાંત સાંભળીને સૌ ડાઘ ધ્રુસ્કે ને ધ્રુસ્કે રડે છે, પણ માત્ર જય્યાની આંખમાં એકે આંસુ નથી !

જય્યા અને શિવાનંદ હજી અમિતી શાખે પરણ્યાં નથી, પરંતુ એક ખીજનાં મન તો પરણી ચૂકેલાંજ છે. અત્યારસુધી જય્યા ઘડી-વારમાં શું બની ગયું તેનો વિચાર કરતી આધાની પેઠે જોઈજ રહી હતી. હવે તેને લાન આવ્યું કે પોતાનો -મનમાન્યો સ્વામી શિવાનંદ તો પરલોકમાં ચાલ્યો ગયો છે અને પોતે આશાભરી કુંવારિકા આ લોકમાં રહી ગઇ છે. આવું લાન થતાં તેના હૃદયમાં કુમો ભરાઇ આવ્યો અને આંખે અધારાં આવ્યાં. શરીરે પરસેવો-પરસેવો થઈ

રહો. તે શિવાનંદના મુડાના માથા પાસે બેસી ગઇ. તેની આંખમાં આંસુનું ટીપું પથ નહોતું, પરંતુ આત્મારે તેના હૃદયમાં ફેટકું ડુબ્યું હતું તે તેના મ્હોં ઉપરથીજ કળી શકાતું હતું. રાત્રી અને રાણી કુંવરને સમજાવીને શિવાનંદના મુડા પાસેથી જરા આંધે લઈ ગયાં અને કુંવર દ્વર બેઠો બેઠો રડવા લાગ્યો. એટલામાં ગામમાં રાજવૈદ્યને ખબર પડી એટલે તે આવી પહોંચ્યો અને જોયો તે શિવાનંદને જોવા જાય છે, ત્યાં જયા આડો હાથ ધરતી બોલી: “ બાપ ! મરેલા માણસને હવે તમે જીવાડી શકશો ? ” આ સાંભળીને રાજવૈદ્ય પાછો ફરી ગયો.

પછી જયાએ શિવાનંદનું માથું પોતાના બોળામાં લીધું. એ વખતે એ કુંવારી સતીમાં સત પ્રકટયું હોય તેમ તેનું મ્હોં લાલ-ચોળ થઇ ગયું. તેના મ્હોં ઉપર સતનું તેજ જોઇને બધાને નવાઇ લાગી. તે વિલાપ કરતી પ્રભાતના ઉગતા સૂરજ તરફ હાથ જોડીને બોલી:

મનથી વાંછ્યો મેંય, સ્વપને પણ પરનર નહિ,

સાક્ષી સૂરજ દેવ, અમીના છાંટા છાંટલો.

૪૪૩

આટલું બોલતાંજ જયાની આંખમાંથી આંસુનું એક ટીપું નીકળ્યું અને તે ટીપું શિવાનંદના કપાળ ઉપર પડ્યું કે તુરત જાણે કે અમીનું ટીપું જ પડ્યું હોય તેવી રીતે શિવાનંદે આંખ ઉઘાડી. આ અમત્કાર જોઇને સૌ અચરજ પામ્યાં અને આનંદ પણ પામ્યાં. કુંવર પણ પોતાના વિલાપ વિસરી ગયો અને આ સતીના સતનો અમત્કાર જોઈ રહ્યો. પણ જયાને તો શિવાનંદે આંખો ઉઘાડી છે તેની ખબર જ નથી. તેનું ધ્યાન તો એક માત્ર સૂરજ દેવ તરફ જ લાગી રહેલું છે અને તેની તરફ હાથ જોડીને બોલી રહી છે:

મુખથી બોલી વાણ, ઇચ્છ્યો નહિ નર અવરને,
સાક્ષી હે જગ લાણ, અમીના છાંટા છાંટજો ! ૪૪૪

જ્યા એટલું બોલી રહી અને તેની આંખમાંથી આંસુનું ખીજું
ટીપું નીકળીને શિવાનંદના કપાળ પર પડ્યું ત્યાં તો શિવાનંદના
હાથમાં ચેતન દેખાયું, અને તેણે પોતાના બેઉ હાથ ઉઠાવી કરીને
પોતાની છાતી ઉપર રાખ્યા. હવે સૌને ખાત્રી થઇ કે આ સતીના
સતના પ્રભાવથીજ શિવાનંદ જીવતો થયા વિના રહેશે નહિ. પણ
હજી જ્યાને કશી ખબર નથી. તે તો એક ખ્યાને સૂરજનીજ સ્તુતિ
કરી રહી છે !

કાયાથી મેં સેવ, કીધી નહિ પર નર તણી,
સાક્ષી સૂરજ દેવ, અમીના છાંટા છાંટજો. ૪૪૫

આટલું બોલતાંજ જ્યાની આંખમાંથી આંસુનું ત્રીજું ટીપું
નીકળીને શિવાનંદના કપાળ પર પડ્યું અને શિવાનંદ આગસ મર-
ડીને બેઠો થયો, અને બેઠાએ પોકાર કર્યો : “સતી માતાની જય.”
કુમાર શિવાનંદ પોતાની એક વ્રતધારી વધુપરણેલી જ્યાને બેટવા
દોડ્યો ! જ્યા આવી હતી મધ અને બોલી : “હે શિવાનંદ ! આપણે
હજી લગ્ન વિધિથી પરણ્યાં નથી માટે દૂર રહેજો. તમે પાપમાં પડી,
અને પાપમાં પાડશો નહિ.” શિવાનંદને જ્યાની વાત ખરી લાગી
એટલે તે દૂરજ રહ્યો. પછી કુંવર મંજળસિંહ શિવાનંદને બેટી પડ્યો
અને તેના ખભા ઉપર માથું મૂકીને ખૂબ રડ્યો. શિવાનંદે તેને ધીરજ
આપતાં કહ્યું : “હે કુંવર મંજળસિંહ ! તમે રડો છો શાને ? આપણો
ત્રણ-ત્રણ-અવતારનો સંબંધ છે અને આ તો આપણો ચોથો અવ-
તાર છે. આ અવતારમાં તમારે માથે અનેક ધાતો હતી અને એ

ધાતોનું નિવારણ મારે હાથે થવાનું હતું, તેથી આ રીતે થયું. આગલા ભવમાં તમે મારી સેવા કરી હતી, તેથી આ ભવે મેં તમારી સેવા કરી છે અને એ રીતે મેં તો મારૂં પરલવનું કરજ કાપ્યું છે. જે કાંઈ થવાનું હતું તે થઈ ગયું, માટે હવે કાંઈ કલ્પાંત કરશો નહિ.”

પછી શિવાનંદ રાજરાણીને પગે લાગ્યો અને સૌએ તેને આશીર્વાદ આપ્યો. દરબારગઢમાં એકઠા થએલા લોકો આ કારમા બનાવથી શોક કરતા હતા, તેઓ હવે આનંદ પામવા લાગ્યા અને જ્યાં જેવી સતીનાં દર્શન કરવા માટે પડાપડી કરવા લાગ્યા.

(સોરઠા.)

ચુડલો રહ્યો અભંગ, નીપજ્યાં અમૃત આંસુતણાં,
લાજ લાખેણી સંગ, લલાટે લખ્યાં સત ને શિયળ. ૪૪૬
વનમાં હુરખ્યા મોર, રણમાં હુરખ્યા પંથીડા,
ધન્ય ધન્ય ચારે કૌર, માનવી હુરખે ઉચ્ચર્ય. ૪૪૭

સતીનો ચુડલો અખંડ રહ્યો અને પ્રભુએ તેની લાજ રાખી એવું જાણીને ચોમેર આનંદ આનંદ થઈ રહ્યો. રાજાએ કુંવર આવ્યો ત્યારે જેટલું દાન કર્યું હતું તેટલું દાન શિવાનંદ જીવતો થયો ત્યારે પણ કરીને પોતાનો દરખ બતાવ્યો.

હવે રાજાએ જોષીને તેડાવીને શિવાનંદ અને જયાના લગનનું મુહૂર્ત જોવડાવ્યું. બીજા દિવસનુંજ મુહૂર્ત આવ્યું, એટલે રાજાએ પોતાને ખર્ચે મોટી ધામધુમથી શિવાનંદ અને જયાનું લગન કર્યું. લગન કર્યા પછી જયાના માતાને ખચર પહોંચાડ્યા એટલે તે પણ આવી અને શિવાનંદ જેવો પોતાને જમાઈ મળ્યો તે જાણીને બહુ આનંદ પામી.

પછી મેનારાણીએ પોતાના પિતાને પોતાના કુશળ સમાચાર મોકલ્યા. રાજ-રાણી હજી જાણતાં નહોતાં કે મેના કેને પરણી છે. જ્યારે તેમણે જાણ્યું કે જ્યાં તો પ્રેમનગરના પાટરી કુંવરને પરણી છે ત્યારે તેમને પણ સંતોષ થયો. અને બેઠે જણ્યાં મેનાને મળવા આવ્યાં. મા-દીકરી આનંદનાં આંસુએ મળ્યાં અને સસરા-જમાઇ પણ હરખભેર બેટયા. પ્રેમનગર અને સૂરજપુર એ બે રાજ્યો આવા લગન સંબંધથી જોડાયાં છે એવું જાણીને લાટના રાજ જસરાજે હવે વેર વાળવાનો વિચાર છોડી દીધો, કારણકે બેઠે રાજ એકઠા થઇને લડે તો જસરાજ તેમને પહોંચી શકે તેવું નહોતું. હવે તો શામલતાજ જસરાજના રાણીવાસમાં રહેશે છે અને આનંદ કરે છે.

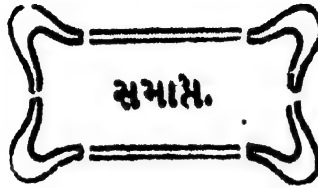
રાજ ચંપકસેને હવે વિચાર કર્યો કે કુંવર મંગળસિંહ રાજ્ય કરવાને લાયક થયો છે અને પોતે વૃદ્ધ થયો છે, માટે પોતે જીવતાંજ કુંવરને ગાદીએ બેસાડીને પોતે પ્રભુભજનમાં મન પરોવવું એ સારી વાત છે. આથી રાજ્યએ જોષીને બેલાવીને કુંવરને ગાદીએ બેસાડવાનું મહુર્ત જોવડાવ્યું. આઠેક દિવસ પછી એ મુહુર્ત આવતું હતું તેથી ચંપકસેન રાજ્યએ સૂર્યપૂરનાં રાજ રાણીને આગ્રહ કરીને રોક્યાં. આઠ દિવસ ગયા એટલે બારે ધામધુમથી રાજ્યએ મંગળસિંહને ગાદીએ બેસાડીને રાજ્યપાટ તેને સોંપી દીધું. રાજ્યનો પ્રધાન ધરડો થયો હતો તેથી તેણે પણ રાજની પેઠેજ પ્રભુભક્તિમાં મન પરોવવા માટે નોકરી છોડી દેવાની ઇચ્છા જતાવી. આથી શિવાનંદને પ્રધાનપદ આપવામાં આવ્યું અને જૂના પ્રધાનને જીવાઇ આંધી આપીને નોકરીમાંથી છૂટો કર્યો. એ પ્રમાણે મંગળસિંહ ગાદીએ બેઠો અને શિવાનંદ પ્રધાન થયો. રણીયા મઢવીને પણ રાજ્યમાં સારી નોકરી આપવામાં આવી. મેનારાણી અને જયામુંદરી વચ્ચે પણ સારી પેઠે

(૮૮)

સ્નેહ જામ્યો હતો, તેથી રાજ જ્યા, મેના અને કામલતા રાણીરાસમાં
મળે છે અને આનંદમાં દિવસો ગાળે છે.

(સોરઠા.)

ભવ ભવ તણા વિલોગ, કાખ્યા હરિએ કરી કૃપા,
સત-પતિ-મિત્ર સંયોગ, સ્થાખ્યા રાખ્યા સુખમાં. ૪૪૮
આનંદ અધિકૈ થાય, વિલોગીને સંલોગથી,
જ્યમ પ્રભુદર્શન થાય, પ્રેમે લેલા ભગવને. ૪૪૯

નવ-દંપતીને શિખામણ.

૫૪ ૩૨૦, સોનેરી પાકું પુંડું. મૂલ્ય રૂ. ૨૦. મિત્રો તથા સખીઓને લગ્નની ભેટ આપવા માટેના સોનેરી શણગાર સાથેના પુસ્તકનું મૂલ્ય રૂ. ૩) પોસ્ટેજ વધારે.

અજ્ઞાન, વહેમ, ખરાબ સોજત, કુટેવ, વિહારનો અતિયોગ, વાંઝીયાપણું, ભયંકર તથા ગુપ્ત દર્દો, મર્જસંચાર, પ્રસવ સંબંધી અજ્ઞાન ઈત્યાદિ કારણોને લીધે અનેક નવ-દંપતીઓનો મૃદસ્થાશ્રમ જીવતાં નરકાવાસ ભોગવવા જેવો જથ્થાપ્ત આવે છે. જેઓ ઉપયોગી શિખામણો મેળવી લે છે તેઓ પોતાનું અવિધ્ય સુખમાં વ્યતીત કરે, એટલું જ નહિ, પણ સંસારમાં તેઓ નખજાપ, હિસ્ટિરિયા, વાંઝીયાપણું, દુબંજ અને રોગિષ્ઠ સંતાનો ઇત્યાદિ દોષોથી મુક્ત થાય છે. આવી સર્વ પ્રકારની શિખામણો, આહાર વિહારના સ્પષ્ટ નિયમો, દરદોનાં લક્ષણો અને તેની સમજ, દર્દોના ધરમથ્યુ ઉપાયો વગેરે સર્વ ટાઈ વિષયો આ પુસ્તકમાં સ્ત્રીઓ પણ સમજે તેવી સરલ ભાષામાં સમાવેલા છે.

જીવાની આવવાનો સમય અને તેનાં ચિહ્નો, સુવાનું સ્થળ અને રીત, સ્ત્રીસમાગમ સંબંધી નયમો અને તેના સારા માઠા પ્રકાર સંબંધી સમજણ, કેટલીક કુટેવો અને તેનાં માઠાં પરિણામો, સ્તનની રચના અને સ્ત્રીના સૌન્દર્ય સંબંધી વિગતો, ઋતુની સરખાત અને માસિક ઋતુ, નીરાગી ઋતુ અને ઋતુદોષમાં લક્ષણ તથા નિવારણ, ઋતુ સંબંધી દર્દો અને તેના ઉપાયો, છોકરીઓને થતો પ્રદર અને તેનાં કારણો, જીવાન સ્ત્રીઓને થતો હિસ્ટિરિયા, તેનાં કારણો અને તે મટાડવાના ઉપાયો, પુરુષનું કાર્ય અને સ્ત્રીના આર્તવ સંબંધી સમજણ તથા તેના ઉપયોગ, મર્જસંચાર સંબંધી સમજણ અને તે

જાણવાની રીત, વંધ્યત્વ પ્રાપ્ત થવાનાં કારણો અને તેના ઉપાયો, સમર્થાવરથામાં રાખવી જોઈતી સંભાળ, ગર્ભ ધારણ થયો હોય તો તે ઓળખવાની રીત; દોહદ અથવા ડોહોળો, ગર્ભવતી અને ઉત્પન્ન થતી ઇલા અને તે પૂર્ણ કરવાની જરૂર, ગર્ભભ્રાવ અને ગર્ભપાત, તેનાં કારણો અને તેમ ન થવા દેવાના ઉપાયો, પુત્ર-પુત્રી થવા વિષેનાં ચિદ્વેદો અને તેની સમજણ, સુંદર સંતાનો પ્રાપ્ત કરવાની કેટલીક ઉપયોગી રીતો, પ્રસૂતિ થયા પહેલાં રાખવાની સંભાળ અને તે સમય આવી પહોંચવા વિષેની સમજૂતી, ક્યાં કારણોથી પ્રસવકાળે થતી વેદના થોડી અથવા વધારે વાર સુધી લંબાય છે અને ક્યાં દેશમાં કેવા પ્રકારના નિયમોથી પ્રસવ થાય છે ? પ્રસવ થયા પછી પ્રસૂતા પ્રત્યે રાખવી જોઈતી સંભાળ, પુત્ર કે પુત્રીની સંખ્યા, ઉત્પત્તિ અને આયુષ્ય, જળવાન અને સુંદર સંતાનો ઉત્પન્ન કરવા માટેના નિયમો અને રીતવૃદ્ધિના ઉપાયો, અનિયમિત ઋતુથી થતી વેદના તથા ગર્ભધારણના નિયમો, સન્તાન જીવતાં ન હોય તેના ઉપાયો, અર્ધમૃત અવસ્થામાં જન્મેલાં બાળકોને બચાવવાના ઉપાયો, કેવી રીતે ઉછેરવાથી બાળકો દીર્ઘાયુ થાય ? બાળકોના રોગ અને તેનાં કારણોનો નિર્ણય. શ્વાથી બાળક ક્ષીણ થઈ જાય છે ? બાળકને ધવરાવવા વિષે નિયમો. બાળકોનો કૃમિરોગ. બાળકોના આરોગ્ય સંબંધી, રનાન સંબંધી, આહાર સંબંધી ઉપયોગી નિયમો બાળકોનો તાણુનો રોગ, તે રોગ થવાનાં કારણો અને તે મટાડવાના નિયમો. બાળકોની શરદી તથા ખાંસી અને તેના ઉપાયો. બાળાગ્રેણી અને બાળકોના પ્રકીર્ણ રોગો. બાળકના ગળામાં કાંઈ ભરાઈ રહે ત્યારે શું કરવું ? ઓરી અને અછબડા ઉભરાય ત્યારે કેવી સંભાળ રાખવી જોઈએ ? શીળા અથવા બળીયા. ગર્ભધારણનો કાળ અને પ્રસવના કાળનું કાલક.

(૯૧)

શતાવધાની ખંડિત મી રતનચંદ્રજી રચિત

કર્તવ્ય-કૌમુદી.

[ખંડ ૧-૨-૩.]

(ત્રીજી આવૃત્તિ)

આ ગ્રંથના પ્રથમ ખંડમાં સામાન્ય કર્તવ્યનો ખોષ, દ્વિતીય ખંડમાં મનુષ્યની પ્રથમ અવસ્થાના કર્તવ્યનો ખોષ અને તૃતીય ખંડમાં મનુષ્યની બીજી અવસ્થા-તરણાવસ્થાના કર્તવ્યનો ખોષ કરવામાં આવ્યો છે. કર્તવ્યના પ્રકાર અને અધિકારીઓ, કર્તવ્યના કાળની ઘટના, ઇચ્છાનું નિવાસક્ષેત્ર: ચિદ્વૃત્તિ, કર્તવ્ય અને સંકલ્પશક્તિ કર્તવ્ય-પરાયણતા, ઉત્સાહ, આદ્યસ્થનો નિષેધ, કોવંત્યાગ, માતૃસર્થ તથા નિન્દાનો પ્રતિષેધ, કર્તવ્યસાધક ભાષા, પ્રતિજ્ઞાનિર્વાહ, ગર્ભસંસ્કાર, ગૃહશિક્ષણ, બાલશિક્ષણ, શિક્ષક અને શિક્ષણ, બ્રહ્મચર્ય, આરોગ્ય અને મિત્રાહાર, આજ્ઞાધીનતા, સાહાધ્યાયીઓ સાથેનું વર્તન, સમયવહન, સમવ્યસન-નિષેધ, દ્વિતીય અવસ્થામાં પ્રવેશ, ગૃહિણીનાં કર્તવ્યો, વિધવાઓનું કર્તવ્ય, પુરૂષોના ધર્મો: કૃતજ્ઞતા અને પ્રત્યુપકાર, ઉદારતા અને સહિષ્ણુતા, સન્નિવૃત્તિ, સાર્વિક પ્રેમ, કન્યાવિક્રયનિષેધ અને સદુદ્યોગ વગેરે વિષયોપરના એકંદરે ૩૭ જૂદા જૂદા પરિચ્છેદોમાં આખો ગ્રંથ પૂરો થાય છે.

આ ગ્રંથની બે આવૃત્તિઓ અત્યંત લોકપ્રિય થવાથી આ તેની ત્રીજી આવૃત્તિ પ્રસિદ્ધ થઇ છે. પહેલી બે આવૃત્તિ ટૂંક સમયમાં ખપી ગઇ હતી અને લાંબા સમયથી તે નહિ મળતી હોવાથી ત્રીજી આવૃત્તિ તૈયાર કરી છે. તેના સંબંધમાં અનેક વિદ્વાનો, મુનિજનો, વર્તમાન-પત્રો વગેરેનાં પ્રશંસાપત્રો મળેલા છે. વરોહરા રાજ્યમાં આ પુસ્તક ઇનામ તથા લાયજેરીને માટે મંજૂર થએલું છે અને હિંદી ભાષામાં

તેનો અનુવાદ થઈ ચૂક્યો છે. આ પ્રમાણે ગ્રંથ અતિલોકપ્રિય થયો છે.

પુસ્તકનો ફેલાવો વધારે પ્રમાણમાં થાય તેટલા માટે તેનું મૂલ્ય પડતર કરતાં પથ્ય ઓછું રાખવાનું ઠરાવ્યું છે. મૂલ્ય માત્ર રૂ. ૧૧. વી પી. પોસ્ટેજ ૮ આના.

લતા અને લલિતા.

ભાગ ૧-૨-૩-૪-૫.

(સંપૂર્ણ સચિત્ર સાંસારિક નવલકથા.)

[લેખક: ચુનીલાલ વર્ધમાન શાહ.]

આ પાંચ ભાગની સંપૂર્ણ નવલકથા લોકોમાં એટલી લોકપ્રિય થઈ છે કે તેના જૂદા જૂદા ભાગોની ઘણી આવૃત્તિઓ થઈ ચૂકી છે. તેમાં લતા અને લલિતા નામની બે જુદેતો જૂદા જૂદા સંસ્કારમાં ઉછરીને કેવાં સુખ-દુખ ભોગવે છે, બહારના આડંબરી સુધારાથી નીતિની કેવી ખરાબી થાય છે, રાજખટપટ અને રાણીવાસના ઝંઘાવા-ઢાવા કેવા હોય છે, સૂર્યસિંહ, શોભના અને રમાની ત્રિપુરી કેવા વિલક્ષણ સંયોગોમાં વસે છે, દંભી ધર્મગુરુઓ કેવા હોય છે અને સંસારત્યાગી સાચા મહાત્માઓ કેવા હોય છે, તેનો ખ્યાલ સુંદરરીતે આપવામાં આવ્યો છે. શુદ્ધ અને અશુદ્ધ પ્રેમનો ખ્યાલ તે ઉપરથી જરૂર આવે છે. સંસારી વિટમ્બણાઓમાં નીતિયુક્ત માર્ગનું જરૂર જાન થાય છે. શૃંગાર અને કરુણા રસથી ભરપૂર છે. આ નવલકથાને માટે વિદ્વાનોએ અને વર્તમાનપત્રોએ ઉચ્ચ અભિપ્રાયો આપેલા છે. દરેક ભાગમાં ચાર ચાર સુંદર ફોટોગ્રાફીક ચિત્રો આપેલાં છે અને પુસ્તકો પાકાં સોનેરી નામવાળાં પુઠાંથી બાંધેલાં છે. પાંચે ભાગનું મૂલ્ય રૂ. ૮૧, પોસ્ટેજ વધારે,

માયાવી મસ્તક

અથવા

સાહસની પ્રતિમા.

[ભાગ ૧-૨-૩]

[મી. રેનાલ્ડ્ઝની એક અંગ્રેજી નવલકથા ઉપરથી લખવામાં આવેલી અદ્ભુત, વીર અને શૃંગાર રસથી ભરેલી સચિત્ર નવલકથા.]

હાંમાં વખત સુધી એક દેશ પરરાજ્યની ધુસરી તમે રહેવાથી તે દેશની મૂળ પ્રજાની ગુલામી મનોદશા થઈ જાય છે, દેશને સ્વતંત્ર કરવા મથનારને એ દેશની પ્રજા દાખી મારે છે, કારણકે તેની ક્રુદ્ધ મનોવૃત્તિને સ્વતંત્રતા કરતાં પરતંત્રતા વધારે સુખકર લાગે છે ! આની ગુલામી મનોદશા એક વખત રૂપેનના ખ્રિસ્તીઓની થઈ ગઈ હતી અને તેઓ મુસલમાનોની સાથે અત્યંત અપમાનભરી સુલેહની શરતો કરી-સ્વતંત્ર થવાની ઇચ્છા પણ કર્યા વિના પાપલા બની ખેંચા હતા ! આ સુલેહની શરતોમાંની એક એ હતી કે ખ્રિસ્તીઓએ દરવર્ષે પોતાની એક સો સુંદર તરણુ કુમારિકાઓ મુસલમાન પાદશાહના ઝનાનામાં ખંડણી તરીકે મોકલી આપવી ! આ ખંડણી દર વર્ષે ભરાયે જતી હતી, તેમાંથી અદ્ભુત પ્રસંગો ઊભા થતા હતા, એવામાં માયાવી મસ્તક આ કથાની નાયિકાને જે અદ્ભુત પ્રેરણા કરે છે અને તેમાંથી જે કાંઈ ચિત્ર-વિચિત્ર બનાવો બન્યા કરે છે, જે ઇતિહાસની અવનવી વાતો ભૂતકાળનાં પેટમાંથી પ્રકાશમાં આવે છે, અને વિલક્ષણ તથા રવાં ખડાં કરે એવા દેખાવો નજરે પડે છે, તેની કથા વાચકને

આદિથી અંત સુધી અદ્ભુત, વીર અને શૃંગાર રસનાં ઝરણાંમાં ડુબા-
 ડુબ ખનાવી દે છે ! આ નવલકથામાં તમે વિચિત્ર બોંયરાના બેઠ જાણશો,
 જડ હાડપિંજરોને મનુષ્યની પેઠે ગતિ કરતાં જોશો, પથરના અનેકા
 મરનકને ભવિષ્યની બેઠમરી વાણી બોલતું સાંભળશો, દેશને સ્વતંત્ર
 કરવા મથનાર ખ્દારવટીયાનાં અદ્ભુત પરાક્રમે જોશો, જીવતાં મનુષ્યોને
 શહેરની વચ્ચે આળી મૂકનાર દુષ્ટની દુષ્ટતા નગરે નિહાળશો, પરદેશી
 રાજ્યકર્તાઓની સામે જળવો કઠાવવાની છૂપી તૈયારીઓ કરનારનાં
 કારસ્તાનો અવસોકશો, માઆપથી વિખૂટી પડેલી-પ્રેમિકની વિજ્ઞેગણ
 અનેલી-દિલના દુઃખથી લીમ્પતારી સુંદર તરણ કુમારિકાઓને શત્રુના
 ઝનાનામાં સ્વાદા થવા જતી જોઈ રહેશે, કથાનાં નાયક-નાયિકાને
 એકવાર સુખના સ્વર્ગનાં મહાસત્તાં અને બીજી વાર દુઃખના ડુંગર
 તળે કચરાતાં દેખી અજમ થશે, અને અસંભવિત દેખાતાં દૃશ્યોના
 ગૂઢ બંદ કિલ્લવાને જ્યારે તમે તરફડશો પણ તેમાં અફળ ગયા પછી
 જ્યારે તમે તેના ખરાં બેઠ જાણશો ત્યારે તમારા સુખમાંથી આનંદ
 તથા આશ્ચર્યના દિદગારો ખદાર પડ્યા વિના નહિજ રહે ! ટૂંકમાં
 આખી કથામાં એક પણ પાત્ર, એક પણ પેરા કે એક પણ વાક્ય તમને
 એવું નહિ જડે કે જેમાંથી બેઠ, રસ અને ઉપદેશ ન ઝરી રહ્યાં હોય.

આ પુસ્તકના ત્રણ ભાગમાં ૧૨ સુંદર ફોટો-ચિત્રો આપવામાં
 આવેલાં છે. પુઠાં છાંટથી આવેલાં મજબૂત તથા સુંદર ચિત્રોવાળાં
 અને સોનેરી અક્ષરોવાળાં છે. કાગળ જડા-એન્ટીક વાપરેલા છે અને
 એકંદરે ૮૦૦ પૃષ્ઠ છે. મૂલ્ય દરેક ભાગનું રૂ. ૩, પોસ્ટેજ ગુદું.

મળવાનું સ્થળ:—

મહાદેવ રામચંદ્ર જાગુષ્ટે,

ત્રણ દરવાજા—અમદાવાદ.

શ્રી ભક્તામર-મંત્ર-માહાત્મ્ય.

જૈનોના જાણીતા “ ભક્તામર સ્તોત્ર ”ની મહાત્મ જાણીતું છે. આ પુસ્તકમાં એ સ્તોત્રનો દરેક મૂળ શ્લોક, તેના અર્થો, દરેક શ્લોકની પ્રભાવદર્શક ચમત્કારિક કથાઓ, દરેક શ્લોકના મંત્રો, ઋદ્ધિ અને ૪૮ શ્લોકના ૪૮ મંત્રો, તે સિદ્ધ કરવાની વિધિ તથા તેથી થતા લાભના વિવેચન સાથે ખાસ પથર છાપથી છાપીને આ પુસ્તકમાં દાખલ કરેલાં છે. આ ઉપરાંત સ્તોત્રની ઉત્પત્તિની કથા, મંત્રની શક્તિ વિષે નિબંધ, વિધિની શુદ્ધિ સાધવા માટેની ખાસ સૂચનાઓ ઇત્યાદિ પુષ્કળ લખાણ આપેલું છે. પુસ્તક આશરે ૨૫૦ પૃષ્ઠનું છે. તેને રેશમી પુઠાથી બાંધેલું છે જેથી પૂજા વગેરેના ઉપયોગમાં લઈ શકાય છે. મૂલ્ય રૂ. ૨. પોસ્ટેજ વધારે. પહેલી આવૃત્તિ ખપી ગઈ હોવાથી સુધારા વધારા સાથે આ તેની બીજી આવૃત્તિ પ્રસિદ્ધ કરી છે.

રતિશાસ્ત્ર કિંવા કોકશાસ્ત્ર.

(સાંસારિક ગુપ્તજ્ઞાન વિષયક સચિત્ર ગ્રંથ.)

આનાં રતિશાસ્ત્રનું મહાત્મ્ય, સ્ત્રીજાતિ ભેદ, પદ્મિની, શંખિણી, ચિત્રિણી, હસ્તીનીનાં લક્ષણો અને તેમનાં મનહર ચિત્રો, પુરુષજાતિ જેવી કે મૃગજાતિના, શશકજાતિના, અશ્વજાતિના અને વૃષભજાતિના, સ્ત્રીપુરુષના સામુદ્રિક લક્ષણ, પુરુષ પ્રવૃત્તિ જાણવાનું સાધન, સ્ત્રીજાતિના અવસ્થા ભેદ, ચારજાતિના પુરુષોને યોગ્યનારી નિર્ણય; વિવિધ જાતનાં સ્ત્રીપુરુષોથી થતા સંતાનોના ગુણાવગુણ, કુમારી વિવરણ, રતુવર્ણન અને તેનું કળાકળ, રંગોદ્દર્શન, માસકળ, રંગોદ્દર્શનનું નક્ષત્રકળ, રતુર્માન સુંદરીનું કર્તવ્ય, લાવણ્ય કિંવા સૌંદર્ય-રૂપ મહીમા, રતિ તથા પુરુષ કામવાસ, મૈથુન દોષ વર્ણન, રતિપ્રકાર આસન વિવરણ, સહવાસ,

ગર્ભાધાન, રજદર્શનના આરંભથી ૧૬ દિવસ સુધીનું શાસ્ત્રીયકળ, ઇચ્છાનું ૩૫ પુત્ર-પુત્રી પ્રાપ્ત કરવાનો ઉપાય, કાળકળ મહાત્મ, ગર્ભમાં પુત્ર હોય તો તેનાં લક્ષણ, ગર્ભમાં પુત્રી હોય તો તેનાં લક્ષણો, ગર્ભવર્ધન અને સગર્ભા સુંદરીનું કર્તવ્ય, ગર્ભનો અદ્ભુત બેદ અને ગર્ભાવસ્થામાં તેની સ્થિતિ ગર્ભવૃદ્ધિ, માતા પિતાના આચાર-વિચારની ગર્ભપર અસર, મામાપ કાળાં હોવા છતાં સફેદ આળક કેરી રીતે ઉત્પન્ન કરી શકે ? ગર્ભસ્ત્રાવ અને ગર્ભપાત, પ્રસવકાળ, બાધ્યાવસ્થા, નાળ, પ્રસવ થયા પછી સ્નાનની વ્યવસ્થા, આળકનો પેશાક, સ્તનપાન અક્ષયર્ય, યુવાવસ્થા, હસ્તદોષ કિંવા હસ્ત મૈથુન અને વિહાર; વીર્ય-સ્ત્રાવ રોગે સ્વપ્નમાં થતો વીર્યસ્ત્રાવ, પ્રમેદ વાતથી અથવા વાયુથી થનાર પ્રમેદ, વંદ્યદોષ અથવા વાંઝીયાપણું, ઉપદંશ અથવા ચાંદી, ઉપદંશની ખીજ સ્થિતિ તથા શરીરપર તેની અસર, નળીને સે.જે, ઉપદંશને અવયવ, રતુસ્ત્રાવમાં ઉત્પન્ન થતી અડચણો, રતુસ્ત્રાવનું અટકી જતું, ધાતુક્ષય, ગર્ભસ્થાનનું ખસી પડતું, હિસ્ટિરિયા અથવા ચિત્તભ્રમ, સ્ત્રીના ઉત્પત્તિ અવયવ, મુત્રરોગ, બહુમુત્ર, મૂત્રગાંડ, નપુંપકત્વ અને તેની જુદી જાતો અને ઉપાય, વીર્ય સંબંધનના ઉપાય. વિગેરે વિગેરે ધણી બાબતોનો આમાં સંપૂર્ણ સમાસ હોવાથી ધણું ઉપયોગી છે. છેવટે કામસંજીવની અથાત પંડિત કામનાથ (કેકા)નું જીવનચરિત્ર આપવામાં આવેલું છે. આ પુસ્તકની થોડાજ વખતમાં ખીજ આવૃત્તિ ખસાસ થવાથી આ તેની ત્રીજી આવૃત્તિ બહાર પાડવામાં આવી છે. અને તેની પણ સંખ્યાબંધ નકલો ખપી ગઈ. પાકું પુંકું ગ્લેન્ડ કાગળ કિંમત રૂ. ૩ા પોસ્ટેજ ગ્રાફ.

મળવાનું સ્થળ :—

મહાદેવ રામચંદ્ર બાગુબે,

ત્રણ દરવાજા—અમદાવાદ.

અસંખ્ય ધારાથી ઉડતો ભક્તિરસનો પુવારો

અમરચરિત્ર

ભાગ ૧-૨-૩-૪-૫

: ભક્ત બાપાલાલ વેણીરામ કૃત :

હાથમાંથી હેઠે મુકવાની ઇચ્છાજ ન થાય એવો
નિરંતર પાસે રાખના હાયક લોકપ્રિય ગ્રંથ.

ભક્તિરસનો મહિમા વિશ્વવિખ્યાત છે; આમાં સત્ય
સરળ, જ્ઞાન, નીતિ, વીર, હાસ્ય, કરુણા, શૃંગાર, શાન્ત
અદ્ભુત અને ભયાનક રસથી ભરપુર એવા અસંખ્ય
આખ્યાનેનો સંગ્રહ છે. આખ્યાનો ઘણીજ સરળ ભાષામાં
લખાએલાં છે ભાવથી નાના બાળકો તેમજ સ્ત્રીઓને પણ
વાંચવું સુગમ પડે તેમ છે પૌરાણીક વિષય આવી સરળ
ભાષામાં સમન્વયે હોય એવા આ શીવાય બીજો એકેય
ગ્રંથ નથી. થોડાક સમયમાં આ પુસ્તકની પ્રથમ ભાગની
દશ આવૃત્તિ બેલાસ થઈ છે તેમજ બીજા ભાગની સાત
આવૃત્તિ બેલાસ થઈ એજ એના સાગ પછાની બાત્રી
માટે બસ છે દરેક ભાગની કિંમત રૂપીઆ ૩ મુજબ પાંચ
ભાગની કિંમત રૂ. ૧૫-૦-૦ પોસ્ટેજ ૧-૪-૦.

મહાદેવ રામચંદ્ર જાગુષ્ટે બુકસેલર.

તથા દરવાજા—અમદાવાદ.

ધન: વિજય પ્રી. પ્રેસ—અમદાવાદ.

